N. IORGA

ISTORIA ROMÂNILOR ÎN CHIPURI ȘI ICOANE

BUCUREȘTI 1905
INST. GRAFIC MINERVA

BRAND. SC.

Prețul: Lei 2.50.

ISTORIA ROMÎNILOR
ÎN CHIPURĬ ȘI ICOANE

N. IORGA

Istoria Romînilor
în
Chipurĭ şi Icoane

VOLUMUL 1

VOLUMUL 2

BUCUREŞTĬ

„Minerva“ Institut de arte grafice şi editură
6, Strada Regală, 6

1905

EDITURA INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE «MINERVA»

PREFAŢĂ

Dînd un frumos exemplu, «Societatea femeilor romîne» din Bucureştĭ a organisat în aniĭ 1904-5 o serie de «conferinţĭ academice» pentru domnişoare şi doamne din acea clasă a societăţiĭ noastre care părea maĭ străină de aspiraţiile româneştĭ ale anilor din urmă. Maĭ ales în cursul iernii, conferinţile aŭ fost bine cercetate.

Mi s'a făcut cinstea de a mi se cere să vorbesc înnaintea acesteĭ adunărĭ alese, ale căreĭ însuşirĭ de orientare răpede, deplină şi vioaie, al căreĭ simţ fin pentru adevăr şi frumuseţă m'aŭ impresionat de la început. Am ales ca subiecte ale conferinţelor mele părţĭ din trecutul nostru: curente şi dezvoltărĭ, şi le-am înfăţişat, cum scrie titlul, în «chipurĭ şi icoane». Pe încetul s'a închegat astfel o «istorie a Romînilor» în alte cadre decît cele obişnuite.

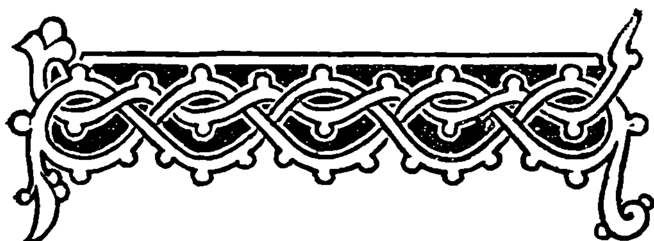
O daŭ în două micĭ volume. Dar cu aceasta nu încheiŭ seria. Cum am cuprins în ele şi o conferinţă de la Societatea Geografică, aşa voiŭ

strînge în viitor orice cuvîntări saŭ scrieri cu caracter mai general pentru a face volume următoare din această Istorie.

Planşele ce împodobesc cartea sînt făcute cu cheltuiala d-nelor Ecaterina G. Cantacuzino şi Adina Olănescu, cărora, ca și mine, aŭ a li mulțămi cetitorii.

I.

MORMINTELE DOMNILOR NOŞTRI



I.

Mormintele Domnilor Noştri.

În bisericĭ şi în mănăstirĭ, aicĭ în ţara noastră şi până departe peste hotare, dorm, cunoscuţĭ saŭ ascunşĭ cunoştinţiĭ noastre, Domniĭ ceĭ vechĭ şi maĭ noĭ aĭ ţeriĭ noastre, aĭ Voevodatuluĭ Ţeriĭ-Româneştĭ şi aĭ Moldoveĭ. Spre locurile lor de odihnă ne îndreaptă recunoştinţa, cînd eĭ aŭ stăpînit cu dreptate şi milă. Dar, chiar atuncĭ cînd faptele lor aŭ fost netrebnice saŭ crude, locul unde zac eĭ, vorbeşte inimilor noastre, fiindcă supt numele lor scrise pe acele pietre saŭ lespezĭ de marmură se cuprinde, în povestirea faptelor trecutuluĭ, o parte din viaţa tuturora, de unde se desface viaţa noastră.

1. Domniĭ Muntenĭ.

1. Cel maĭ vechiŭ mormînt de Domn muntean e al luĭ Nicolae Alexandru Basarab. El a fost al doilea stăpînitor al Ţeriĭ-Româneştĭ în-

tregĭ: luĭ i se datoreşte întemeiarea Mitropolieĭ ortodoxe din Argeş, a episcopieĭ de peste Olt, a Severinuluĭ, şi clădirea celor d'intăiŭ bisericĭ romăneştĭ de zid pe plaiurĭ.

El strămutase Scaunul Domnieĭ la Cîmpulung. În biserica domnească întemeiată de dînsul acolo, i se vede mormîntul. În dreapta, supt jilţul Vlădicăĭ, se află o piatră, minunat păstrată, în care sînt săpate de-a latul, ca scrisul uneĭ cărţĭ, cuvinte slavoneştĭ cu acest înţeles:

«În luna luĭ Novembre 16 zile a răposat marele şi de sine stătătorul Domn Io Nicolae Alexandru Voevod, fiul mareluĭ Basarab Voevod, în anul 6873 [1364], indicţia a 3-a [1]; veşnica luĭ pomenire».

2. Urmaşul săŭ Laicu-Vodă saŭ Vladislav a bătut pe Ungurĭ, a cucerit Vidinul, a pus mîna pe cetăţĭ turceştĭ de peste Dunăre şi a fost privit ca un rege. Anul morţiĭ sale nu se ştie, căcĭ nu i s'a păstrat mormîntul. El a ajutat însă înnălţarea mănăstiriĭ Tismana din munţiĭ Gorjuluĭ. Acolo trebuie să fi fost el înmormîntat, prin aniĭ 1380, ca un ctitor. Dar biserica s'a prefăcut de multe orĭ, şi toate vechile morminte s'aŭ spulberat. S'ar putea iarăşĭ ca ţerîna luĭ să se fi împrăştiat la ruinarea mănăstiriĭ Vodiţa, de lîngă Vîrciorova, pe care tot el a făcut-o să

[1] Periodă de 15 anĭ, care începe de la 312: cifra arată nu numărul indicţieĭ, ci al anuluĭ din indicţia curgătoare.

se înnalțe, pe malul Dunăriĭ, dăruindu-ĭ multe daruri scumpe.

3. Nu se știe dacă a domnit în adevăr Radu, fiul luĭ Vladislav. Mormîntul luĭ îl așează poporul la biserica domnească din Argeș, unde de mult se arăta o piatră cu un trup de om săpat pe dînsa [1].

4. Dan, fiul cel maĭ mic al luĭ Radu, a luat tronul cîtva timp din mîna luĭ Mircea, fiul cel maĭ mare. Supt el s'a mîntuit lucrul la biserica din Cîmpulung. Dar el nu muri în țară, ci fugi la Bulgarĭ, unde fu ucis înnainte de anul 1387. Domniĭ ce muriaŭ astfel, n'aveaŭ pietre pe mormintele lor uitate.

5. Mircea, fratele biruitor, a fost întemeietorul cel mare al Țeriĭ-Româneștĭ. A stat ca un aliat mîndru lîngă regele Ungarieĭ Sigismund, care a fost și împărat, a izbutit să-șĭ ridice un prieten pe tronul Sultanilor, a stăpînit Silistra și Dobrogea, a pătruns cel d'intăiŭ în Moldova, de unde a scos un Domn care nu-ĭ plăcea, a ținut piept Turcilor de la un capăt al Domnieĭ sale de 32 de anĭ pănă la cellalt. Data morțiĭ sale la vrîsta de vre-o 60 de anĭ o știm numaĭ după o cronică a Sîrbilor: 31 Ianuar 1418. A murit de bătrînețǎ, și l-aŭ îngropat într'una din mănăstirile ce clădise: Cozia, de-asupra Oltuluĭ.

[1] Piatra e azĭ la Museŭ. De sigur că n'a acoperit nicĭodată mormîntul luĭ Radu.

L-aŭ dus din Scaunul săŭ de la Argeș peste apa cea mare, pănă la lăcașul odihneĭ sale. Acolo se află și pănă acum pulberea oaselor luĭ. Un Mitropolit de pe la 1750 zice că «este îngropat acolo însușĭ prea-fericitul Mircea Voevod și Doamna sa și copiiĭ». Piatra se află în dreapta bisericiĭ; abia se cunoaște pe dînsa cîte o urmă de slove, din care însă nu se înțelege nimic, și atuncĭ la 1750 încă nu se maĭ putea ceti nimic pe dînsa.

6. Mihail fiul luĭ Mircea se luptâ pentru Domnie cu fratele săŭ Dan, și fu ucis în 1420. Trupul săŭ fu așezat lîngă al tatăluĭ mort în liniște, la bătrînețâ.

7. Dan acesta al II-lea a fost un strașnic ostaș, ca și Mircea: prieten al creștinilor și dușman pentru păgînĭ; el s'a luptat și cu Moldova. Poate să-l fi omorît Moldoveniĭ în 1431, căcĭ cu Turciĭ se împăcase. Se va fi găsit cine să-l ducă la Cozia, lîngă fratele pe care el îl omorîse.

8. El maĭ pusese capăt viețiĭ unuĭ frate al săŭ. Radu cel Pleșuv venise împotriva luĭ cu ajutor turcesc, dar el nu maĭ era în Domnie la 1427. Dan nu-l va fi recunoscut ca rudă, și nu-l va fi primit în necropola Domnilor legiuițĭ, la Cozia.

9. Dar după moartea luĭ Dan, Moldoveniĭ puseră Domn un alt fiŭ din florĭ al luĭ Mircea, care se numi Alexandru, după numele Domnuluĭ Moldoveĭ. El muri de moarte bună în 1435.

Dacă a fost îngropat la Cozia, a atîrnat de la urmașul său pentru cîte-va zile, necunoscut ca nume, saŭ de la bunătatea de inimă a celuĭ de al cincilea fiŭ al luĭ Mircea.

10. Vlad, căruia i s'a zis Dracul, fiindcă nu era bun. Acesta a fost totdeauna un harnic ostaș, și a bătut pe Turcĭ în valea Ialomițeĭ, luînd parte și la marea luptă a tuturor creștinilor cu Sultanul, la Varna. Vestitul Ioan Corvin din Uniedoara-l ajutase, dar apoĭ, nemulțămit de dînsul, îĭ năvăli în țară și-l ucise, cu fiul său cel mare, Mircea, numit așa după bunic. Omorul s'a făcut în Ianuar 1447. Poate să fi fost cel din urmă Domn îngropat la Cozia.

11. Îĭ urmâ — după ce iarășĭ trecu la mijloc o fantasmă de Domn — un Vladislav-Vodă, care pare să fi fost fiul unuĭ pretendent Dan, și nu al luĭ Dan al II-lea. El muri iarășĭ ucis (1456), și mormîntul îĭ stă și pănă azĭ, bine păstrat, în mănăstirea Dealuluĭ. El o întemeiase, ca biserică domnească, și aicĭ i se aduse trupul de la Tîrșor, unde căzuse. Piatra, pusă maĭ tărziŭ, zice așa:

«A răposat Io Vladislav Voevod, în anul 6963 (1455), luna August 20, în zilele —; și s'a făcut această piatră în zilele luĭ Io Neagoe Voevod; aŭ făcut-o Barbul Banul și Pîrvul Vornicul și cu frațiĭ lor, fiiĭ luĭ Neagoe din Craiova, căcĭ Vladislav Voevod i-a făcut boierĭ.»

12. Ucigaşul luĭ Vladislav fu Dracul cel de-al II-lea, zis Ţepeş, fiindcă trăgea în ţapă; altfel însă, un mare viteaz, duşman al Turcilor. După multe isprăvĭ şi nenorocirĭ, el îşĭ găsise sfîrşitul poate la satul Băltenii [1], lîngă Bucureştĭ, luptîndu-se cu păgînii, pe o zi rece din Decembre 1476, asupra Crăciunuluĭ. L-aŭ dus aproape, la mănăstirea Snagovuluĭ, zidită de el în mijlocul laculuĭ cuprins de pădurĭ. Şi azĭ se vede înnaintea altaruluĭ piatra goală de inscripţie, supt care zace acest om minunat şi grozav.

13. Fratele săŭ se chema Radu *cel Frumos* şi păcătos. El stăpîni în locul luĭ Vlad, ca om al Turcilor. Făcuse mănăstirea Tînganuluĭ, tot lîngă Bucureştĭ, şi, cînd peri, în 1474, în urma uneĭ înfrîngerĭ din partea mareluĭ Domn al Moldoveĭ Ştefan, el va fi fost astrucat aice. În biserica de sat ce este astăzĭ acolo, nu se maĭ pomeneşte nimic însă despre piatra mormîntuluĭ săŭ.

14. Un fiŭ al luĭ Dan cel Mare, Basarab, numit după Basarab, tatăl luĭ Nicolae Alexandru, fu pus de Ştefan, şi-l trădă. El fugi în Braşov şi muri acolo, în Decembre 1480, fiind îngropat, de sigur, în biserica romănească din Şcheiŭ, care s'a prefăcut însă cu totul.

---

[1] Comunicare a d-luĭ Al. Lăpĕdatu, după un hrisov netipărit, în Archivele Statuluĭ.

15. Fiul săŭ, cu acelașĭ nume, peri în lupta cu un pretendent, tocmaĭ în Mehedințĭ, la Glogova, în 1482. Îl vor fi ascuns în biserica din acel sat.

16. Urmașuluĭ săŭ Vlad i s'a zis Călugărul fiindcă fusese Călugăr, și ar fi meritat să fie toată viața. El a murit în liniște la 1496, și fiul săŭ Radu nu l-a așezat în biserica de la Deal în Tîrgoviște, pe care el o drese, făcînd dintr'însa necropola cea nouă, care înlocui Cozia, ci-l lăsă la mănăstirea Glavaciocululuĭ.

17. Radu se stînse încă tînăr, în Mart 1508, și locul luĭ de îngropare nu putea fi decît aicĭ la Dealu. Piatra de mormînt i-a fost însă sfărîmată, și capul săŭ, dezgropat pe la 1830-40, stătea pus într'o cutiuță sărăcăcioasă, în mijlocul străluciteĭ bisericĭ.

18. Mihnea-Vodă, fiul luĭ Țepeș, și el un ucigaș de boierĭ, îl înlocui: el fu omorît în Sibiiŭ, unde fugise, de o rudă. Și azĭ se vede în biserica Sașilor de acolo — căcĭ el era catolic — piatra pe care stă scris în latinește:

«Mormîntul Măriei Sale Mihaĭ, Domnul Țeriĭ-Româneștĭ, care a fost ucis aicĭ în Sibiiŭ, în ziua de 12 Mart 1510, de Iacșicĭ.

Slavonește era scris cam așa:

«Cu mila luĭ Dumnezeŭ Io Mihnea Voevod, Domn al Țeriĭ-Româneștĭ...»

19. În locu-ĭ veni Vlăduț, fiul luĭ Radu-cel-

Mare, numit după bunicul săŭ Călugărul. Turciĭ i-aŭ tăiat capul. A fost dus la Dealu de un urmaș cucernic și pe piatra luĭ se cetește :

«În anul 7020 (1512), luna luĭ Ianuar 23, a răposat robul luĭ Dumnezeŭ Io Vlad Voevod, fratele luĭ Io Radul Voevod, iar fiŭ al prea-bunuluĭ și mareluĭ Io Vlad Voevod; și în vîrstă de 16 anĭ a stat în Scaunul Domnieĭ, și a domnit anĭ 1 și lunĭ 9 și jumătate. Și a venit Domn Io Basarab Voevod și, după ce a fost luptă [între eĭ], a tăiat capul luĭ Vlad Voevod, în cetatea Bucureștilor.»

Nenorocitul băiețel domnesc a fost tăiat, spune cronica, «supt un păr», sus la Mihaĭ-Vodă, în cetate.

20. I-a urmat Neagoe, ce și-a zis Basarab după tatăl săŭ Basarab-cel-Tînăr: vestit Domn prin evlavia și iubirea sa pentru artă. El a făcut în Argeș, pentru neamul săŭ, o necropolă rivală celeĭ din Dealu. Aicĭ zace el supt piatra de marmură, făcută de el însușĭ și întregită pe urmă, care zice:

«A răposat robul luĭ Dumnezeŭ Io Neagoe Voevod și Domn a toată Țara-Romănească și a părților dunărene, în luna luĭ Septembre 15 zile, anul 7029 (1521), crugul soareluĭ 26, crugul luniĭ 15, temelia 18. A domnit 9 anĭ și jumătate. Și rog pe ceĭ ce Dumnezeŭ îĭ va îngădui să vie după noĭ, să păzească adăpostul acesta mic și lăcașul oaselor mele, ca să fie nestricat.»

Tot acolo așezase el pe fiiĭ săĭ Ioan și Petru și pe fiica Anghelina, morțĭ înnainte de a se găti biserica. Mama sa, Neaga, adusă și ea la Argeș, a fost înmormîntată de sigur, nefiind Doamnă, lîngă biserică, supt o piatră ce s'a stricat pe urmă. La Argeș își aflară odihna pe rînd Doamna Stana a luĭ Ștefăniță, Domnul Moldoveĭ, altă fată a luĭ Neagoe, și în sfîrșit bătrîna luĭ Doamnă Despina, moartă în Sibiiŭ, după ce se călugărise luînd numele de Platonida. Și Preda, fratele luĭ Neagoe, ucis în luptă la 1521, trebue să-șĭ fi aflat aicĭ odihna.

21. Neagoe și Despina avuseră un fiŭ iubit, pe care-l numiseră Teodosie, după vechiul și înțeleptul împărat roman. El nu putu să domnească însă, fiind un copil și maĭ mic de cît Vlăduț. Dus în Constantinopol, el muri acolo înnainte de 1526. Mamă-sa, care e înfățișată într'o duioasă icoană cu trupul mortuluĭ pe brațe; îl va fi așezat spre adormire în biserica Patriarchieĭ pe care Neagoe o învelia din noŭ, adăugindu-ĭ chiliĭ.

22. Cine ar putea spune unde s'a ascuus trupul luĭ Dragomir Călugărul, care peri luptîndu-se ca să fie Vlad Voevod, în 1521?

23. Un Radu-Vodă, numit ca boier Bădica, se dădu ca fiŭ al luĭ Radu-cel-Mare. Turciĭ îĭ sfărîmară capul cu buzduganul, în Februar 1524, în Bucureștĭ, cred. Urmașul săŭ, dușman pănă

atuncĭ, avu milă de trupul luĭ, şi-l auzim cînd vorbeşte astfel: «Am trimis capul luĭ Bădica şi alte două capete la Poartă; iar trupul luĭ Bădica l-am luat Domnia Mea însumĭ, şi m'am dus Domnia Mea la mănăstirea Dealuluĭ, şi l-am îngropat acolo».

24. Radu de la Afumaţiĭ din Ilfov, acest urmaş milos, mare luptător cu Turciĭ, nu află însă milă la boieriĭ răsculaţĭ, cari-l prinseră în Rîmnic, la 2 Ianuar 1529, «de l-aŭ legat, şi i-aŭ tăiat capul, şi luĭ, şi fiiu-săŭ, Vlad-Vodă». Şi el era fiul luĭ Radu-cel-Mare, dar alesul boierilor, Moise-Vodă, nu-l duse la Deal lîngă tată, ci la Argeş, lîngă socru, căcĭ el ţinea pe Ruxanda, fata luĭ Neagoe. Mormîntul săŭ îl înfăţişează călare, cu mantia fluturînd, împărţitor de moarte şi vînător de biruinţă, iar dedesuptul chipuluĭ de viteaz stă scris:

«A răposat robul luĭ Dumnezeŭ şi mult-milostivul Io Radul Marele-Voevod şi Domn a toată Ţara-Românească şi a părţilor dunărene, fiul mareluĭ şi [prea-bunuluĭ] Radul Voevod, în anul 7037 [1529], luna luĭ Ianuar 4 zile, crugul soareluĭ 7, indicţia 3.

Să vă fie ştiute războaiele ce vă voiŭ povesti, pe care le-am făcut eŭ: cel d'intăiŭ războiŭ cu Agareniĭ, al doilea la Gub[avĭ], al treilea la satul Ştefeanĭ lîngă Neajlov, al patrulea la C[lejanĭ], al cincilea la Ciocăneştĭ, al şeselea la ce-

tatea Bucureşti, [al şeptelea la cetatea Tîrgovişteĭ], al optulea la rîul Argeşel, al noulea la [satul Plata; al zecelea la A]lămăneştĭ, pe Teleorman, [al unsprezecelea, cel maĭ iute şi vîrtos], din toate războaiele, la Gruma[zĭ, cu 7 sangeacurĭ], [al doĭsprezecelea] la Nicopol, al treĭsprezecelea la Şiştov, [al patrusprezecelea] la cetate la Poienarĭ, cu ţeraniĭ, al cincĭsprezecelea la Gherghiţa, [al şeisprezecelea iar la Bucureştĭ], al şeptesprezecelea la oraş la Slatina, al optsprezecelea [la cetatea Bucureştĭ], cu Vladislav Voevod, al nouăsprezecelea la satul Rucăr, al douăzecilea la Didrih. Atuncĭ m'a dăruit [Dumnezeŭ cu stăpînire şi schiptru, şi m'aŭ încins şi cu caftan mohorît şi cu cunună m'aŭ încununat şi cu cinstea bogăţieĭ şi cu multă mărire de dar aducătoare, şi, cu mulţimea oştilor fiind încunjurat], şi la mulţĭ am întins mînă de ajutor cu îndurare. Acum zac singur aicĭ în mormînt mic, aşteptînd glasul arhangheluĭ, cea de pe urmă trîmbiţă, învierea a toată lumea, prefacerea stihiilor. Rog pe ceĭ ce Dumnezeŭ îĭ va îngădui să vie după noĭ, să păzească acest mic adăpost şi casă a oaselor mele, ca să fie nestricat».

25. Tatăl luĭ Moise, Vladislav-Vodă, fusese silit de Radu să plece la Constantinopol, în 1524. Dar el se întoarse de acolo, şi veni în părţile Mehedinţilor, unde-l ucise în Decembre

1525 Banul Pîrvu. Unuĭ Domn care se numia Vladislav i se cuvenia îngroparea la Dealu. Dar nu ştim dacă s'a împărtăşit de dînsa, cu toate că, judecînd după îngroparea acolo a luĭ Bădica, e foarte probabil.

26. Cît despre Moise, el fu gonit, ucis în lupta de la Viişoara între 18 şi 24 August 1530, şi îngropat la mănăstirea Bistriţa, întemeiată de fraţiĭ Craioveştĭ, cu unul din coborîtoriĭ cărora îşĭ măritase sora. Pe la 1750 se maĭ cetia încă pe piatra sa aceste cuvinte:

«Răposat-a robul luĭ Dumnezeŭ Moise Voevod, feciorul luĭ Vladislav Voevod, la anul 7038 [1530].»

Dar făcîndu-se din noŭ biserica, supt Vodă Ştirbeĭ, s'aŭ stricat toate pietrele de mormînt, afară de una.

27. Vlad, care-ĭ urmâ, se înnecă în Dîmboviţă, la Popeştiĭ din Ilfov, în toamna luĭ 1532. Era, fiul luĭ Vlăduţ, şi urmaşul săŭ Vintilă, care-şĭ zise tot Vlad, îl duse la Dealul, îngropîndu-l la un loc cu tatăl, — amîndoĭ morţĭ la o vrîstă tot aşa de fragedă.

28. Vlad-Vintilă fu omorît în vara anuluĭ 1535 lîngă Craiova, dincolo de apa Jiiuluĭ, acolo unde e astăzĭ mănăstirea cea nouă a Bucovăţuluĭ, la o vînătoare. El îşĭ zicea «fiul luĭ Radu», adecă al luĭ Radu-cel-Mare şi urmaşul luĭ era destul de evlavios ca să-l ducă la Dealu.

29. Radu Paisie, fostul egumen la Argeş, dar fiŭ al luĭ Radu-cel-Mare, om foarte cucernic, care a mîntuit clădirile bisericeştĭ ale luĭ Neagoe, căcĭ era soţ al Domniţeĭ Ruxandreĭ, visa o îngropare la Dealul saŭ la Argeş, căcĭ el unia în sine drepturile amînduror ramurilor domneştĭ. Dar, scos în 1545, el trăi în Egipt. Mormîntul luĭ trebuie să fie în vr'o biserică din Alexandria, poate într'a Patriarchieĭ.

30. Mircea Ciobanul, alt fiŭ al Raduluĭ şi crunt omorîtor de boierĭ, începu să clădească biserica domnească din Bucureştĭ, care e astăzĭ Curtea Veche de lîngă Dîmboviţă. Cînd crudul Domn îşĭ mîntui viaţa, în Septembre 1559, aĭ săĭ, Chiajna, văduva, şi copiiĭ îl duseră în biserica încă neisprăvită. Biserica a suferit pe vremea luĭ Vodă Ştirbeĭ o prefacere totală, şi mormintele aŭ dispărut astfel şi aicĭ supt scîndurile şi mosaicul din vremea noastră.

31. Fiŭ al luĭ Radu Paisie, Petraşcu cîrmuia în aşa chip, încît i se zise cel Bun. El muri la Tîrgovişte în ziua de 26 Decembre 1558, a doua zi de Crăciun. Alaiul de înmormîntare sui dealul cu viile, şi Domnul răposat îşĭ găsì pacea, netulburată pînă acum, în necropola luĭ Radu-cel-Mare. Inscripţia de pe mormîntul săŭ are acest cuprins:

«A răposat întru Domnul Hristos credinciosul Ioan Petraşco Voevod şi Domn a toată Ţara-Românească, fiul luĭ Io Radul Voevod, şi a mu-

rit în luna Decembre 26 de zile, în anul 7066 [1558]».

32. Petru, căruia i s'a zis Şchiopul, fiul cel maĭ mare al luĭ Mircea, era menit să se odihnească în aceiaşĭ biserică. El trecu însă în Moldova, avu două Domniĭ acolo, şi, fugind, în Apus, se stînse la Bozen, un depărtat oraş din Tirol, la 1-iŭ Iulie 1594. Călugăriĭ franciscanĭ primiră ca rămăşiţile acestuĭ oaspete să se odihnească lîngă biserica lor. Pe piatră se cetia maĭ de mult acest epitaf:

«D. O. M. Luĭ Io Petru, Domnul Moldoveĭ, din familia regală, corvinească, a Mihneştilor, care, ca să păstreze legea [creştină] în Ştefan, fiul săŭ, părăsind de bună voie ţara sa foarte întinsă, învrednicindu-se de ocrotirea Augusteĭ Case Austriace, a murit în vrîstă de peste şeĭzecĭ de anĭ, la 1-iŭ Iulie 1594: om, şi în nenorocire şi în fericire, prea-vestit, în războiŭ şi pace».

Nişte Irlandese făcură încă pe acel loc o grotă a Madoneĭ.

33. Alexandru, urmaşul luĭ Petru, a murit în Scaun, la Bucureştĭ, în Iulie 1577. El făcuse în acest oraş o biserică nouă, pe dealul de lîngă Mihaĭ-Vodă. Acolo a fost îngropat, dar piatra sa de mormînt nu se maĭ păstrează. O fată a luĭ însă, Elena, e îngropată în fundul bisericiĭ, prefăcută peste vre-o patruzecĭ de anĭ, la mîna dreaptă.

34. Mihnea, fiul luĭ Alexandru, îngropă în a-

ceastă biserică pe doĭ fiĭ aĭ săĭ cu Doamna Neaga: Vlad și Radu. Mazilit în 1591 pentru a doua oară, el se făcu Turc și muri la Constantinopol în 1601: trupul săŭ de renegat se va fi odihnind supt una din pietrele strîmbe, împodobite cu turbane, care se ridică dese în cimitirele Capitaleĭ turceștĭ.

35. Petru Cercel, fiul luĭ Petrașcu-cel-Bun, strălucitor Domn după moda Apusuluĭ, făcu biserica domnească din Tîrgoviște, unde voia să-ĭ fie mormîntul. Dar fu mazilit și, luptîndu-se pentru Domnie, înnecat în Bosfor, la Mart 1590: scos din Mare, pielea-ĭ umplută cu paie se trimese dușmanuluĭ, Mihnea.

36. O rudă, un nepot, Vlad-Vodă fiul luĭ Miloș, căutase să iea tronul luĭ Mihnea. El muri însă înnainte de a pleca din Constantinopol, în August 1589. Tatăl săŭ fusese înmormîntat la Patriarchie, la 20 Februar 1577, și tot acolo vor fi fost coborîte în pămînt oasele tînăruluĭ Voevod. O soră a luĭ Vlad, Irina, măritată cu Albu Golescu, se odihnește însă la mănăstirea Vieroșul, a Goleștilor, săvîrșindu-se din viață puține săptămînĭ după tatăl eĭ, ca văduvă tînără.

37. Ștefan Surdul, fiŭ al Moldoveanuluĭ Ioan-Vodă cel Cumplit, stătu puțin timp în Scaun și, cercînd să cîștige Moldova cu ajutorul Turcilor, fu ucis în lupta din Februar-Mart 1595, cu Aron-Vodă, la Dunăre.

38. Alexandru-cel-Răŭ, fiŭ al Moldoveanuluĭ

Bogdan Lăpuşneanu, avu o stăpînire tot aşa de scurtă. El fu spînzurat la Constantinopol în ziua de 25 Mart 1597, fiind apoĭ îngropat în pripă la vre-o biserică din Constantinopol.

39. Un mare Domn eroic iea apoĭ în stăpînire Ţara-Romănească. El învinge pe Turcĭ, năvăleşte în Ardeal, în Moldova, le cuprinde, le pierde, e gonit şi din moştenirea sa, dar se întoarce cu oştĭ împărăteştĭ împotriva Ungurilor ardelenĭ, învinge, şi e ucis la 9/19 August 1601, din porunca unuĭ general aliat. Trupul fu îngropat în cîmpia Turdeĭ, unde se săvîrşise omorul, capul fu adus la Mănăstirea Dealuluĭ, căcĭ Mihaĭ Viteazul era fiul luĭ Petraşcu-cel-Bun. Scoasă odată cu capul luĭ Radu-cel-Mare, strămoşul săŭ, trista rămăşiţă care adăpostise un suflet ca acela, a stat pentru priveală într'o biată cutie, pe care a înlocuit-o dăunăzĭ un relicvariŭ meschin şi fără frumuseţă.

Piatra ce acoperia capul luĭ Mihaĭ se află şi azĭ însă în mijlocul pronaosuluĭ. Pe ea se ceteşte, data aceasta în limba noastră, inscripţia ce urmează:

«Aice zace cinstitul şi răposatul capul creştinuluĭ Mihail, Marele Voevod, ce aŭ fost Domn Ţărăĭ-Rumăneştĭ şi Ardealuluĭ şi Moldoveĭ: cinstitul trup zace în cănpiĭ Tordeĭ, şi, cînd l-aŭ ucis Neamţi, ani aŭ fost 7109 (1601), în luna lu Avgust 8 zil[e]: aceas[tă] piatră o'ŭ pus jupan Rădul Buzescu i jupăniţa eg. [=jupăneasa luĭ], Preda.»



MIHAÏ VITEAZUL

Domn al tuturor Romînilor (1593-1601).

După o stampă din vremea luĭ.

Reproducere făcută cu cheltuiala «Societățiĭ Femeilor Romîne».

Nefiind o Doamnă, mama luĭ Mihaĭ, Teodora, n'a fost primită la Dealul. Cînd ea s'a săvîrşit, în 1605-6, fiul şi fata luĭ Mihaĭ o îngropară la Cozia, unde stătuse, supt numele de călugăriţa Teofana, aniĭ ceĭ din urmă aĭ vieţiĭ sale. Acest fiŭ al cuceritoruluĭ,

40. Nicolae-Vodă Petraşcu (Petraşcu era numele buniculuĭ săŭ; Nicolae se adăugise ca titlu domnesc) pribegi în lume, împreună cu familia sa. După 1620 el se căsători cu Ancuţa fata luĭ Radu-Vodă Şerban şi trăi mai mult în Ungaria, umblînd după Domnie pănă în 1611. Un timp stătu în Sîmbăta-Mare (Tyrnau), dar, cînd muri, el fu dus la Raab, în «biserica sîrbească», unde poate că i se vede şi astăzĭ piatra de mormînt.

41. Urmaşul adevărat al luĭ Mihaĭ Viteazul a fost un boier maĭ în vrîstă, vrednic de această cinste. În boierie-ĭ zicea Şerban, iar ca Domn s'a numit Radu. El a învins pentru Împăratul creştin pe un principe ardelean, a fost gonit de altul, dar s'a întors şi l-a învins şi pe acesta. Însă în ţară n'a maĭ putut să stea după aceasta, ci s'a dus în ţerile împărăteştĭ, stînd maĭ mult tot acolo, la Tyrnau saŭ Sîmbăta-Mare, în Ungaria. Moartea l-a găsit însă în Viena, la Mart 1620, după ce-şĭ împărţise averea printr'un testament scris în romăneşte. Întîiul loc de îngropare i-a fost în biserica Sf. Ştefan din acel oraş, insă pe urmă rudele

sale l-aŭ adus în ţară, aşezîndu-l în biserica de la Comana, pe drumul Giurgiuluĭ. Inscripţia ce se vede acum pe mormîntul săŭ, nu-l priveşte însă numaĭ pe el, ci şi două rude, dintre Cantacuzineştĭ. Ea are următorul cuprins:

«Această una piatră aceste treĭ ţărîne acopere: a bătrînuluĭ Şerban Băsărab Voevod, a luĭ Drăghicĭ Cantacuzino Vel Spătar, de fată nepotu-ĭ, şi a luĭ Costandin Vel Păharnic, iubit fiŭ luĭ Drăghicĭ; pre cariĭ cum viaţa în dragostea sîngeluĭ i-aŭ legat, aşa moartea, aice aducîndu-ĭ, vecilor i-aŭ răposat. Cariĭ şi, creştineşte, cu dereptate, cu dragoste, cu milosteniĭ şi cu toate bunele fapte trăind, s'aŭ săvîrşit, la anul de la Hristos spăsitoriul [7128 = 1620], de vîrstă —, moşul, nepotul la [7176 = 1667], de vîrstă —, fiul la [ ], de vîrstă —.»

42. Radu Mihnea era fiul luĭ Mihnea cel Turcit saŭ, cum îĭ ziceaŭ oameniĭ de pe atuncĭ, Turcul. În timpul cît a stăpînit ca un Domn bogat şi foarte preţuit de Turcĭ, el a prefăcut în mult maĭ mare biserica bunuluĭ săŭ Alexandru-Vodă. Şi aicĭ fu el îngropat, în Februar 1626, fiind adus din Moldova, de la Hîrlăŭ, unde murise cu cîteva săptămînĭ înnainte, în Ianuar. Şi astăzĭ candela luminează următoarele rîndurĭ săpate frumos, romăneşte, pe mormîntul luĭ:

«Acĭastă piatră de pre mormînt o'ŭ făcut şi o'ŭ frămseţat cela ce este bine cinstit şi de

Hristos iubit creștin Alexandru Voevod născătoriul dumniiluĭ celuia ce s'aŭ pristăvit întru fericită credință, celuia ce aŭ fost bine cinstit și de Hristos iubit Domn creștin Radu Voevod, ce-aŭ fost Domn Țeriĭ-Rumăneștĭ și Moldoveĭ, și multe războe aŭ biruit, și iară aŭ venit de la cinstita Poartă ș'aŭ fost al doile rînd Domn Țeriĭ-Rumîneștĭ, și ș'aŭ lăsat steagul fiu-săŭ ce e maĭ sus scris, și iară se'ŭ dus de-aŭ fost Domn Țeriĭ Moldoveĭ; și acolo se'ŭ pristăvit întru cetate în Hîrlăŭ, în luna luĭ Ghenarie 13 zile, Sîmbătă, și cu mare cinste l-aŭ adus trupul dumneluĭ, și l-aŭ îngropat în luna lu Fevrarie în 5 zile, Duminecă. Aicea zac oasele dumnealuĭ. Dumnezeu-l iarte în Împărăție ceriuluĭ, adevărat. În aniĭ 7134 (1626).»

43. Fiŭ al unuĭ Iliaș Vodă Lăpușneanu, coborîtor ticăloșit al luĭ Ștefan-cel-Mare al Moldoveĭ, Alexandru fiul luĭ Iliaș, saŭ Alexandru Iliaș, cum i s'a zis, stăpînește pe rînd în Țara-Romănească și în Moldova, necontenit supt ocrotirea rudelor sale din Levant, Italienĭ grecițĭ. Munteniĭ resping însă cu armele la 1632 pe fiul săŭ Radu, numit de Turcĭ Domn al țeriĭ lor; iar în 1633 o răscoală a Moldovenilor gonește și pe tată. Bietul om se duse la Constantinopol, unde i se pierde urma. Se stînse aicĭ în sărăcie mare: cine știe unde va fi fost coborît în pămînt trupul nevredniculuĭ acestuia!

44. Luptînd cu acest Alexandru-Vodă, adecă luptînd prin banĭ, stăruințe și făgăduielĭ, se vede fiul luĭ Radu Mihnea. Îĭ ziceaŭ Coconul, fiindcă era un copil, și tot copil a rămas pănă la urmă. Epitroapă i-a fost întăiŭ mamă-sa Arghira, care muri în Bucureștĭ, și trebuie să fi fost îngropată la Radu-Vodă. Și el plecă mazil la Turcĭ, se maĭ zbătu cîțĭva anĭ după Domnie, și muri la Constantinopol în 1632. Îșĭ păstrase bogăția și poate că el se odihnește în Patriarchie chiar, unde se maĭ înmormîntaseră rudeniĭ de ale luĭ.

45. Un fiŭ al Moldoveanuluĭ Ștefan Tomșa, Leon, om încă tînăr, harnic la jocurĭ ostășeștĭ, stătu pe aceiașĭ vreme cîțĭva anĭ în Bucureștĭ. Căzînd prin mazilie, el unelti pentru tron, și-șĭ pierdu nasul. Cînd și-a perdut viața și în ce ungher i s'aŭ ascuns rămășițile, nu se poate afla.

46. Iată acum un Domn cuminte, blînd, bun judecător, părinte al boierimiĭ tinere, frate de arme al celeĭ îmbătrînite în lupte, priincios țeranilor. Olteniĭ aŭ adus în Domnie prin războiŭ pe Mateĭ, boierul din Brîncoveniĭ Oltuluĭ, Oltean și el decĭ. Odinioară ostaș al luĭ Mihaĭ Viteazul, el a dovedit că nu uită învățăturile bune ale slăvituluĭ săŭ înaintaș în Domnie: lăcomia, ura, setea de răzbunare a vecinuluĭ săŭ Vasile Lupu s'aŭ frînt de voinicia luĭ înțeleaptă. Domnind ast-fel douăzecĭ și unul de anĭ, el a fost astrucat în biserica domnească din Tîr-

govişte, în luna luĭ April 1654. În faţa acestuĭ mormînt noŭ era încă din 1653 mormîntul proaspăt al Domneĭ luĭ Mateĭ, Elena, şi în acelaşĭ întunecos pridvor dormia singurul lor copil, mort nevrîstnic, — Mateĭ. Peste cîţĭva anĭ, Turciĭ aŭ trecut pe aicĭ prădînd, şi eĭ nu cruţară oasele luĭ Mateĭ.. Ele fură stramutate apoĭ la mănăstirea Arnota, din Vîlcea. Sus, pe o culme din preajma Carpaţilor, de-asupra mănăstiriĭ Bistriţa se înnalţă micul lăcaş în care se cuprind supt o piatră împodobită, săpată de meşter din Ardeal moaştele luĭ Mateĭ Basarab din Brîncovenĭ, însemnate cu această pisanie:

«Aicĭ zace Mateĭ Basarab, cu mila luĭ Dumnezeŭ odinioară stăpîn şi Domn al Ţeriĭ-Româneştĭ, bărbat înţelept, îndurător şi milostiv, întemeietor şi înnoitor a multe bisericĭ şi mănăstirĭ: nicĭ-odată biruit, ci biruitor, şi a multe învingerĭ învingător preaslăvit, duşmanilor înfricoşat, prietenilor de folos, îmbogăţitor al ţeriĭ sale, cel ce, cu multă bogăţie şi întru toate îndestulat, în lină pace a domnit douăzecĭ şi treĭ de anĭ; a adormit întru Domnul la cinstite bătrîneţe, în anul Domnuluĭ 1654.»

Supt piedestalul de piatră, jos, e îngropat Danciul, tatăl luĭ Mateĭ, pe care acesta a pus să-l aducă în raclă de la Alba-Iulia Ardealuluĭ, unde el murise, înmormîntîndu-se întâiŭ în biserica Mitropolieĭ româneştĭ de acolo, făcută de Mihaĭ Viteazul.

Staŭ numaĭ eĭ doĭ acolo în pustietate, în pacea mănăstiriĭ cu doĭ paznicĭ, fără călugărĭ, fără locuitorĭ, fără oaspeţĭ; din toate părţile codrul înghite zările, şi noaptea călătoriĭ cari străbat drumurile văilor văd lucind această singură lumină de îndreptare şi mîngîiere, ca o rază pornită din sufletul luminos al strămoşuluĭ.

47. Uşuratec, pornit spre fapte nesocotite, fără putere a fost bătrîna rudă care a urmat luĭ Mateĭ. Constantin-Vodă era fiul luĭ Radu Şerban cel de la Comana şi al feteĭ de preot din Bucureştĭ, Elena, îngropată în anul 1656, paĭsprezece anĭ după moartea eĭ, în biserica de sat de la Dobrenĭ. Stăpînirea luĭ Constantin, noul Basarab, înseamnă răscoală, umilinţă şi ruină. A încheiat ca fugar: în Ardeal întăiŭ, apoĭ la Cazacĭ, cu cari umblâ, fără nicĭ-un drept, după Domnia Moldoveĭ. Muri la Polonĭ după anul 1674, Dumnezeŭ ştie în ce loc anume, — sărac şi foarte nenorocit. Maĭ fericită decît el, Doamnăsa Balaşa zace în biserica Sf. Vinerĭ din Tîrgovişte.

48. Înlocuitorul săŭ a fost un Grec foarte nebun, Mihnea al III-lea, ce se zicea fiŭ al mîndruluĭ Radu Mihnea. Şi el se răsculă împotriva Turcilor, şi, tăindu-şĭ boieriĭ, fugi, dar nu-ĭ era lăsat să iasă din Ungaria pribegieĭ sale. La 23 April 1660, a doua zi de Paşte, el făcu un mare chef de sărbătoare cu acelaşĭ Constantin Şer-

ban, căruia-ĭ urmase. Veni înfierbîntat acasă la țiitoarea sa, o Tătarcă, și căzu trăsnit de damblà. La Satumare trebuie să i se caute deci mormîntul, dacă se va fi găsit cine să-l ridice unuĭ astfel de om. Uniĭ ziceaŭ că a fost Turc, alțiĭ l-aŭ văzut însă sfințind bisericĭ ortodoxe.

49. Cîteva lunĭ grele pentru toată lumea, domnește, strămutat din Moldova, un biet Arnăut bătrîn, care trăise mult timp ca boier al luĭ Vasile Lupu, Ghica, ce-șĭ luă ca Domn și numele de Gheorghe, zicîndu-șĭ Gheorghe-Vodă Ghica (Gheorghe se zice în albanesă: Ghica). Turciĭ îl scoaseră cu parapon și-l mînară la Constantinopol, unde se stînse în curînd, fiul săŭ Grigore fiind Domn în locul luĭ. S'ar putea căuta în cetatea împărătească mormîntul începătoruluĭ măririĭ Ghiculeștilor.

50. Acest Grigore saŭ Grigorașco, fiŭ și soț al unor Romînce, avu un traiŭ tulburat, cu multe încurcăturĭ pe care și le pregăti prin neprevedere și și le descurcâ prin viclenie. Și în 1673 se credea că el va maĭ putea cumpăra Domnia. Rămas între Turcĭ, el muri peste puțin. Loc de îngropare și data precisă, — necunoscute.

51. Radu Leon, fiul luĭ Leon-Vodă. Om de petrecere, fără voință. Mort la Constantinopol după mazilia din 1669.

52. Antonie din Popeștiĭ Ilfovuluĭ. Moșneag căzut aproape în copilărie, hrănit din leafa ce-ĭ

dădeaŭ boieriĭ și supravegheat de fiu-săŭ Neagu. Cînd pierdu Domnia, în 1672, Turciĭ îl opriră la dînșiĭ, și sărmanul patriarh n'avu parte nicĭ de odihna în pămîntul țeriĭ sale.

53. Duca-Vodă, Arnăut ca și Ghica, ca și acesta întîiŭ Domn în Moldova, îșĭ zice, tot ca și acesta, Gheorghe-Vodă, făcînd din numele săŭ de pînă atuncĭ un nume de familie. Cantacuzineștiĭ izbutesc a-l scoate în 1678. Domn în Moldova peste puțin timp, a treia oară, îl prind Poloniĭ, în războiŭ cu Turciĭ, și-l duc la Lemberg. Aicĭ moare acest om lacom și strașnic, la 31 Mart 1685, de damblà. A fost îngropat în biserica ortodoxă din acel oraș, zidită de marele negustor Alexie Balaban, «în sclipul gropnițeĭ acestuia».

54. Șerban Cantacuzino, om temut, mîndru, cu apucăturĭ de rege, stăpîn al boierilor săĭ și respectat de Turcĭ. O scurtă boală-l răpuse la 29 Octombre 1688, și pe mormîntul săŭ frumos săpat, de la Cotrocenĭ, ctitoria sa, se cetește pomenirea ce urmează:

«Supt această marmură odihnesc oasele a luminatuluĭ bun creștin Io Șerban Cantacuzino Voevod, nepotul răposatuluĭ Șărban Basarab Voevod, pre carele miluindu-l Dumnezeŭ cu Domnia acesteĭ țărĭ, de aŭ domnit 10 anĭ și aŭ chivernisit țara bine și vrednicește, cu tot cinstit neamul luĭ, apărînd-o de toțĭ vrăjmașiĭ. Întru

carea iară de la Dumnezeŭ i s'aŭ săvîrșit viața cu cinste, aicĭ, la Scaunul Domnieĭ luĭ, lăsîndu-șĭ țara iară la cinstit și bun chivernisitor, neamul luĭ, întreagă și cu pace bună. A căruia i-a fost viața de anĭ 54, și așa s'aŭ pristăvit întru Hristos la Octomvrie 29, leat 7197, 1689.»

Tatăl luĭ Șerban, vestitul Postelnic Constantin, a fost îngropat la Mărgineni, în Prahova; acolo a strămutat Șerban și trupul maiceĭ sale Elina, vestita gospodină a celeĭ maĭ marĭ averĭ muntene din veacul al XVII-lea. Astăzĭ de jur împrejur e temniță, și biserica, dărîmată de cutremur, arsă, a fost cu totul prefăcută de un egumen grec, zvîrlindu-se ca netrebnice pietrele ctitorilor. Fratele maĭ mare al luĭ Ștefan, Drăghicĭ, zace în mormîntul luĭ Radu Șerban, bunicul săŭ, la Comana.

Dintre frațiĭ ceĭlalțĭ, Cotroceniĭ odihnesc pe Mateĭ († 1685), pe Iordachi († 1692). Mihaĭ a fost tăiat la Adrianopol și Constantin, învățatul Stolnic, gîtuit în Constantinopol!

55. Constantin Brîncoveanu, om bogat, bun gospodar și părinte iubitor al unuĭ neam îmbielșugat; suflet înțelegător de frumuseță și sprijinitor al învățăturiĭ; țara întreagă a fost acoperită de dînsul cu bisericĭ nouă și înnoite. În ziua de Sîntă-Măria Mare 1714, avînd împlinițĭ 25 de anĭ de Domnie, i se tăiè capul, înnaintea Sultanuluĭ, la Constantinopol, după ce toate odraslele-ĭ

sîngeraseră supt sărmaniĭ luĭ ochĭ bătrînĭ, sălbătăcițĭ, fără lacrimĭ, — cea maĭ straşnică suferință omenească ce se ridică din tot trecutul nostru. Se aruncară în Mare trupurile Domnuluĭ, ale fiilor domneştĭ Constantin, Radu, Ştefan, Mateĭ, pe cînd capetele schimonosite treceaŭ în vîrful sulițelor. Pescariĭ culeseră din ape rămăşițele Brîncovenilor, şi creştinĭ miloşĭ le aşezară în mănăstirea din Chalke. La Horez, frumoasa clădire a luĭ Constantin-Vodă, gătită pentru îngroparea întreguluĭ săŭ neam, se vede, supt chipurile de familie ce ocupă păreţiĭ, numaĭ mormîntul de marmură nescrisă al Domniţeĭ Smaranda; o soră a aceşteia, Ancuța, măritată cu Nicolae Roset şi moartă în pribegia de la Braşov, a fost adusă aicĭ în primăvara anuluĭ 1730.

56. Ştefan Cantacuzino, fiul Stolniculuĭ Constantin, a întrebuințat toate mijloacele pentru ca să aducă moartea aceluĭ pe care-l înlocuise. Ca o răsplată dumnezeiască i-a venit aceiaşĭ peire silnică, după doĭ anĭ singurĭ de Domnie. Fu gituit în temniță la Constantinopol, împreună cu tatăl săŭ foarte bătrîn. Capetele lor fură jupuite, umplute cu bumbac şi trimese la Adrianopol, unde stătea Curtea. Aicĭ în Adrianopol fură zugrumațĭ Mihaĭ, fratele luĭ Constantin, şi Radu Dudescu, care ținea pe sora luĭ Ştefan. Capetele li-aŭ fost puse în vîrful parilor. Cel din urmă dintre Cantacuzinĭ cari încunjuraseră

fără credință pe Brîncoveanu, Toma, trecu la Rușĭ în 1711, și muri peste zece anĭ acolo la dînșiĭ. Numaĭ Răducanu, fratele luĭ Ștefan-Vodă, doarme în necropola cantacuzinească a Cotrocenilor.

De acum înainte, Moldova și Țara-Românească nu-șĭ maĭ aŭ șirurĭ deosebite de Domnĭ. Aceiașĭ oamenĭ, maĭ mult înstrăinațĭ de cît străinĭ, trec de la Iașĭ la Bucureștĭ și de la Bucureștĭ la Iașĭ. Innainte de a vorbi de mormintele lor, să pomenim pe ale Domnilor Moldoveĭ.

2. Domniĭ Moldovenĭ.

1. Bogdan întemeietorul și-a găsit odihna în biserica, de lemn pe atuncĭ, a Rădăuților. În timpurĭ neorînduite și sălbatece ca acelea, nicĭ-o piatră nu s'a așezat pe mormîntul celuĭ care a dat Romînilor, ca o puternică cetate, *Țara Moldoveĭ*.

2. Lațco, acel care a încercat să facă din Moldovenĭ niște catolicĭ, supușĭ episcopuluĭ latin din Siretiŭ, și-a luat locul lîngă părintele săŭ, după 1372.

3. O clipă Moldoveniĭ îșĭ aduseră Domn de legea lor, ce e dreptul, dar de alt neam, rusesc, din Galiția. Iurg Koryatowicz peri în curînd. Un călător din veacul al XVI-lea zice că i-ar fi

văzut mormîntul într'o mănăstire de lîngă Bîrlad. O astfel de mănăstire n'a fost însă nicĭ-odată. Anastasia, fiica luĭ Lațco și văduva luĭ Iurg, zace în necropola Rădăuților, unde a fost îngropată la 1420, anul morțiĭ eĭ.

4. Petru, fiul Margaretei saŭ Mușatei, care avea drepturĭ asupra Moldoveĭ, e cel d'intăiŭ Domn sigur — după un Ștefan I-iŭ, tatăl săŭ, poate — în urma luĭ Iurg. El a clădit mănăstirea Neamțuluĭ, în valea Neamțuluĭ și a Ozaneĭ, pe o înnălțime pietroasă, între pădurĭ. Acolo va fi fost el îngropat prin 1390, dar nicĭ-o urmă nu s'a păstrat din mormîntul luĭ.

5. Roman, fratele luĭ Petru, fu Domn scurtă vreme, apoĭ fugi în Polonia, și la urmă domni din noŭ: el fu înmormîntat la Rădăuțĭ. Roman clădise însă biserica luĭ deosebită în tîrgul Romanuluĭ, întemeiat de dînsul, și aicĭ coborîse el oasele soțieĭ sale Anastasia, care a fost mama luĭ Alexandru-cel-Bun.

6. Alexandru a făcut cel d'intăiŭ din Moldova o țară trainică și cu viitor. Maĭ bine de treĭzecĭ de anĭ a stăpînit asupra eĭ, fără nicĭ-un fel de silă saŭ vicleșug, duhul săŭ bun, împăciuitor, răbdător, milostiv, cucernic. El a dovedit că prin bunătatea adevărată și dreaptă a inimiĭ se pot face lucrurile acelea marĭ pe care asprimea crudă le poate începe saŭ grăbi, dar nu duce la capăt. Moldova a ieșit din mînile luĭ gata, încununată

cu neatîrnare și împodobită cu învățături și meșteșugurĭ.

El clădi vechea mănăstire Bistrița pe care Ștefan-cel-Mare a prefăcut-o apoĭ din temelie. Poate că aicĭ se înmormîntâ fratele săŭ Iuga, dar un fiŭ Bogdan se astrucâ la Rădăuțĭ. Atuncĭ Bistrița nu se înnălța încă în răcoroasa vale de lîngă orașul Piatra. Dar la Bistrița fu dus trupul Doamneĭ luĭ Alexandru, Ana, o ortodoxă, moartă în 1418, pe cînd, cu cîțĭva anĭ în urmă, cea d'intăiŭ soție a Voevoduluĭ, o catolică, Margareta, era așezată supt baptisteriul bisericiĭ latine din Baia (1410). Poate că tot Bistrița a primit și oasele fiilor domneștĭ morțĭ înnainte de vreme, odrasle ale Aneĭ, Roman și Vasilisa. În iarna anuluĭ 1433, se stînse, mulțămit într'o țară nouă scoasă din toate primejdiile, Alexandru însușĭ. Mormîntul săŭ fu clădit din piatră săpată cu podoabe gotice. Dar poate nu s'a scris nimic pe lespedea care i-a acoperit sicriul și, orĭcum, ea nu se maĭ află astăzĭ, fiind înlocuită cu una care pomenește o moartă din vremile următoare.

7. Ilie-Vodă fiul luĭ Alexandru și al Aneĭ, intrâ în luptă cu fratele săŭ Ștefan, stăpîni un timp alăturĭ cu el, și trebui să fugă la urmă, orbit de acest frate nelegiuit, în Polonia, de unde era Doamna luĭ. Acolo se stînse nenorocitul orb între aniĭ 1444 și 1447, și i se va fi

făcut loc în vre-o biserică ruteană din Polonia, soţia sa fiind şi ea o Ruteană ortodoxă.

8. Fratele fără milă şi mustrărî de cuget fu prins in 1447 de Roman, copilul foarte tinăr încă al luî Ilie, şi ucis prin tăierea capuluî. La 16 Iulie sosia la mănăstirea Neamţuluî — nu la Bistriţa, care nu putea fi profanată cu astfel de oase vinovate — carul ce aducea trupul măcelărit al Voevoduluî. În biserica mănăstiriî, dreasă şi prefăcută apoî de Ştefan-cel-Mare, la dreapta, se înfundă un gang de întunerec. Pe o piatră din acel colţ negru se ceteşte inscripţia, pusă însă tărziŭ, de Ştefan-cel-Mare, şi astăzî nedeplină:

«Acest mormînt l-a înfrumuseţat Io Ştefan Voevod, cu mila luî Dumnezeŭ Domn al ţeriî Moldoveî, fiul luî Bogdan Voevod, unchiuluî săŭ Ştefan Voevod, fiul bătrînuluî Alexandru Voevod, care a fost ucis.»

Piatra de mormînt a unuî Petru Voevod, fiul acestuî Ştefan, a fost strămutată din vechea mănăstire a Pobrateî, clădită pe acest timp, în cea nouă, al căreî ctitor e tot Ştefan-cel-Mare.

9. Roman piere la 2 Iulie 1448, poate otrăvit. Mamă-sa Marinka avea încă ţara în mîna eî şi cred că ea va fi înmormîntat pe tinerelul Voevod la Bistriţa luî Alexandru-cel-Bun.

10. Ea avea şi alt fiŭ, care încurcă lumea maî multă vreme, ajunse un stricat şi peri, omorît



ȘTEFAN-CEL-MARE
Domnul Moldovei (1457—1504).

După evanghelia de la Voroneț.

de boierĭ, în Cetatea-Albă, în primăvara anuluĭ 1455. Biserica din acel oraș, iarășĭ înnoită de Ștefan, primi trupul celuĭ ce nu meritase numele luĭ Alexandru-cel-Bun.

11. Frațĭ aĭ luĭ Ilie și Ștefan se luptă totodată pentru dulcele rod al Domnieĭ. Iată un Petru, care dispare în 1452,

12. Apoĭ Bogdan, fiŭ din florĭ al luĭ Alexandru. Acesta e un luptător harnic, care seceră larg în oștile polone ce sprijină pe Alexandrel. Îl ucide însă unul care i se zicea frate, Petru Aron. În graba înmormîntăriĭ ucisuluĭ, care fu așezat în biserica de lemn a satuluĭ unde pierise, nu se putea «înfrumuseța» o piatră de mormînt. Cînd Ștefan fiul acestuĭ al treilea Bogdan fu Domnul Moldoveĭ, el făcu biserica de piatră din Răusenĭ, puindu-ĭ hramul tăierea capuluĭ Sf. Ioan. Însă trupul mortuluĭ fu dus la Rădăuțĭ, și acolo o inscripție îl amintește în aceleașĭ cuvinte ca și pe înnaintașiĭ săĭ în Scaunul Moldoveĭ.

13. Petru Aron se închină tuturor vecinilor și făcu pe placul tuturor boierilor; pentru care avu parte să domnească șepte anĭ de zile. Ștefan îl goni în Polonia, apoĭ la regele unguresc Matiaș. Într'o zi, cînd pîndia la hotarul Moldoveĭ, în Secuime, o ceată năvălitoare, avînd în fruntea eĭ pe Ștefan, îl ucise în 1468, lăsînd trupul fără cap la mila țeranilor străinĭ din satul răsplătiriĭ.

14. În ce colț al Moldoveĭ n'a înnălțat Ştefan bisericĭ şi mănăstirĭ, unde n'a lăsat amintirea luptelor izbăvitoare saŭ binefacerilor împărțite cu dreptate, în cursul a jumătate de veac de Domnie? Tînărul îşĭ cuceri moştenirea, se luptâ, învinse, făcu țara neatîrnată; bărbatul matur apărâ drepturile noueĭ Moldove glorioase, iar bătrînul stăpîni pănă în zilele din urmă cu sabia în mînă, gata să apere şi să întregească, leŭ bătrîn care nu-şĭ uită vînătoarea.

Ştefan a făcut de piatră gropnița domnească a Rădăuților, şi meşterul săŭ săpător, «mister Ian», un Polon saŭ un Sas, încunjurâ păreții bisericiĭ cu o prispă de pietre mormîntale, aşezate una lîngă alta întru pomenirea strămoşilor (1479-80). La Bistrița el înnălță mormînt Doamneĭ Ana, mama luĭ Ilie. Şi, cînd fiul săŭ se stînse încă în floarea vrîsteĭ la Constantinopol, fiind ostatec, Ştefan aduse în țară pe iubitul săŭ Sandrin saŭ Alexandru, şi în brațele străbunuluĭ el aşeză pe urmaşul care venia la dînsul înnainte de vreme (1496).

Dar el îşĭ făcu sieşĭ şi celuĭlalt neam al săŭ alt adăpost al cenuşeĭ omeneştĭ, în Putna, supt o tîmplă îmbrăcată cu brad a munților Bucovineĭ, lîngă o limpede apă de munte. Acolo intrară în mormînt tineriĭ Voevozĭ Bogdan şi Petru (1479, 1480). Acolo îşĭ aşeză el Doamna cea de-a doua, adusă din străinătatea Mangopuluĭ,



MORMÎNTUL LUÏ ȘTEFAN-CEL-MARE.

Maria († 19 Decembre 1477). Acolo primi el rămăşiţele credinciosuluĭ sfetnic bătrîn, şi de sigur rudă, Mitropolitul Teoctist (1478). Numaĭ soţia sa d'intăiŭ, Evdochia de la Chiev, care muri înainte de a se isprăvi Putna, şi mama, Oltea-Maria, care nu fusese soţia luĭ Bogdan, ci avuse alt soţ şi, cu el, şi alţĭ copiĭ, nu se împărtăşiră de morminte în Putna: Oltea, moartă la 1465, fu aşezată lîngă zidul Pobrateĭ, la dreata.

Ştefan găti în Putna din marmură curată, împodobită cu florĭ de acant şi săpată cu măiestre slove cirilice care aŭ un caracter gotic, pietrele ce trebuiaŭ să-l acopere pe dînsul şi pe soţia aceasta a bătrîneţelor sale, Maria luĭ Radu-Vodă Munteanul. Pe lespedea care se ridicâ în Iulie 1504 pentru a-ĭ primi trupul, se cetesc aceste rîndurĭ, pe care lipsa de îngrijire a fiuluĭ şi urmaşuluĭ le lăsă neisprăvite:

«Blagocestivul Domn Io Ştefan Voevod, cu mila luĭ Dumnezeŭ Domn al ţeriĭ Moldoveĭ, fiul luĭ Bogdan Voevod, ctitor şi întemeietor al acestuĭ sfînt lăcaş, care aicĭ zace. Şi s'a strămutat la veşnicele lăcaşurĭ în anul —, luna — şi al Domnieĭ sale an —».

15. Bogdan, fiul luĭ Ştefan şi al Marieĭ luĭ Radu, muri încă tînăr, după un lung zbucium zădarnic cu Poloniĭ şi Munteniĭ săĭ, după ciocnirĭ folositoare cu Tatariĭ, la 18 April 1517, «cînd era la miez de noapte». Peste două zile, adus de

la Huşĭ, el era înmormîntat la Putna, prin grija boierilor săĭ, cari încunjuraŭ acuma tronul fiuluĭ săŭ, nevrîstnicul Ştefăniţă.

Pe o piatră cu liniĭ de scrisoare fină, se ceteşte:

«Acest mormînt este al blagocestivuluĭ Domn Io Bogdan Voevod, Domn al ţeriĭ Moldoveĭ, fiul luĭ Ştefan Voevod, ctitorul sfîntuluĭ lăcaşuluĭ acestuia, care s'a strămutat la veşnicele lăcaşurĭ în anul 7025 (1517), luna luĭ Aprilie 20, la miezul nopţiĭ.»

16. Ştefăniţă nu crescu decît pentru a se dovedi crud, nerecunoscător şi nedestoinic. Boieriĭ săĭ, fiiĭ acelor cari slujiseră îndelung, cu nepătată credinţă, pe Ştefan-cel-Mare, îl uciseră la Hotin, în ziua de 14 Ianuar 1527, otrăvindu-l. Ştefăniţă, care nu era fiul Doamneĭ Ruxanda, ci al uneĭ femeĭ, Stana, nu i-a putut face loc acesteia († 28 Ianuar 1518) la Putna, ci în vechea necropolă a Rădăuţilor. El însuşĭ fu dus de Curtea ucigaşă şi de Doamna sa, Stana, fata luĭ Neagoe (ea a fost îngropată la Argeş), la Putna, unde pe mormîntul săŭ se vede această inscripţie:

«Blagocestivul şi de Hristos iubitorul Io Petru Voevod, Domn al ţeriĭ Moldoveĭ, a înfrumuseţat acest mormînt nepotuluĭ săŭ Ştefan Voevod; care s'a strămutat la veşnicele lăcaşurĭ în anul 7035 (1527), luna... *(şters)*.»

17. Acest unchiŭ Petru era fiul luĭ Ştefan-cel-Mare şi al uneĭ femeĭ din Hîrlăŭ. Data aceasta,

Moldova nu avea un Domn obișnuit, ci o minte ageră, o voință neînfrîntă și o fire bogată în planurĭ marĭ. Numaĭ măsura, socoteala maĭ trebuia pentru a face din Petru-Vodă, zis Rareș, părechea luĭ Ștefan-cel-Mare în viața țeriĭ cîrmuite de amîndoĭ. Aceasta a lipsit însă luĭ Petru, și din lungul săŭ zbucium cu Unguriĭ din amîndouă partidele, cu Poloniĭ și cu Turciĭ n'a ieșit decît pierderea pentru totdeauna a provincieĭ Pocuția și o mai adîncă înjosire față de Sultan. Acesta, Soliman-cel-Mare, goni pe Rareș în Ardeal la 1538, dar el izbuti să-șĭ capete iarășĭ Scaunul. În vederea îngropăriĭ luĭ și a neamuluĭ săŭ, Petru Rareș clădește noua gropniță Domnească a Pobrateĭ lîngă apa Siretiuluĭ, nu tocmaĭ departe de Suceava. Încă la 1529, Domnul înmormînta pe soția sa d'intăiŭ, Maria, la Putna și fiul acesteia, Bogdan, zace în biserica Sf. Dimitrie din Suceava. Pentru sine și pentru cea de-a doua soție, care trăi maĭ mult de cît dînsul, el pregăti la Pobrata morminte de marmură, așa de frumoase cum nu se maĭ văzuseră. Cînd, în Septembre saŭ Octombre 1546, el se stînse, destul de bătrîn, îl cuprinse acela pe care scrie:

«[Această groapă e a] iubitoruluĭ de Hristos robul luĭ Dumnezeŭ Io Petru Voevod, fiul bătrînuluĭ Ștefan Voevod, care [s'a strămutat la aceste] lăcașurĭ și la veșnicele lăcașurĭ; veșnica luĭ pomenire.»

18. Doï Domnï aŭ ţinut puterea în Moldova pe vremea de restrişte a luï Petru. Unul era fiul luï Sandrin, nepotul de fiŭ al luï Ştefan-cel-Mare, şi purta numele acestuia (poporul i-a zis Lăcustă, după una din nenorocirile scurteï luï Domniï). Îl uciseră boieriï, în Decembre 1540. Cred că trupul plin de rane a fost dus la Bistriţa, unde mormîntul luï Alexandru-cel-Bun primi şi pe acest urmaş nenorocit. În el se îngropă la urmă văduva luï Lăcustă, Cneajna, în 1542. Inscripţia ce se vede astăzï pe acest mormînt, o pomeneşte numaï pe dînsa.

19. Alexandru Cornea, fiŭ din florï al luï Bogdan, n'a trăit decît pănă la întoarcerea luï Rareş, care-l tăiè la Galaţï (Februar 1541), fără să se poată şti în care din bisericile, azï cu totul schimbate prin înnoire, ale acestuï oraş zace acest Domn de cîteva săptămînï.

20. Dintre fiiï luï Rareş, unul a murit Turc, după ce-şï bătuse joc cîteva lunï de Moldova şi de boieriï eï: tocmaï la Brusa i-ar fi mormîntul, în cimitirul turcesc al acestuï oraş din Asia-Mică.

21. Ştefan, fiul cel mic, fu omorît de boierï în 1552, prin prăvălirea asupra luï a cortuluï de la Ţuţora şi străbaterea cu cuţitele. Cînd lucrurile se lămuriră în Moldova, sora luï Ruxanda, ajunsă Doamna luï Alexandru Lăpuşneanu, îl scoase din mormîntul săŭ de acolo şi-l aşeză la Pobrata, lîngă tată şi lîngă mama, care murise

și ea, zugrumată de acest ginere grozav. Inscripția celuĭ din urmă bărbat din neamul Rareșeștilor e aceasta:

«Doamna Roxanda, fiica luĭ Io Petru Voevod, iar Doamnă a luĭ Io Alexandru Voevod, înfrumuseță groapa aceasta frateluĭ eĭ Ștefan Voevod, care s'a strămutat la veșnicele lăcașurĭ în anul 7060 (1552), Septemvrie 1.»

22. Lăpușneanu a fost un crunt tiran, omorînd pentru plăcerea luĭ. După cîțĭva anĭ țara, sătulă de dînsul, îl lăsă a fi bătut de un vînturălume grec, Iacob Vasilic. Întors după peirea acestuia, Alexandru-Vodă mulțămi luĭ Dumnezeŭ ridicînd o mănăstire în munte, și maĭ aproape de Suceava, Slatina,—care fu și *a patra necropolă* a Domnilor Moldoveĭ. Acolo-șĭ va fi îngropat fiul Ioan, și acolo se maĭ vedeaŭ saŭ se maĭ văd încă pietrele de marmură lucie care acoperiaŭ două Domnițe moarte tinere, Teofana și Teodora. Zdrobit de boală în 1568, Alexandru îșĭ luă numele de călugărie Pahomie, cu care-ĭ fu împodobită moartea prin otravă. Pe piatra sa mormîntală din Slatina nu se pomenește deci decît numele călugăresc; astfel:

«[Această groapă este a monahuluĭ] Pahomie, care s'a strămutat din viața de aicĭ la veșnicele lăcașurĭ, și a fost îngropat aicĭ în ctitoria luĭ cea nouă, în anul 7076 (1568), luna Maiŭ 5.»

23. Doamna Ruxanda muri în 1569 și fu dusă

la Slatina, fără ca fiul eĭ, Bogdan, să-ĭ fi făcut cinstea uneĭ inscripţiĭ. Bogdan însuşĭ, mazil, fugar, se stînse în Moscova. Un frate, Constantin, pare să fi murit la Constantinopol; altul, Petru, a cătat să iea Domnia şi a fost ucis în acelaşĭ oraş, de Turciĭ cari-l prinseseră. Alte fete ale Lăpuşneanuluĭ rătăciră prin Polonia: una a făcut mănăstirea Socola, lîngă Iaşĭ, şi e îngropată acolo. În Slatina, necropola în curînd părăsită, îşĭ maĭ găsi locul, din acest neam, numaĭ un nepot de fiică al bătrînuluĭ tiran.

24. Iacob Vasilic s'a numit Ioan-Vodă, şi lumea i-a zis Despot pentru că se zicea despot de Naxos şi de Paros. Ucis în 1563 de boieriĭ cari-l încunjuraseră în Suceava, el a fost îngropat în grabă, fără nicĭ-un semn amintitor, în cimitirul cetăţiĭ. Poate să fie el acel cadavru de «om de cinste» care s'a găsit acolo, în săpăturile din urmă.

25. Ştefan Tomşa, înlocuitorul luĭ Despot, avu o stăpînire de cîteva lunĭ numaĭ. Fugind în Polonia, el fu osîndit la moarte acolo pentru a se face plăcere Turcilor, supt cuvînt că el ar fi făcut pagube Polonilor ce fusese în slujba sa de oaste şi-ĭ chinuise, precum şi că prădase margenile regatuluĭ (Maiŭ 1564). Cu el periră vătavul de Iaşĭ, Ioan Moţoc, şi Vornicul Petru Spancioc. Doamna Tomşeĭ, Candachia, nu era cu dînsul. Osînditul fără dreptate îşĭ alese ca loc

de îngropare biserica ortodoxă a Sf. Mării din Lemberg, unde i se tăiè capul.

26. Ioan Vodă fiul luĭ Ștefăniță (1572-4) a fost numit cel Cumplit, pentru răutatea luĭ cu boieriĭ, și ar fi meritat, pentru vitejia luĭ în lupta cu Turciĭ, pe acela de: Viteazul. Ucis după lupta de la Roșcanĭ — rupt de două cămile — el nu s'a învrednicit de o îngropare creștinească. Doamna sa Maria Huru trăi mult timp și după 1600.

27. Petru Șchiopul era fiul luĭ Mircea Ciobanul din Țara-Românească și al feteĭ celeĭ maĭ marĭ a luĭ Rareș, Chiajna (moartă în Constantinopol). El fu întemeietorul celeĭ de a cincea necropole domneștĭ, pe care o numi Galata. În această mănăstire, așezată pe o culme lîngă Iașĭ, el astrucâ pe Doamna sa, Maria Amirali din Rodos, pe un fiŭ Vlad și pe o fată numită Chiajna după bunica eĭ. Dar el n'avu parte de îngroparea în țară, ci am văzut unde-ĭ zac oasele.

28. Mulțĭ Domnișorĭ ajutațĭ de Cazacĭ năvăliră în Moldova în zilele luĭ. Unul, Ioan-Vodă Potcoavă, care se făcea că este Ioan cel Cumplit, ținu cîte-va săptămînĭ Scaunul din Iașĭ. Și pe dînsul îl tăiară Poloniĭ la Lemberg, în ziua de 16 Iunie 1578. Călăul se apropiè cu sfială de acest frumos tînăr viteaz, și după moarte i se cusu cu fire de mătasă capul de trunchiŭ, și trupul fu îngropat în aceiașĭ «biserică rusească», unde se odihnia cellalt Domn ucis al Moldoveĭ, Tomșa.

29. Între cele două stăpîniri ale luĭ Petru domnește Iancu Sasul, fiŭ din florĭ al luĭ Petru Rareș. Fugi și el în Polonia, la 1582, și avu parte și el de sabia calăuluĭ în Lemberg, fiind dus apoĭ, de sigur, la biserica rusească.

30. Aron-Vodă, care se zicea fiul bătrînuluĭ Lăpușneanu, a tuns des și de aproape oile sale birnice; răsculîndu-se împotriva Turcilor odată cu Mihaĭ Viteazul, a fost neasămănat maĭ mic decît acesta, și în luptă, și în faimă, și în nenorocire. Slujitoriĭ săĭ ungurĭ l-aŭ prins, trimețîndu-l în Ardeal, unde muri închis la Vințĭ, castel vechiŭ pe Murăș, în mijlocul unuĭ sat de Romînĭ (1596). Doamna luĭ, o Cantacuzină, pare să fi rămas un timp măcar în Ardeal. Mormîntul luĭ Aron nu se maĭ află astăzĭ la Vințĭ, unde am mers anume pentru a-l căuta.

31. Trădătorul care-șĭ vîndu Domnul, ajunse Domn în locul luĭ. Fiŭ de Țigancă, Ștefan-Vodă, care fusese până atuncĭ Hatmanul Răzvan, era unul care știa să se lupte. Poloniĭ îl scoaseră însă, pe cînd ajuta pe Mihaĭ Viteazul, și, cînd el voi să iea Domnia de la ocrotitul lor, fu învins și tras în țapă (1595). Această sălbatecă neomenie s'a întîmplat lîngă Suceava, și pănă pe vremea luĭ Miron Costin, peste cincĭzecĭ de anĭ după aceste împrejurărĭ, se maĭ vedea acolo, cuprinzînd oasele celor căzuțĭ, «movila luĭ Răzvan», pe drumul spre Baia.

32. Omul leşesc, Ieremia Movilă, ştiu să trăiască de azĭ pănă mîne. Altfel cucernic, şi destul de bogat, el făcu la Suceviţa, lîngă apa cu acest nume, mănăstire nouă şi necropola domnească *cea de-a şesea.* Aicĭ îşĭ îngropă el fata, Zamfira, în 1596, şi aicĭ îşĭ găsi însuşĭ locul de odihnă în 1606. De mult timp un Domn al Moldoveĭ nu maĭ era îngropat în ctitoria luĭ! Iată ce scrie pe mormîntul luĭ, ridicat, nu de rude, care începură un lung şi sălbatec războiŭ pentru putere, nimicindu-se între ele, ci de un boier credincios:

«Această piatră de mormînt o făcu şi înfrumuseţă dumnealuĭ Gavril ce a fost Stolnic, maĭ de mult răposatuluĭ blagocestiv şi de Hristos iubitor Domnuluĭ nostru Io Ieremia Moghilă Voevod, cu mila luĭ Dumnezeŭ Domn al ţeriĭ Moldoveĭ: veşnica luĭ pomenire şi fericită odihna luĭ; în anul 7114 (1606), luna luĭ Iunie 30.»

33. După Movilă Ieremia veni Movilă Simion, care crezuse că a răpus pe Mihaĭ Viteazul şi pieri în pulberea uneĭ serĭ de înfrîngere înnaintea luĭ Radu Şerban. Mucezi şi el cîţĭva anĭ pe tronul Moldoveĭ înnainte de a mucezi în mormînt. Se crede că l-a otrăvit văduva Ieremieĭ (Septembre 1607). Fu dus la Suceviţa, unde zace şi fiică-sa Teodosia, dar nicĭ luĭ nu i se făcu mormîntul îndată: abia la 1620, fiu-săŭ Gavriil, ajungînd Domn muntean, se gîndi

la datoria împodobiriĭ loculuĭ unde i se odihnia părintele, şi astăzĭ pe o piatră făcută întocmaĭ ca a luĭ Ieremia, cu bourul şi stema Movileştilor, se ceteşte:

«A răposat robul stăpînuluĭ Domnuluĭ nostru Iisus Hristos Io Simion Moghilă Voevod, Domn al Ţeriĭ-Româneştĭ şi, cu voia luĭ Dumnezeŭ, Domn al ţeriĭ Moldoveĭ, în anul 7113 (1605!), luna luĭ Septemvrie 14, şi a rămas groapa luĭ în uitare, neînfrumuseţată, pănă ce vru Dumnezeŭ şi ajunse prea-iubitul luĭ fiŭ Io Gavril Moghilă Voevod Domn în cel d'intăiŭ Scaun al părinteluĭ săŭ, în Ţara-Românească, împreună cu maică-sa Melania Doamna; atuncĭ a făcut această piatră şi a pus-o, în anul 7128 (1620), luna luĭ Martie în 15.»

Nicĭ-unul dintre mulţiĭ feciorĭ aĭ luĭ Ieremia şi aĭ luĭ Simion, împodobiţĭ aproape toţĭ cu Domnia, nu se coborîră în pămîntul sfinţit al Suceviţeĭ, ci vîntul nenorociriĭ îĭ bătu pe alte tărîmurĭ. Iată cum trec eĭ înnaintea noastră, copiĭ jertfiţĭ mîndrieĭ mamelor, pribegĭ aruncaţĭ pentru toată viaţa lor în mijlocul străinilor:

34. Mihăilaş, fiul luĭ Simion. După cîteva lunĭ de Domnie cu numele, e gonit la Radu Şerban, care voia să-ĭ dea pe fiică-sa, şi acesta-l îngropă la Dealul, supt piatra ce zice aşa:

«Această piatră de mormînt a făcut-o şi a împodobit-o Doamna Marghita fiuluĭ eĭ Io Mihail

Moghilă Voevod şi Domn al ţerii Moldoveĭ, fiul luĭ Simion Moghilă Voevod; şi sfîrşitul vieţiĭ sale i-a fost în locul Tîrgoviştei, şi a fost îngropat aicĭ, în sfînta biserică, lăcaşul Dealuluĭ, în zilele blagocestivuluĭ Domn Io Radul Voevod, nepotul de fiŭ al luĭ Băsărab Voevod, şi a fost Domn treĭ lunĭ în locul părinteluĭ săŭ: i-aŭ fost toate zilele vieţiĭ anĭ 16 şi jumătate; la anul 7116 (1608), luna [Ianuar] 27.»

35. Constantin, al luĭ Ieremia, piere fără urmă, după ce e fugărit a doua oară din ţară, unde stăpînise fără strălucire; nu se ştie sigur nicĭ felul de moarte a acestuĭ tînăr nenorocit (1612).

36. Gavril, al luĭ Simion, nu poate moşteni decît Scaunul muntean al tătăluĭ săŭ. În 1620, el e silit să fugă în Ardeal, unde iea pe văduva unuĭ nemeş şi se pierde printre Ungurĭ. Poate că mormîntul i s'ar găsi în biserica satuluĭ soţieĭ sale, unde-şĭ serbă, în 1626, şi nunta: Sîntieŭ, ungureşte Solimonkö.

37. Moise, frate cu Gavril. Fu în două rîndurĭ un paşnic Domn moldovean. La urmă fugi în Polonia, unde trăia pe la moşiile familieĭ: Wielkie-Odzy şi Muchoyedy (în Podolia şi Podlachia). Într'una din bisericile acestor localităţĭ fu pus el în pămînt, încheind o lungă viaţă fără strălucire, după 1661.

38. Alexandrel, fiul luĭ Ieremia, domni, dar foarte scurt timp. El, fratele săŭ, Bogdan, mamă-

sa Elisaveta, fură prinșĭ de Turcĭ în 1616 și dușĭ la Constantinopol: copiiĭ trecură la legea Islamuluĭ, iar mama acoperită de rușine ajunse în haremul unuĭ Agă. Bogdan era însă în Polonia la 1655, — de sigur pe lîngă surorĭ.

Ioan-Vodă, al luĭ Simion, n'a domnit. Pînă prin 1640, el pîndește în Ardeal, unde stătea pe lîngă Gavril. Cred însă că la sfîrșit el s'a întors în țară și că a fost îngropat la mănăstirea Todirenilor din Burdujenĭ, întemeiată de un frate al tatăluĭ săŭ, Teodor Movilă. Chipurile amîndurora se văd și astăzĭ pe părețĭ, dar nu e nicĭ urmă de morminte. Fata luĭ Ioan fu soția cronicaruluĭ Miron Costin.

Petru, fratele luĭ Ioan, ajunse Mitropolit de Chiev, și fu reformatorul Bisericiĭ ruseștĭ din Polonia. El fu îngropat în mănăstirea de la peșteră *(lavra pecersca)* din residența sa (Decembre 1647).

Fetele luĭ Ieremia, Regina, Maria, Ecaterina și Ana, muriră ca soțiĭ ale următorilor nobilĭ polonĭ: Mihail Wisznowiecki, Ștefan Potocki, Samuil Korecki și Stanislav Potocki: pe moșiile acestor familiĭ trebuie căutate mormintele lor.

39. Coborîtor din Moviteștĭ după mamă-sa Elisaveta, Miron Barnovschi Movilă, ginerele luĭ Radu Mihnea, peri la Constantinopol, unde mersese ca să ceară a doua oară Domnia Moldoveĭ (2 Iulie st. n. 1633). El clădise bisericile Barnov-

schi şi Sf. Ioan din Iaşĭ, precum şi mănăstirea Bîrnova, dar nu se poate spune sigur dacă trupul săŭ a fost adus din oraşul de peire, pentru a fi aşezat într'unul din aceste lăcaşurĭ. Elisaveta, mama luĭ Miron, se stinse în Polonia, pe moşiile Movileştilor.

40. Vasile Lupu (Vasile e un nume adaus la suirea 'n Domnie; numele săŭ de botez e Lupu). Arnăut, dar din părinţĭ aşezaţĭ în ţară, căsătorit întăiŭ cu o Romîncă, — om foarte bogat, cheltuitor şi darnic, de o trufie şi de o poftă de a stăpîni ce nu-şĭ află părechea, a rîvnit, luptînd şi uneltind, Ţara-Romănească şi Ardealul chiar. Duşmaniĭ îl răpuseră la sfırşit. Trăi încă o bucată de vreme la Constantinopol, sărăcit, părăsit de Doamnă, încunjurat de copiiĭ uneĭ ţiitoare şi muri în 1661, avînd însă acum lîngă dînsul pe Doamnă-sa Catrina, care locuia încă la 1665 casa lor de lîngă Arsenal. De şi fiul săŭ Ştefăniţă era atuncĭ Domnul Moldoveĭ, el nu crezu că se cuvine să aducă trupul tatăluĭ săŭ pentru a-l îngropa din noŭ în strălucita biserică ce clădise acesta la Iaşĭ, Treĭ-Ierarhiĭ. Poate că unul din ceĭ doĭ fraţĭ aĭ luĭ Vasile, Gavril Hatmanul, mort înnainte de schimbarea de Domn din 1653, să fi fost astrucat aice, precum se va fi făcut şi cu fiul luĭ Vasile, Ioan, şi cu altele din rudele cele multe ale Lupuluĭ. Dar în Treĭ-Ierarchĭ pietrele de mormînt ale familieĭ domneştĭ lipsesc cu totul.

41. Lipseşte și a luĭ Ștefăniță, nebunatecul fiŭ al luĭ Vasile, care muri de frigurĭ rele, după o scurtă Domnie, la 29 Septembre st. n. 1661. Totușĭ fu dus la Treĭ-Ierarchĭ și acum cîțĭva anĭ, în cursul lucrărilor de «restaurare» un Evreŭ a găsit pe malul Bahluiuluĭ inelul ce se crede că ar fi stat pe degetul tînăruluĭ Domn Ștefan.

42. Istrati Dabija, un bun bătrîn bețiv, muri în Scaun pentru că vrîsta-ĭ era prea înnaintată ca să-l maĭ poată atinge nenorocirea mazilieĭ, Soția sa, Doamna Catrina saŭ Dafina, l-a dus spre îngropare la mănăstirea Bîrnova din Iașĭ, în mijlocul «codruluĭ» încă. Pe mormîntul luĭ se cetesc aceste rîndurĭ:

«Această piatră a făcut-o și împodobit-o Doamna Dafina Domnuluĭ eĭ, răposatuluĭ Io Evstratie Dabija Voevod, Domn al Țeriĭ Moldoveĭ, și s'a pus în ctitoria luĭ, mănăstirea cea nouă ce se chiamă Bîrnova, în anul 7174 (1665), luna luĭ Septembre în 11, ceasul al doilea.»

În aceiașĭ mănăstire a îngropat și urmașul luĭ Dabija, Duca-Vodă, care ținea pe Anastasia, fata cu Buhuș a Doamneĭ Dafina, o fetiță Maria, — singurul copil al luĭ Istratie-Vodă (1667).

43. Duca însușĭ își gătise ca loc de îngropare mănăstirea Cetățuia de lîngă Iașĭ: acolo fiind înmormîntată fiica sa, numită tot Maria, alt tînăr copil rămas în pămîntul moldovenesc (1672). Poate chiar că și un frate al Ducăĭ se



ILLUSTRISSIMUS ATQ CELSISSIMUS PRINCEPS
AC DOMINUS, DOMINUS BASILIUS D. G.
TERRARUM MOLDAVIÆ PRINCEPS, ETC.

Abraham van Westerveldt pinxit   Willem Hondius sculp. Cum privilegio S R M Gedani M DC LI

VASILE LUPU

Domn al Moldoveĭ (1634-1653).

După o stampă din vremea luĭ.

Reproducere făcută cu cheltuiala d-neĭ Ecaterina G. Cantacuzino.

odihneşte în biserica, înnoită maĭ dăunăzĭ, a Cetăţuiĭ.

Fiul săŭ unic, Constantin, domni de două orĭ în Moldova, dar fu chemat, la urmă, în Constantinopol, şi aicĭ i se pierde urma. Soţia luĭ d'intăiŭ era fiica luĭ Constantin Brîncoveanu, Maria, şi cu dînsa avu el un fiŭ, botezat cu numele muntenesc de Şerban. Maria muri de ciumă, tot în capitala turcească, şi micul Şerban se stinse în Ţara-Romănească, peste puţină vreme.

Mama luĭ Constantin, Doamna Anastasia, prinse dragoste pentru un beiŭ grec din Maina, şi ajunse de rîsul tuturora. În 1700 ea se afla însă la Constantinopol, cu Constantin, cu un fiŭ maĭ mic, Ştefan — al căruĭ sfîrşit e necunoscut — şi cu fetele Anastasia şi Safta. Altă fată Elena, fu soţia luĭ Nicolae Costin, stătu şi muri în Moldova, dar nu se află urme din mormîntul eĭ la Cetăţuia Duculeştilor.

44. O Domnie scurtă avu Iliaş fiul luĭ Alexandru Iliaş. Era un biet om sărac, care, cînd osîndia pe cineva la vre-o plată de datorie, punea mîna în punga luĭ şi ajuta pe osîndit. Sărac s'a dus înnapoĭ la Constantinopol, unde n'a maĭ venit nicĭ-o ştire despre dînsul (1669).

45. Ştefan Petriceicu, boier de ţară, curat la suflet, nestatornic şi «prost», a fost odată Domn de la Turcĭ, a doua oară de la Polonĭ, în mij-

locul cărora s'a adăpostit apoĭ. În 1705, văduva luĭ, Mariana, iscăleşte ca starostină de Zwolin. Ca staroste acolo va fi murit deci soţul eĭ.

46. Antonie-Vodă Ruset, din Greciĭ Constantinopoleĭ, căzu de la putere în 1678, scos de Duca, şi Turciĭ îl chinuiră în tot felul, bătîndu-ĭ trestiĭ supt unghiĭ şi trăgînd afară tulpanele ce-l siliseră să înghită. El muri peste puţin după aceste suferinţe, iar fiiĭ săĭ Alexandru şi Iordachi trăiră ca beizadele prin ţerile noastre.

Un amănunt duios e acela că la biserica Sf. Nicolae cel domnesc din Iaşĭ, dreasă de dînsul, se vedea până în ultimele timpurĭ o piatră de mormînt pe care Antonie şi-o gătise în zădar. Ea purta aceste cuvinte:

«Minunatul Antonie Ruset... înţeleptul, şi-a acoperit mormîntul, lucru de mare cuviinţă; tot fericitul Domn de Moldaviia Antonii Ruset ş'aŭ ales aciia (?).»

47. Dumitraşco Cantacuzino, vărul bunuluĭ Postelnic Constantin, era un Grec desfrînat şi fără inimă. A murit mazil la Constantinopol, de o umflătură la gît, după 1685.

48. În sfîrşit iată un Domn dintre boieriĭ ţeriĭ: Constantin Cantemir. Bătrîn, beţiv, glumeţ ca şi Dabija, om de ispravă şi viteaz ca şi dînsul. Murind în 1693, el fu pus întăiŭ în groapa ce-şĭ gătise Antonie în biserica Sf. Nicolae cel domnesc, ctitorie a luĭ Ştefan-cel-Mare, pe care el

o înnoise. Apoĭ îl strămutară la Miera, o mănăstire de lîngă Milcov, pe care el o făcuse din lemn. Nicĭ dintr'un loc, nicĭ dintr'altul nu putem căpăta vre-o inscripție. Și iarășĭ n'avem nicĭuna de la mănăstirea Cașinuluĭ, unde zace Gheorghe Ștefan-Vodă, mort tocmaĭ la Stettin, în 1668.

49. Fiul cel mare al luĭ Cantemir, Antioh, a domnit de două orĭ în Moldova, și s'a stîns în Constantinopol, destul de tîrziŭ,

50. iar marele învățat Dimitrie-Vodă, acel care a vrut să facă binele nostru punîndu-ne supt ascultarea rusească, muri ca pribeag la 21 August 1723 în satul săŭ de locuință, Dimitrovca, la 420 de verste de Moscova. Nu știŭ dacă acest fruntaș al vremiĭ sale, scriitor vestit, Domn, fiŭ și frate de Domn, academician, senator, sfetnic rusesc, are pănă astăzĭ pe mormînt piatra pe care i-o datorește măcar recunoștința noastră, a Romînilor.

51. Tot înnainte de Fanariоțĭ trebuie socotită Domnia altuĭ boier de țară. Fost ginere al luĭ Cantemir bătrînul, Mihaĭ Racoviță fu un om greoiŭ și fără caracter. După cea din urmă mazilie a sa, el moare la Constantinopol, după 1744.

Avu doĭ fiĭ:

52. Constantin muri de beție în Bucureștĭ, la 28 Ianuar 1764. Totușĭ nu se știe unde l-a îngropat fratele săŭ Ștefan, care se afla cu dînsul

şi-ĭ urmâ în Domnie. El însuşĭ dăduse soţieĭ sale Sultana, a căreĭ moarte îl aruncâ în desnădejde, locul de odihnă la Golia (1753). Această mănăstire, întemeiată înnainte de 1600, fusese prefăcută de Vasile Lupu, şi în ea dormia Toma Cantacuzino, bunicul de spre mamă al luĭ Mihaĭ Racoviţă.

53. Cît despre Ştefan, el zace în vre-o biserică din Constantinopol.

3. Domniĭ fanarioţĭ.

1. Nicolae Mavrocordat, cuminte scriitor de cărţĭ, începe şirul lor, de şi sînge romănesc curgea şi în vinele luĭ. După multe schimbărĭ între mărire şi primejdie, el muri de ciumă la Bucureştĭ, şi fu îngropat în minunata mănăstire, făcută de dînsul, a Văcăreştilor. Piatra luĭ ce se vede, neatinsă, pănă astăzĭ, are această inscripţie, pe care o tălmăcim din versurĭ greceştĭ:

«Văzîndu-te, morminte, mă tem de priveliştea ta:
Căcĭ ascunzĭ în tine pe Nicolae Domnul
Moldoveĭ odinioară, apoĭ al Ţeriĭ-Romăneştĭ,
Pe acel care această biserică a întreiteĭ luminĭ [a soareluĭ
Dumnezeeşte a înnălţat-o din temelia eĭ chiar,
Pe cel prea-înţelept şi Scaun al înţelepciuniĭ,
Oglinda înţelepţilor în sfaturĭ,

Al căruĭ neam vestit e din al Scarlatilor:
Părintele i-a fost Alexandru, care la a Ot-
[manilo
Împărăție era tălmaciul cel de taină.
Dar pe care Musele l-aŭ încununat cu-a glorieĭ
[cunună,
Acest mormînt de marmură-l încunun' acuma,
Pierind de îngrozitoarea boală a ciumiĭ,
Lăsînd durere nesuferită la fiiĭ
Și la soția sa și la rudele multe:
Pe care să-l fericim toțĭ după cuviință,
Rugînd pe Domnul, cel ce vede toate,
Să-ĭ puie sufletu 'n livezĭ înverzite.»

2. La Văcăreștĭ gîndía el să i se adune neamul după moarte, dar nu i se împlini dorința. Pe fratele săŭ Scarlat, soțul uneĭ fete a luĭ Constantin Brîncoveanu, îl lăsă la Mitropolia Tîrgovișteĭ. Ioan-Vodă, fratele luĭ Nicolae, îl înlocui pe timpul cînd acesta era prins de Austriacĭ în Ardeal; aceasta nu i-o iertă fratele maĭ mare, care nu-l dezgropă de la biserica Sf. Gheorghe Vechiŭ, unde fusese îngropat la 1719. Numaĭ doĭ copiĭ aĭ luĭ Nicolae sînt înmormîntațĭ, fără pietre amintitoare, la Văcăreștĭ. Doamna Pulheria și un alt fiŭ zac la Mitropolie.

3. Constantin-Vodă, fiul luĭ Nicolae și omul care avu îndrăzneala să declare pe țeranĭ liberĭ, fu rînit într'o luptă dintre Rușĭ și Turcĭ, la 1769.

Dus la Iaşĭ, ca prins de războiŭ, el muri aicĭ. «Şi l-aŭ îngropat cu mare cinste boierii în Iaşĭ, ca pe un Domn», spune Cronica, fără să arăte însă şi locul de înmormîntare unde se coborî acest biet moşneag, maĭ bătrîn şi decît vrîsta luĭ, care n'avu parte de un sfîrşit în linişte. Ştim însă de aiurea că sicriul, dus pe umerĭ de patru generalĭ ruşĭ, fu aşezat la Mitropolie.

4. Ioan, fratele luĭ Constantin, muri la Constantinopol, iar fiul săŭ Alexandru fugi din Moldova, unde era Domn, la Ruşĭ în 1787. Încă în 1804 el şi Doamna-sa scriaŭ din Moscova, unde i se ridicâ mormîntul, în mănăstirea Daniil, la 1819, cu o inscripţie simplă.

5. Alt Alexandru, fiul luĭ Constantin, mazilit pentru a face loc precedentuluĭ, e îngropat la Constantinopol.

6. Ca neam vechiŭ, înrudit cu Mavrocordaţiĭ, staŭ înnaintea noastră, de la începutul epoceĭ fanariote, Ghiculeştiĭ. Grigoraşco-Vodă avuse pe Mateĭ (numit aşa după bunicul de pe mamă, Matiaş Sturdza), şi fiul acestuĭ Mateĭ fu al doilea Grigore-Vodă Ghica. Moartea-l găsi la Bucureştĭ, şi pe mormîntul săŭ, în necropola cea nouă, la Pantelimon, se ceteşte acest epitaf:

«Datoriia cea obştească
De pre firea omenească
Împlinind prea-fericitul,

De-a pururea pomenitul
Grigore cel prea-innalt
Ghica-Vodă încoronat,
Domn în Ţara-Rumănească
Şi în cea moldovenească,
Care, cu minte naltă domnind
Şi cu dreptate cărmuind
De pre vrema ce-aceste ţăr[ĭ]
Cu înţeleapte îndreptăr[ĭ],
La a doaolea Domnie,
Dată de la 'mpărăţie,
Din Scaunul cel strămoşăsc
La lăcaşul cel ceresc
S'aŭ mutat făr de prihană,
Cu pace şi cu pohvală,
Iar trupul săŭ cel de om
Cu cinste ca de un Domn
Aicea s'aŭ astrucat
Şi îngropăriĭ s'aŭ dat
La a sa domnească zidire
Spra veacĭnică pomenire:

Avgust 26 d., leat 7260 [1752].

† 1759, Mart 14, pristăvindu-să întru fericire şi Măriia Sa Doamnă Zoiţa, s'aŭ pus oasele tot într'acĭastŭ mormănt al răposatuluĭ întru fericire Domnu Grigorie Ghica Voivod, iubitu soţu Mării Sale, întru al şaptelea an după răposa-

rea Mării Sale, viindu de la țara Moldoviĭ cu prea-iubitul fiiu Mării Sale Io Scarlat Ghica Voivod cu Domniia Țăriĭ-Rumăneștĭ, și, însușĭ Măriia Sa viindu cu alaiŭ și cu toată boerimea și cu toată orănduiala Domnii și cu Sfinția Sa Mitrop[olitul] țăriĭ chir Filaret și cu amăndoĭ episcopiĭ și cu alțĭ zeace arhiereĭ străinĭ, aducăndu-să din Bucureștĭ pănă aicĭ, s'aŭ așăzat într'acest mormănt cu mare cinste și cu multă jale dă norodu, păcum Măria Sa aŭ pohtitu, pentru veacĭnica pomenire.»

Cum se vede din această inscripție, scrisă numaĭ în romănește, și Doamnă-sa luă locul lîngă dînsul, în același strălucit mormînt de marmură. Un frate, Alexandru, tăiat de Turcĭ, al căror dragoman fusese, a fost însă îngropat la Constantinopol. Tot acolo se odihnește fiul luĭ Grigore, Mateĭ. O fată, Ruxanda, muri cu mult maĭ tărziŭ, în 1780, și ea îșĭ găsi odihna în marea biserică-mausoleŭ ridicată de tatăl eĭ lîngă Iașĭ, Frumoasa.

8. Scarlat, cellalt fiŭ, murind la Bucureștĭ, e înmormîntat în biserica Sf. Spiridon Noŭ, și pe marmura luĭ cetim, pe grecește, ceia ce urmează:

«Pe marele'n sinu-ĭ
Acopere mica
Și oarba piatră,
Pe Scarlat Domnul,
Fiŭ luĭ Grigore,

Din a Ghiculeștilor mare viță,
Care de boală năprasnică
A perit în Dacia [Țara-Romănească],
După ce domnise 'ntăiŭ în Moldova,
Iar a doua oară
Domn în Dacia,
Avînd virtutea aceia
Că pentru toțĭ supușiĭ săĭ
Era ca un părinte bun.
Pentru care, cu puternică
Durere, i-aŭ dat sufletul,
Cu lacrimĭ mîngîindu-l.
Ci mormîntul i-a 'nnălțat
Fiul săŭ vestitul,
Și moștenitor al puteriĭ,
Și cu jalnice plîngerĭ
Toțĭ din toate părțile
Cîntăm pomenirea
Celuĭ plecat spre părțile ceruluĭ.
În anul 1766, Decembre 2.»

Acest fiŭ Alexandru muri în Constantinopol.

8. Grigore, fiul luĭ Alexandru, gospodar fără păreche, modest și cruțător, foarte mult cinstit de Turcĭ, putea nădăjdui soarta luĭ Grigore al II-lea. Dar în marea biserică domnească a Sf. Spiridon din Iașĭ se îngropă numaĭ trupul săŭ ciuntit de capul pe care Turciĭ, cari-l tăiaseră pentru trădare, îl duseră la Constantinopol. Pe aceste jalnice rămășițe se cetește :

«Odraslă a Ghiculeştilor
Luĭ Grigore-al Dacilor Domn vestit,
Cu evlavie 'nvelit, din strămoşĭ ca aceştia,
Ascunde-acest mormînt frumos trupu-ĭ.
El a fost smuls de-o năprasnică moarte,
Iar acum în lăcaşul ceresc locuieşte.»

9. A treia familie care a domnit pănă la 1774, numaĭ în Moldova, Callimachiĭ (numele de la început, romănesc, al neamuluĭ e însă Calmăşul) n'a lăsat decît un singur mormînt domnesc pe pămîntul ţeriĭ, de unde-şĭ trăgea obîrşia. O inscripţie grecească, pusă în numele Doamneĭ Elena, născută Mavrocordat, pomeneşte în biserica Sf. Spiridon, pe Ioan, copilul «cu faţa de aur», al eĭ şi al luĭ Grigore-Vodă Callimachi. Grigore, tăiat de Turcĭ, în 1769, zace în Constantinopol, ca şi tatăl săŭ Ioan-Vodă. Fratele luĭ Grigore, Alexandru, muri după 1821, adus, de prigonirea turcească, a cerşi la uşile creştinilor. Fiiĭ luĭ, Scarlat şi Ioan, fură ucişĭ în Asia, la Boli şi la Cesarea Sirieĭ. Numai Doamna luĭ Scarlat, Smaranda, fiica luĭ Nicolae-Vodă Mavrogheni, şi ea adusă de împrejurărĭ la mare sărăcie, e înmormîntată la Iaşĭ, în biserica Golieĭ: moartea i s'a întîmplat la adîncĭ bătrîneţe, în 1842 abia.

10 După 1774 se ridică familia Ipsilanţilor, Alexandru-Vodă, cel d'intăiŭ Domn dintre dînşiĭ,

moare foarte bătrîn, prin osînda turcească, la 1807 abia, la Constantinopol. Fiul săŭ Constantin fugise atuncĭ în Rusia, şi el zace într'o biserică din Chiev supt un monument destul de simplu. Un frate al luĭ Constantin, Dimitrie, e înmormîntat la Constantinopol, unde muri în cea d'intăiŭ tinereţă. Ipsilanteştiĭ n'aŭ lăsat nicĭ unul din morţiĭ lor în ţară.

11. Tot aşa şi Moruziĭ. Constantin-Vodă, începătorul măririĭ lor, muri după 1782 în Constantinopol. Dintre fiiĭ luĭ Gheorghe, fu ucis în Cipru, Dimitrie şi Panaioti periră tăiaţĭ de dînşiĭ pentru trădare, în 1812. Alexandru-Vodă, om bun şi nobil, se învrednici de o moarte obscură în mijlocul lor, la 4-5 Iulie st. n. 1816.

12. Mihaĭ Suţu cel d'intăiŭ moare la Constantinopol şi se îngroapă acolo. Alexandru Nicolae Suţu fu dus, în 1821, cînd muri de boală în Bucureştĭ, tot la Sf. Spiridon, fără să i se fi pus o inscripţie deosebită, în mijlocul tulburărilor revoluţieĭ. Cellalt Mihaĭ Suţu, din 1819-21, rătăci prin Europa şi se duse apoĭ în Atena, capitala Grecieĭ libere, şi muri acolo. Nicĭ eĭ n'aŭ cu ţara noastră legătura trainică şi sfîntă a mormintelor.

13. Amîndoĭ Domniĭ din familia Carageà, Nicolae şi Gheorghe, n'aŭ rămas la noĭ, ci unul în Constantinopol, altuĭ în Atena.

14. Dintre Domniĭ întîmplătorĭ, Nicolae Mavro-

gheni, care-şĭ clădise o biserică 'n Bucureştĭ, moare tăiat în tabăra turcească de la Dunăre, fără să aibă parte de vre-o îngropare, iar trupul luĭ Hangerli, înjunghiat şi decapitat, se aruncâ la Sf. Spiridon din Bucureştĭ, în mormîntul luĭ Scarlat Ghica. În sfîrşit un Manole Ganì-Ruset piere 'n pribegie la Ruşĭ.

4. Domniĭ ceĭ noĭ.

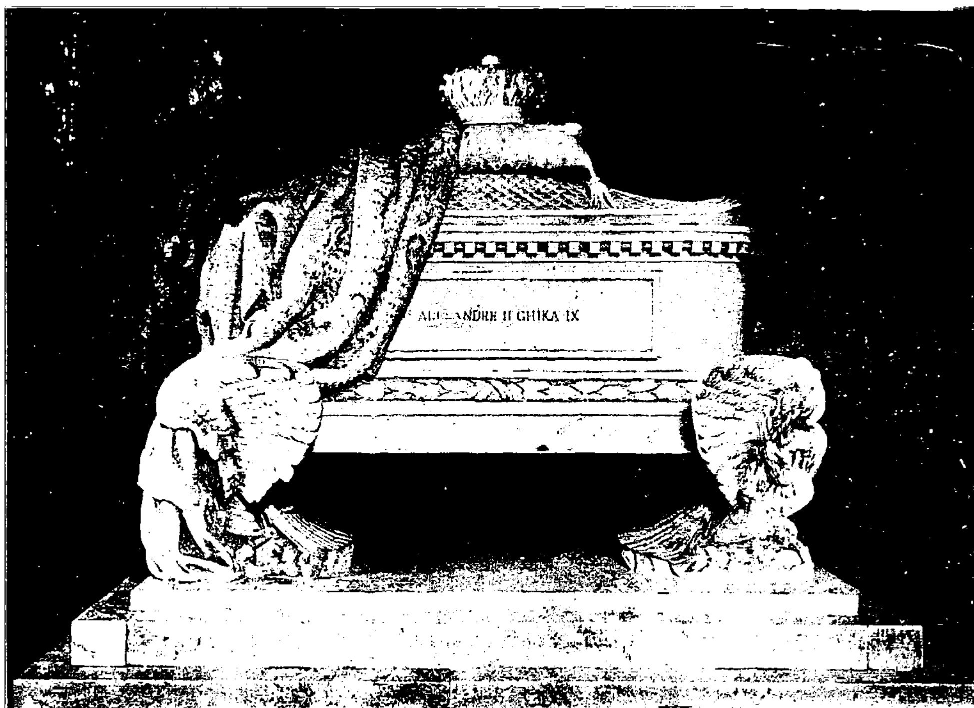
1. După 1822, Romînii căpătară iarăşĭ Domnĭ din neamul lor.

Cel d'intăiŭ Domn naţional al Ţeriĭ-Romăneştĭ, cucernicul Grigore Dimitrie Ghica, e înmormîntat la Colentina, supt un urît monument de piatră înnegrită, lîngă mausoleul de la Teĭ, unde veniră la el pe rînd fiĭ şi nepoţĭ de fiĭ. Inscripţia stîngace de pe mormîntul sărăcăcios sună astfel:

Pietrile după uliţe cetăţiĭ vecinate
Mărturisit-aţĭ călător[ilor] ce fapte lăudate
Ghica Grigorie a lucrat, Domn plin de înţelep-
[ciune:
L'al luĭ mormînt eştĭ dator ismerenia-ţĭ depune.

1835 [=1834], No. 4.

2. Contemporanul săŭ moldovean, bunul patriarh Ioan Sandu Sturdza, muri şi el ca simplu particular în ţara unde domnise. El fu înmor-



MORMÎNTUL LUĬ ALEXANDRU VODĂ-GHICA (In mănăstirea Pantelimon, de lîngă Bucureştĭ).

Reproducere făcută cu cheltuiala d-neĭ Adina Olănescu, născută Ghica.

mîntat supt o simplă piatră în biserica Sturdzeștilor la Iașĭ, Bărboiul. În versurĭ bunișoare se cuprinde această pomenire a luĭ:

Între muritoriĭ lumeĭ cînd eram și eŭ odată,
Dam povață, sfat, poruncă la orĭcare judecată.
În a mea origĭnă nobilŭ, în sfîrșitŭ și domnitorŭ,
Stătuiŭ patrieĭ și sprijinŭ peste drepturĭ și po-
[porŭ:
Văzuiŭ slavă, cinste 'mpreajmă-mĭ, avuiŭ schiptru,
[stăpînire
Dar în sfîrșit suferit-am și a soarteĭ prigonire.
Acum iată supt această piatră staŭ eŭ muritorŭ,
Căcĭ viață amărîtă un deșert e plin de norĭ.

S'a săvîrșit din viață la 2 Fevruarie 1842, domnind în Moldova de la 1822, Iulie 1, până la 1828, April 23.»

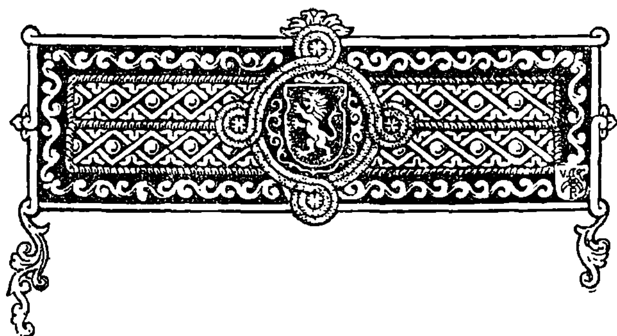
3. De acum Domniĭ goniți de frămîntările pentru alcătuirea uneĭ nouă orînduirĭ mor în străinătatea europeană, spre care-ĭ chiamă gusturile lor de oamenĭ bogațĭ și doritorĭ de o viață plăcută. Rămășițele luĭ Mihaĭ Sturdza și Gheorghe Bibescu, acelea ale luĭ Grigore Alexandru Ghica aŭ rămas în Franța saŭ Germania. Luĭ Alexandru Ghica i s'a făcut loc la Pantelimon, supt un imens monument de marmură sculptată, maĭ frumos decît orĭcare din ale Domnilor noștri. O litografie, acum foarte rară, represintă convoiul săŭ de îngropare. Adus de la Nizza, unde

murise, Barbu Știrbeĭ se odihnește acum în mijlocul harniceĭ gospodăriĭ moderne de la Buftea. Iar cel d'intăiŭ Domn al Romănieĭ unite, Alexandru Ioan I-iŭ Cuza, a fost strămutat în biserica de la Ruginoasa, astăzĭ o moșie arendată la Ovreĭ.

Și astfel din mormintele vechĭ și nouă s'a ridicat înnaintea cetitorilor lungul șir, glorios și nenorocit, al Domnilor Romînimiĭ....

II.

DOAMNELE ROMÎNE



II.

Doamnele romîne.

Despre Domniĭ ce aŭ stăpînit aceste ţerĭ, despre luptele, tratatele şi nenorocirile lor, s'a vorbit destul, şi bine şi, maĭ ales, răŭ. Viaţa întregiĭ ţerĭ se cuprinde în faptele lor, care s'aŭ făcut în numele eĭ. Din potrivă, o uitare nedreaptă a acoperit totdeauna, ca o buruiană de părăsire, mormintele Doamnelor, ce aŭ stat alăturĭ de soţiĭ lor, în mijlocul furtunilor unuĭ traiŭ aşa de zbuciumat, încît abia ni-l putem înfăţişa astăzĭ. Figurile viteze, figurile dureroase, figurile binefăcătoare şi sfinte, modestele figurĭ blînde se împărtăşesc de aceiaşĭ nepăsare din partea scriitorilor. Şi ca şi Doamnele sînt date uităriĭ Domniţele, a căror copilărie şi tinereţă a trecut maĭ totdeauna printr'un lung şir de pribegiĭ şi rătăcirĭ şi pe care nunta le-a strămutat în locurĭ

foarte depărtate de noĭ, de unde adesea n'aŭ maĭ venit nicĭ-odată să-şĭ vadă părinţiĭ şi ţara.

Despre Doamnele noastre se poate vorbi din două puncte de vedere: întăiŭ din acel al originiĭ lor şi apoĭ din acela, nu maĭ puţin însemnat, al rostuluĭ pe care-l aveaŭ la Curtea petrecerilor saŭ la Curtea afacerilor. Icĭ şi colo, se prind de la sine în această bătătură de ideĭ florile strălucitoare, viĭ ale caracterelor, isprăvilor şi suferinţilor acestor Doamne.

I.

În ceia ce priveşte origina, neamul şi rangul înnainte de căsătorie al Doamnelor Ţeriĭ-Romăneştĭ şi Moldoveĭ, trebuie să se ţie samă de cele treĭ epoce, în care se desface, din punct de vedere politic, şi nu numaĭ din acesta, trecutul nostru. Cea d'intăiŭ e a neatîrnăriĭ de fapt, cea de-a doua a uneĭ supunerĭ cinstite şi cruţătoare faţă de Turcĭ, cea de-a treia se deosebeşte prin ascultarea desăvîrşită de aceştĭ stăpînĭ. Aniĭ 1550 şi 1720 ar fi punctele de despărţire. Iar după 1859 începe, fireşte, epoca a patra, de neatîrnare nouă, în care trăim.

În cea d'intăiŭ epocă, originea Doamnelor variază după cum bărbaţiĭ lor eraŭ Domnĭ în Scaun, Domnĭ legiuiţĭ, fiĭ aĭ unor stăpînitorĭ, saŭ eraŭ nişte tinerĭ copiĭ din florĭ, carĭ nu ştiaŭ dacă

vor ajunge să domnească și eĭ vre-odată. Fără îndoială că aceștia din urmă se însuraŭ maĭ răŭ decît ceĭ d'intăiŭ, Domniĭ saŭ fiiĭ din căsătorie aĭ Domnilor. Bieţiĭ oamenĭ trăiaŭ din greŭ, crescuţĭ cu frică mare de mamele lor, ferițĭ de ochiĭ tuturora, arătațĭ, la orĭ-ce prilej, ca feciorĭ de boierĭ saŭ chiar de oamenĭ de rînd, ca odrasle ale soțuluĭ cu care le măritase Domnul, iubitul lor. În sărăcia și teama lor eĭ se făceaŭ călugărĭ, negustorĭ de blănurĭ, de stridiĭ, ciobanĭ, adecă oierĭ peste turme multe, și poporul, care nu uita ce fuseseră eĭ maĭ înnainte, li zicea și ca Domnĭ: Călugărul, Ciobanul, Stridiagiul.

De foarte multe orĭ, un astfel de om, care jertfia toate numaĭ pentru slaba nădejde nesigură a Domnieĭ, nicĭ nu-șĭ maĭ făcea păcatul să se însoare. Cînd însă el îșĭ lua nevastă în zilele grele, se înnălța odată cu dînsul în tronul țeriĭ o biată femeie fără nicĭ-o pregătire pentru măririĭ de acestea. Altfel era însă cu Domniĭ și tineriĭ Voevozĭ pe carĭ-ĭ însuraŭ părințiĭ lor, Domniĭ. Aceștia-șĭ căutaŭ soțiĭ între neamurile marĭ ale țerilor vecine și, dacă se poate, între neamurile stăpînitoare ale lor.

Neapărat că se cerea ca mireasa să fie de aceiașĭ lege: ortodoxă decĭ, și nu catolică. În această privință, Domniĭ muntenĭ aveaŭ alegerea maĭ ușoară. Dincolo de Dunăre eraŭ, în adevăr, pînă pe la 1500, o mulțime de dinastiĭ ortodoxe,

maĭ vechĭ decît acea de la Argeş saŭ de la Tîrgovişte şi Bucureştĭ, aşa încît pentru aĭ noştri era o cinste să se încuscrească cu ele. Pe vremea cînd se închiagă Marele-Voevodat al Țeriĭ-Româneştĭ (1300-1350) eraŭ treĭ neamurĭ de Țarĭ bulgăreştĭ, în cele treĭ Bulgariĭ ce se făcuseră pe atuncea: una la Marea-Neagră, alta la Tîrnova şi o a treia la Vidin; eraŭ apoĭ neamurile regale sîrbeştĭ din Serbia şi din Bosnia, maĭ tîrziŭ şi din Herțegovina; veniaŭ apoĭ o mulțime de stăpînitorĭ maĭ micĭ, tot dintre Sîrbĭ, în Macedonia şi lîngă Marea Adriatică; în sfîrşit ceva maĭ departe străluci încă pînă la 1453 familia împărătească a Constantinopoleĭ, cu multe ramurĭ laterale.

Numele se luaŭ de alte vremĭ după norme care nu se maĭ țin în samă astăzĭ: une orĭ se da copiluluĭ acela al sfîntuluĭ serbat în ziua cînd el era născut; dar de obiceiŭ al uneĭ rude, şi anume se începea totdeauna cu ruda care boteza saŭ cu aceia maĭ însemnată prin vrîstă saŭ prin rangul eĭ. Domniĭ ceĭ vechĭ de peste Olt, carĭ n'aveaŭ înrudirĭ luminate, se chemaŭ *ţerăneşte* Litovoĭ, Bărbat; unul de dincoace de Olt are numele de Seneslaŭ, doĭ județĭ, căpeteniĭ de județe, se numesc Ioan şi Fărcaş. La Domniĭ Voevodatuluĭ celuĭ mare întîlnim nume ca Alexandru, care e al unuĭ Țar bulgăresc, ca Mircea, care e al unuĭ domnitor de la Avlona,

la Marea Adriatică (Mrcşa), ca Mihail, al altuî Ţar bulgăresc, ca Vladislav (Vlaico), care aminteşte Banî şi Voevozî bosniacî. Înrudirea dinastieî noastre s'a făcut decî neapărat cu Bulgariî din Vidin şi cu Sîrbiî. Multe neamurî boiereştî aŭ venit împreună cu Doamnele de peste Dunăre.

Numele tuturor acestor d'intăiŭ Doamne muntene s'a pierdut, afară de al Calinichieî — care pare să fie Greacă —, soţia luî Radu şi mama luî Mircea, dacă nu şi a frateluî săŭ Dan. Nu se cunosc decît puţine Doamne muntene de legea Răsărituluî din veacul al XV-lea. Ştim pe al Eupraxieî, soţia luî Vlad Călugărul: dar aceasta pare să nu fi fost de neam mare, ci să se fi călugărit odată cu soţul eî înnainte ca acesta să fi ajuns, în 1481, la Domnie. O fată a Eupraxieî, purtînd numele drept romănesc de Caplea, luă întăiŭ pe boierul Staico Logofătul şi, rămîind văduvă, tatăl eî despărţi de nevastă pe favoritul săŭ Bogdan Vornicul, din Moldova, însurîndu-l cu Caplea, care muri în 1511, fiind îngropată la Dealu.

Înnaintaşul şi duşmanul acestuî bătrîn călugăr, Basarab-cel-Tînăr, era însurat şi el cu o femeie de rînd, Maria. Despre dînsa se ştie că a stat prinsă o bucată de vreme la Braşov. Acel ce pusese mîna pe dînsa era tatăl luî Basarab, Basarab-cel-Bătrîn, şi se ştie că el a ţinut două soţiî, dintre care însă nicî-una de neam mare:

pe fata uneĭ Maria (această soţie a fost mama celuĭ de-al doilea Basarab) şi pe fica unuĭ Grec, Sinadinos al Căpitanuluĭ. Bătrînul avea şi o fată cu această soţie, şi, în ciuda luĭ, Basarab-cel-Tînăr prinse şi ţinu în robie pe sora sa vitrigă.

Soţia luĭ Radu-cel-Frumos se chiamă tot Maria saŭ Maria-Despina, şi era tot din rîndurile fetelor de boierĭ: ea a întovărăşit pe fiica eĭ, care ajunse soţia luĭ Ştefan-cel-Mare; acesta o luase în robie la 1473. Ajungînd soacra biruitoruluĭ şi a pierzătoruluĭ soţuluĭ eĭ, ea muri în anul 1500, la 11 Maiŭ, fiind îngropată în necropola domnească a Putneĭ.

În mănăstirea Govora se vede lîngă chipul luĭ Radu-cel-Mare, fiul luĭ Vlad Călugărul, o Doamnă cu coroana pe cap, benzĭ de fir pe piept şi lungĭ cerceĭ cu pietre scumpe. E Doamna Cătălina, ceia ce înseamă Ecaterina. De şi Radu se căsători ca fiŭ de Domn, ea pare să fi fost tot mlădiţă a uneĭ familiĭ boiereştĭ. Crudul Mihnea ţinu pe o Voica, ce rămase văduvă tînără pe urma luĭ, după uciderea-ĭ în Sibiiŭ, la 1510; de la dînsa avem şi o scrisoare către Braşovenĭ şi altele pe care i le scrie un fiŭ al luĭ Mihnea, numit Mircea; pe el şi pe o fată Ruxanda, măritată atuncĭ cu Bogdan fiul luĭ Ştefan-cel-Mare, Voica-ĭ iubia ca pe fiiĭ eĭ adevăraţĭ. La căsătoria Ruxandeĭ cu Bog-

dan, tînărul, dar urîtul Domn moldovenesc, se trimeseră cu mireasa 24 de «ceşti de argint suflate cu aur», lucrate în Ardeal, care i se dăduseră de zestre. Craioveştii, boierii ce stăpîniaŭ Oltenia şi făceaŭ Domnii, dădură creaţiunii lor, copilandrul Vlăduţă, o tînără Doamnă Anca.

Ast-fel ajungem la căsătoria împărătească a lui Neagoe Basarab.

Acestea sînt Doamnele ortodoxe, născute în Ţară saŭ străine, ale Ţerii-Româneşti.

Întîmplător însă, pentru anumite scopuri politice, Domnii munteni, cari îngăduiaŭ, ba chiar sprijiniaŭ, din acelaşi motiv, propaganda catolică, îşi luaŭ şi Doamne de legea Apusului. Regii Ungariei eraŭ, din partea lor, bucuroşi de asemenea încuscriri, aşa de folositoare din atîtea puncte de vedere.

Încă din veacul al XIV-lea se făcuse o astfel de legătură de familie. Nicolae Alexandru-Vodă, care avuse cu altă soţie, ortodoxă, pe Vladislav, urmaşul săŭ, luă pe la 1350 pe o coborîtoare a vechilor Bani de Severin, Romîni unguriţi şi trecuţi la religia catolică. Această Doamnă, Clara, avu două fete, care arată însă a fi fost ortodoxe amîndouă: una, Anca, luă pe Straşimir, stăpînitorul bulgăresc al Vidinului, iar alta, Slava, ajunse stăpînitoare în Serbia.

Și Țepeș se învrednici de o soție catolică. Ea era chiar ruda regeluĭ unguresc de atuncea, Matiaș Corvinul, și căsătoria se făcu, cu toată împotrivirea Turcilor, la începutul anuluĭ 1462, saŭ în cele din urmă zile ale anuluĭ precedent, odată cu încheiarea unuĭ tratat între Țara-Romănească și Ungaria. Nu știm cum o chema pe Doamna catolică a acestuĭ om strașnic. Cu dînsa avu Vlad doĭ fiĭ: unul stătu pe lîngă cel de-al doilea Ioan Corvin, fiul luĭ Matiaș, iar cellalt muri în slujba episcopuluĭ de Buda. Mihnea nu era fiul catoliceĭ, dar și luĭ i se impuse, la Curtea ungurească, o nevastă de această lege, culeasă printre multele rude *romăneștĭ*, daŕ catolice (fiind-că eraŭ nobile) ale regeluĭ.

II.

Întemeietorul Moldoveĭ, Bogdan-Vodă, va fi venit de peste munțĭ cu soția sa, o fată de cneaz de acolo, fără îndoială, și cu acel fiŭ Lațco, care-ĭ urmâ. După un vechiŭ pomelnic, Mitropolitul Dosofteĭ dă, în versurile sale adause la *Parimiile* (Proverbele luĭ Solomon) din 1683, numele acesteĭ d'intăiŭ Doamne a Moldoveĭ: Maria.

Lațco ținu, de sigur, pe o Romîncă, și poate să fi fost și el însurat la coborîrea din Maramureș. Cînd el se făcu a trece la catolicism,



VLAD ȚEPEȘ
Domn al Țeriĭ-Româneștĭ (1456—62 ; 1476).

După un tabloŭ din castelul Ambras (în Tirol).

nevastă-sa nu-l urmâ pe această cale, şi despre dînsa se vorbeşte într'o scrisoare pe care Papa o îndreptă către noul convertit în 1372.

Din căsătoria luĭ Laţco cu această ortodoxă îndărătnică se născu o fată, Anastasia, care muri abia în anul 1420. Ea păstră legea mameĭ sale şi dădu marea moşie Coţman mănăstiriĭ din Rădăuţĭ. Cînd muri Laţco, eĭ i se cuvenia moştenirea Moldoveĭ. Boieriĭ ĭĭ căutară un soţ, şi-l găsiră în singura ţară vecină, unde eraŭ neamurĭ marĭ de legea Răsărituluĭ, în Litvania rusească, cu care se mărgenia Moldova de miazănoapte. Un tînăr principe din vestitul neam al Koryatowyczilor, Iuga, veni decĭ în ţară, se cununâ cu Domniţa şi stăpîni, dar numaĭ puţin timp, căcì fu ucis.

Aceĭ cari luptaseră cu el găsiră însă o altă femeie din neamul luĭ Bogdan întemeietorul, poate o soră a luĭ Laţco. O chema Muşaţa, dar, fiindcă trecuse la catolicism, i se zicea Margareta. Ea luase de bărbat pe un Ştefan-Vodă, cu care avu treĭ fiĭ: Petru, Roman şi Ştefan. Aceştia se războiră întăiŭ, apoĭ domniră pe rînd. Un act al luĭ Roman pomeneşte pe mamă-sa Muşata, la 1392. Petru era ortodox, dar mamăsa clădi, în Siretiŭ, biserica Sf. Ioan Botezătorul, unde fu şi îngropată.

Nu ştim de unde venia Anastasia, soţia luĭ Roman, care fu îngropată în oraşul şi în bise-

rica făcută de soțul eĭ, la Roman. Am bănui că era fiica luĭ Iuga şi a celeĭ d'întăiŭ Anastasia.

Obiceiul înrudiriĭ cu străiniĭ urmează şi maĭ departe, căutîndu-se principese litvane saŭ chiar polone, catolice. Cea d'intăiŭ Doamnă a luĭ Alexandru-cel-Bun, îngropată la 1410, supt baptisteriul bisericiĭ latine din Baia, e catolica Margareta, cu care el se căsătorise încă din Polonia, fiind pretendent numaĭ la coroana Moldoveĭ. A doua soție a mareluĭ Voevod poartă numele de Neacşa saŭ — cum tălmăciaŭ cărturariĭ — Ana, şi era poate o fiică a luĭ Mircea-cel-Mare: ea născu, la 20 Iulie 1409, pe moştenitorul tronuluĭ, Ilie, iar, la o dată următoare, pe acea Chiajna, care muri abia în 1479, nemăritată, căcĭ nu găsise un bărbat de potriva eĭ. Mormîntul Aneĭ se vede şi astăzĭ în mănăstirea Bistrițeĭ, lîngă păretele din stînga: data morțiĭ, însemnată acolo, e 2 Novembre 1418. Îndată stăpînitorul moldovean, care era destul de bătrîn acum, pețeşte pe o rudă, o vară a regeluĭ Polonieĭ, Ryngalla, care era şi ruda luĭ «în al treilea grad», de pe bunică-sa Muşata, fiică a vre uneĭ Polone. Căsătoria se desfăcu, fără copiĭ, în 1421, după cererea Ryngalleĭ, care arătase că soțul eĭ nu vrea în ruptul capuluĭ să se facă şi el catolic.

Dar, peste puțin, o altă nuntă cu mireasă venită de peste hotare se serbă în Suceava. Vladislav, regele Polonieĭ, se căsătorise a doua oară

cu fata unuĭ duce litvan, Sofia, şi Alexandru ceru pentru moştenitorul săŭ Ilie pe Marinka, sora regineĭ. Mitropolitul cel d'intăiŭ al Moldoveĭ, Iosif, o rudă a Domnuluĭ, făcea slujba nunţiĭ la 23 Octombre 1425. Marinka fu o bună şi credincioasă soţie pentru bietul Ilie Voevod, care muri orbit de fratele săŭ, şi o mamă plină de îngrijire pentru fiiĭ săĭ, Roman şi Alexandru, cari se luptară mult timp pentru Coroană şi muriră amîndoĭ otrăviţi. Fata luĭ Ilie şi a Marinkăĭ — care era ortodoxă — se numi Anastasia, ca şi bunica eĭ. O soră maĭ mare a eĭ a fost soţia luĭ Vlad Dracul, şi aceasta e cea d'intăiŭ căsătorie sigură între cele două Case domnitoare româneştĭ.

Doamnele urmaşilor luĭ Ilie nu ni sînt cunoscute. Dar se ştie că unul dintre eĭ, Petru Aron, luă pe bătrîna soră a luĭ Ioan Corvinul, o femeie de 50 de anĭ, şi o Romîncă din Ardeal, de lege catolică. Deci aceasta e a doua căsătorie princiară între Romînĭ din ţerĭ deosebite.

Ştefan-cel-Mare era fiul luĭ Bogdan, fiŭ el însuşĭ al luĭ Alexandru-cel-Bun şi al uneĭ Oltea, care se mărită după scurta eĭ iubire cu Domnul şi avu două fete (Maria, soţia luĭ Şendrea, şi Sorea) şi treĭ fiĭ, Ioachim călugărul, Ioan şi Petru, ce sînt astfel fraţiĭ întregĭ aĭ mareluĭ Domn.

El luă puterea în 1457, neînsurat, şi-şĭ căută nevastă la Ruşĭ ca şi Ilie. Dar Ştefan merse pînă

la Chiev și de aicĭ îĭ sosi mireasa, Evdochia, fiica luĭ Olelko și sora luĭ Simion cnejiĭ, cu care făcu nuntă la 5 Iulie 1463. Viața eĭ a fost nenorocită și scurtă. Ea muri în 1466, lăsînd numaĭ o fată, Elena, pe cînd alte femeĭ dădură băiețĭ luĭ Vodă. Elena ajunse nevasta moștenitoruluĭ tronuluĭ moscovit, Ioan. La 1484 i se năștea un fiŭ, Dimitrie, menit să iea moștenirea buniculuĭ săŭ, Marele-Principe, căcĭ soțul Eleneĭ murise. Dar soția cea de-a doua a bătrînuluĭ Principe, Sofia, din neamul împărătesc al Grecilor, care și ea era mama unuĭ fiŭ, se puse împotrivă. Elena și Dimitrie fură aruncațĭ în temniță la 1502, și nu trăiră multă vreme după ce-șĭ căpătară libertatea. Fiica luĭ Ștefan-cel-Mare se stînse în durere la 1505.

A doua soție a luĭ Ștefan veni din Mangup, un orășel pe stîncă, în Crimeia, unde stăpînia o ramură a Comnenilor împărăteștĭ din Trapezunt. Maria Comnena fu cununată cu Ștefan la 14 Septembre 1472, de sigur în mănăstirea cea din noŭ zidită a Putneĭ. Ea n'avu nicĭ-un fel de noroc: ceĭ doĭ frațĭ aĭ săĭ se luptară între sine, cel maĭ mic ucise pe cel maĭ mare; Turciĭ luară în 1475 Mangupul și nu lăsară în viață, din tot neamul, decît un copil, care trecu la legea lor. Maria simți zguduiturile primejdieĭ din 1475, cînd Ștefan bătu pe Turcĭ la Podul-Înnalt, și ale nenorociriĭ din 1476, cînd el fu învins la

Războienĭ şi cîtăva vreme nu ştiu nicĭ dacă el maĭ trăeşte. Cu cîteva zile înnaintea Crăciunuluĭ din 1477, ea muria, şi trupul, acoperit cu un giulgiŭ împărătesc, fu coborît în gropniţa Putneĭ. Piatra eĭ de mormînt poartă această inscripţie: «În anul 6985 (1477), luna luĭ Dechemvrie 19, a răposat blagocestiva roaba luĭ Dumnezeŭ Maria, Doamna blagocestivuluĭ Io Ştefan Voevod, Domn al ţeriĭ Moldoveĭ, fiul luĭ Bogdan Voevod».

Pe atuncĭ creşteaŭ la Curtea luĭ Ştefan-cel-Mare, lîngă mama lor, două roabe domneştĭ, fetele luĭ Radu-cel-Frumos, care li lăsase ca zestre marea luĭ frumuseţă. Ştefan nu fu cel din urmă care să vadă aceasta, şi încă din 1480 el lua pe Maria, ca a treia soţie a luĭ. Ea-ĭ dădu un fiŭ, Bogdan, care rămase singurul în viaţă şi moşteni Domnia, precum si o fată, Maria, care se stînse, nemăritată, ca şi Cneajna, în 1518. Maria Doamna însăşĭ, care trăise douăzecĭ şi patru de anĭ cu gloriosul eĭ soţ, se maĭ învrednici de şepte anĭ de viaţă, murind abia în Fevruar 1511. Mormîntul eĭ se vede pînă astăzĭ în necropola domnească a Putneĭ.

III.

Neagoe Basarab, Domnul Ţeriĭ-Româneştĭ, luă, de sigur după suirea sa pe tron, pe acea Des-

pina saŭ Miliţa, care e unul din cele maĭ curate chipurĭ de Doamne romîne. Foarte evlavioasă, iubind ca şi Neagoe clădirile, juvaierele, cărţile preţioase — aceste două însuşirĭ sînt întrunite de închipuirea poporuluĭ în legenda care o face să-şĭ vîndă podoabele ca să se poată mîntui clădirea mănăstiriĭ de la Argeş —, bună soţie şi duioasă mamă, ea nu-şĭ dezminţia neamul înnalt din care se coboria. Tatăl săŭ era numit de Sîrbĭ Ţarul Lazăr Despot şi era unul dintre ceĭ din urmă representanţĭ aĭ neamuluĭ ce stăpînise două sute de anĭ asupra Serbieĭ. Un văr al eĭ, Maxim, adăpostit în Ţara-Romănească, al căreĭ Mitropolit ajunse, făcu luĭ Neagoe scumpul dar al acesteĭ femeĭ alese.

Nicĭ Despina însă n'avu zile fericite. Fiiĭ eĭ Ioan şi Petru, fiica, Anghelina, muriră în vrîstă fragedă. După nouă anĭ de căsătorie, se stîngea şi soţul eĭ, încă tînăr. Fiul Teodosie, dezbrăcat de moştenirea luĭ, muria la Constantinopol, fără să fi putut avea măcar mîngîierea că i-a adormit pe braţe. Apoĭ, ea fugi în lume, rătăcind multă vreme prin Ardeal, dezbătîndu-se cu datornicii unuĭ soţ risipitor pentru lucrurile frumoase. Două fete ale eĭ se aflaŭ lîngă dînsa, Stana şi Ruxanda: şi cea maĭ mică era aşa de frumoasă şi, înţeleaptă, încît amîndoĭ Domniĭ romînĭ de atuncĭ începură — ca în poveştile cu fata de Împărat — războiŭ pentru dînsa, în 1525.

Fu învins Moldoveanul, Ștefan cel Tînăr, fiŭ al luĭ Bogdan Orbul şi nepot de fiŭ al luĭ Ștefan-cel-Mare (mamă-sa însă nu era Doamna luĭ Bogdan, Ruxanda, ci numaĭ iubita luĭ, Stana, pe care o îngropă totuşĭ în Putna). Soliĭ muntenĭ veniseră la Sibiiŭ încă de la 17 Ianuar 1526 pentru a lua pe frumoasa Domniță Ruxanda. Nunta eĭ cu biruitorul, Radu de la Afumațĭ, fu zăbovită puțin de războiŭ, și ea nu se făcu decît în Maiŭ-Iunie următor.

Doamna Despina nu trecu însă în țară, cu toate că ginerele eĭ ceruse pentru aceasta și învoirea regeluĭ unguresc. Încă în 1528, ea stătea tot în Sibiiŭ, trimițînd numaĭ din cînd în cînd ştafete, în țara unde domnise. Fiica eĭ cea maĭ mare fusese măritată cu Ștefăniță, care nu urmase exemplul tatăluĭ săŭ, ce ruinase țara pețind maĭ multă vreme fără folos pe Elisabeta, sora regeluĭ Polonieĭ. Încă din 1527 însă acest ginere era ucis și se bănuia că Doamna, înțeleasă cu boieriĭ, i-ar fi pregătit sfîrșitul. Și ea dispărea însă peste puțin, la 1531. Cu doĭ anĭ înnainte, ginerele muntean era ucis și el de ucigașĭ, de neam mare, împreună cu un fiŭ al săŭ din întăia căsătorie.

Băsărăbeasa rătăci decĭ și maĭ departe între străinĭ. Abia în 1535 tronul muntean era căpătat de Radu Paisie, care luă de soție pe Ruxanda, cred. Radu făcu nunta la 1541 ; copilul luĭ cu

fata luĭ Neagoe primi numele de Marco, aşa de obișnuit în baladele sîrbeștĭ. Bătrîna Doamnă veni și ea în țară, unde o găsim, stînd în Bucureştĭ, la 17 Novembre din acest an chiar. Dar căderea, în 1545, a luĭ Radu o aruncâ iarășĭ în pribegie. Acolo muri ea peste vre-o zece anĭ, la Sibiiŭ, unde-ĭ plăcuse totdeauna să petreacă. Numele eĭ din urmă fu acela, călugăresc, de Platonida. Mitropolitul țeriĭ Anania merse de-ĭ aduse oasele la 1554, punîndu-le în gropnița Argeșuluĭ, de unde de curînd le-a dat afară restauratorul clădiriĭ, d. Lecomte de Noüy.

O nepoată a Despineĭ, Elena, fata «Țaruluĭ Ioan Despot», fu măritată prin 1530 cu Domnul moldovenesc Petru Rareș, a căruĭ soție d'intăiŭ, fata vre-unuĭ boier, Maria, murise în 1529, fiind îngropată la Putna. Elena, căreia i se maĭ zicea şi Ecaterina — saŭ Cătălina — fu o Doamnă după chipul Despineĭ. Ea a ridicat bisericile Sf. Gheorghe și Ospenia din Botoşanĭ și a dăruit tuturor celorlalte odăjdiĭ lucrate cu mîna eĭ, dintre care una, un aier, se păstrează încă la Putna. Şi eĭ îĭ era păstrată o viață bogată de multe primejdiĭ și nenorocirĭ. Năvălirea, în 1538, a Sultanuluĭ Soliman o sili să fugă cu băiețașiĭ Ilie și Ştefan și fetele Chiajna şi Ruxanda, în cetatea ardeleană a Bistrițeĭ, unde multă vreme ea nu ştiu dacă soțul eĭ maĭ trăiește. Cînd Petru se duse la Constantinopol să

ceară iertarea Sultanuluĭ și Domnia, ea avu iarășĭ lungĭ zile de strașnică nesiguranță, și la începutul anuluĭ 1541 cineva cerea știrĭ despre «Măria Sa Petru-Vodă, pentru că Măria Sa Doamna Măriei Sale mă roagă să întreb de dînsul, căcĭ mult se întristează».

În Domnia sa cea de-a doua, Petru maĭ trăi cincĭ anĭ. Doamna, rămasă singură în 1546, avu durerea să vadă că fiul eĭ cel mare, Ilie, se făcea Turc. Peste doĭ anĭ, cel mic, Ștefan, era ucis de boierĭ, la 1-iŭ Septembre 1552. Doamna avuse două fete. O altă Domniță, din întăia căsătorie a luĭ Petru-Vodă, fusese soția Domnuluĭ muntean Vlad, un bețiv, care se înnecă în Dîmboviță. Cea maĭ mare din Domnițele Eleneĭ, Chiajna, luă cu puțin timp înnaintea morțiĭ tatăluĭ eĭ pe noul Domn muntean, urmașul luĭ Radu Paisie: Mircea Ciobanul. Cu dînsul avu ea, în 1550, un fiŭ pe care-l numi Petru, după Petru-Vodă Rareș, apoĭ alțĭ doĭ, carĭ primiră numele muntene de Radu (Mircea se zicea fiul luĭ Radu-cel-Mare) și de Mircea, după tată. Ea avu și maĭ multe fete: una din ele, Maria, fu căsătorită, în 1566, cu străbunul Cantacuzinilor, Mihail, zis Șaitan-Oglu saŭ «fiul draculuĭ», dar, mirele fiind bătrîn și urît, ea fugi de lîngă dînsul în calea spre Constantinopol. O alta, Alexandra, o a treia fură măritate după boierĭ, iar o a patra căzu pradă ambițieĭ mameĭ sale și

trecu în haremul Sultanuluĭ Murad. Pe una din ele Chiajna voise s'o mărite cu ciudatul Grec Iacob Heraclidul Despotul, care luase Domnia Moldoveĭ şi — interesant amănunt — ea trimese acestuia portretul mireseĭ luĭ.

Condeiul luĭ Alexandru Odobescu a făcut din Chiajna un tip de răutate îndrăzneaţă. De fapt, soţia cumplituluĭ Mircea Ciobanul va fi învăţat ceva din însuşirile soţuluĭ eĭ. Dar din ceia ce săvîrşeşte ea, într'o viaţă neobosită, după moartea acestuĭ soţ, se desface numaĭ o nestînsă patimă de a stăpîni. Plătind, uneltind, făgăduind, viclenind, ea face ca plăpîndul Petru Şchiopul să caute moştenirea luĭ Mircea, apoĭ tot ea-l pune Domn în Moldova, ea capătă o clipă tronul muntean pentru un Vlad Voevod, care luase în căsătorie pe o nepoată a eĭ. Ea se luptă în 1587 pentru ca Turciĭ să ajute pe un concurent la Coroana Polonieĭ, pe care dînsa îl crescuse. Moare pe la 1588 abia, după ce cunoscuse toate cele bune şi rele ale vieţiĭ, de la Domnie până la negustoria cu măruntişurĭ pe care o făcu pentru a trăi, în surgunul eĭ de la Alep, în 1575. Ea lăsă Domn prin Moldova pe fiul eĭ Petru, care numise Chiajna pe o copilă a luĭ, născută în 1588. Ceĭlalţĭ doĭ fiĭ se turciseră de mult. Locul unde e îngropat acest zbuciumat trup de femeie, nu se cunoaşte.

Decĭ în 1552 lîngă Doamna Elena se afla numaĭ fata cea mică, Ruxanda. Maică-sa o mărită răpede cu un anume Joldea, care luă Domnia ca Ioan-Vodă. Dar pribeagul Alexandru Lăpuşneanu, fiul luĭ Bogdan Orbul şi al frumoaseĭ Anastasia din Lăpuşna, iubita luĭ, năvăli în ţară şi cuceri şi Scaunul şi mireasa. Elena fu zugrumată din porunca luĭ, şi rămăşiţele eĭ încăpură supt piatra ce-şĭ săpase de multă vreme lîngă soţul eĭ iubit. Ruxanda, o femeie evlavioasă ca şi mamă-sa, făcu loc în mănăstirea Pobrata şi frateluĭ eĭ ucis.

Şi ea putea să deprindă de la bărbat — ca şi sora din Ţara-Romănească — toate tainele răutăţiĭ. Legenda o învinuieşte că s'ar fi învoit la moartea prin otravă, în 1568, a bărbatuluĭ eĭ. Cînd acesta muri, fiind acum, de frica Sataneĭ, călugărul Pahomie, ea îngriji de trebile Domnieĭ supt fiul eĭ, Bogdan. El era singurul care-ĭ rămăsese, căcĭ urma altuia, Petru, se pierduse, iar fetele eĭ se măritaseră cu boierĭ romînĭ şi grecĭ saŭ, ca Teofana şi Teodora, trecuseră supt lespezile de mormînt ale Slatineĭ, orĭ, ca Sultana, se călugăriseră. Bogdan maĭ mărită şi el două dintre dînsele cu Polonĭ, cari-ĭ plăceaŭ maĭ mult decît orĭce neam pe lume şi între cari — ca şi Despot — îşĭ peţi Doamna. Până să se însoare, el fu atacat însă peste Nistru de un nobil polon căruia-ĭ făgăduise pe o soră a sa fără să se ţie de cuvînt.

Ruxanda nu trăi însă să vadă ispràvile nebune ale acestuĭ cocon răŭ crescut din prea multă iubire: ea murise la 12 Novembrę 1569, şi în astfel de împrejurărĭ nu se găsi cine să-ĭ scrie cîteva rîndurĭ de pomenire pe mormînt.

Petraşcu cel Bun, tatăl luĭ Mihaĭ Viteazul [1], după moartea Doamneĭ sale Voica, cu care avea o fată Maria, ce se mărită în ţară, iea, ca Domn, pe o altă fată de Logofăt, Stana, care pribegi multă vreme prin lume, după moartea soţuluĭ eĭ.

Doamna luĭ Mihaĭ Viteazul, fiul luĭ Petraşcu, Stanca, fusese întăia nevasta altuĭ boier, anume Dumitru. Şi ea era Olteancă, şi bărbatul eĭ acesta d'intăiŭ: mama Stanceĭ se chema Maria şi ea avea şi un fiŭ, Dragomir. Căsătoria era făcută acum la 1588, şi jupăneasa luĭ Mihaĭ ca boier îl văzu în 1593 ajungînd Domn. Ea fugi în 1595, cînd cu năvala cea mare a luĭ Sinan-Paşa, în Ardeal, dar nu întovărăşi pe soţul eĭ cînd el năvăli, în 1599, în această ţară, ci rămase la Bucureştĭ şi Tîrgovişte, lîngă fiul eĭ Nicolae Pătraşcu, pe care Mihaĭ îl lăsase aicĭ ca Domn. Stanca veni dincolo de munţĭ numaĭ în 1600, cînd, după înfrîngerea sa de către Nemţĭ şi Ungurĭ, nenoro-

[1] Născut acesta cu o Teodora (călugăriţă: Teofana). Dacă ar fi fost fiŭ legiuit, nu putea ocupa boieriĭ la duşmaniĭ neamuluĭ săŭ, nicĭ nu putea să jure, cu marturĭ, că Petraşcu nu e tată. Şi el a făcut şi una şi alta.

citul eroŭ avea nevoie să dea zăloage ca să fie lăsat să-şĭ apere tronul muntean. De atuncĭ ea n'a maĭ văzut pe Mihaĭ, care peri ucis în anul următor. Întoarsă în ţară la 1603, ea muri de ciumă, şi numaĭ alţiĭ putură să se îngrijească de rămăşiţele Domnuluĭ eĭ pe care le aşezară la Dealu Radu Buzescul şi soţia luĭ Preda. Fata luĭ Mihaĭ, *Florica* şi fratele eĭ Nicolae înmormîntaŭ la 1605-6 pe bunica lor după tată, călugăriţa Teofana. Peşte puţin, Domniţa luă pe Preda din Grecĭ, şi o vedem ceva maĭ tărziŭ purtînd judecăţĭ cu Marula, fata din florĭ a luĭ Mihaĭ.

Urmaşul luĭ Mihaĭ, Radu-Vodă Şerban, îşĭ trăgea drepturile de Domnie de la bunică-sa, Anca, probabil o fată din florĭ a luĭ Neagoe Basarab şi văduva Banuluĭ Barbu, cel din urmă dintre Craioveştĭ. Ea stătea în Ilfov, unde şi astăzĭ se văd de-asupra Argeşuluĭ, la Coenĭ, rămăşiţele străluci̇tuluĭ eĭ castel. Fiica Ancăĭ şi mama luĭ Radu fu Maria, moştenitoare a multe moşiĭ. Şerban, fiind încă boier, luase pe Elena, care, din partea eĭ, foarte bogată, îşĭ trăgea neamul din vechiĭ boerĭ de la Mărginenĭ, la capătul cărora se pomenia Udrişte bătrînul. Cînd Radu-Vodă muri, pribeag şi lipsit, la Viena, în 1620, Doamnă-sa era încă în viaţă. Fata eĭ maĭ mare, numită Anca după bunică-sa, fu măritată apoĭ cu un tovarăş de pribegie, fiul luĭ Mihaĭ

Viteazul, şi copilul lor, care muri ca tînăr viteaz şi vestit, primi gloriosul nume al acestuĭ bunic. Pe la 1640 numaĭ, fata cea maĭ mică, Elena, care purta numele Doamneĭ, ajunse soţia luĭ Constantin Postelnicul Cantacuzino.

Viaţa acesteĭ Domniţe e un curat tabloŭ de patriarcală bunătate. Bună gospodină, mamă a mulţĭ copiĭ, fiĭ şi fete, cari toţĭ, afară de pătimaşul Şerban, cel maĭ mare, care ajunse Domn în 1678, se îndreptaŭ după sfaturile eĭ cuminţĭ, cînd moartea soţuluĭ zugrumat o lăsă stăpînă a caseĭ —, miloasă cu casniciĭ şi ţeraniĭ eĭ, ea se desface ca un chip blînd din Scripturĭ în mijlocul unor aspre vremĭ viclene şi răzbunătoare. În Domnia luĭ Şerban, ea făcu drumul la Ierusalim şi la Muntele Sinai, întovărăşită de fiul eĭ Mihaĭ, ctitorul mănăstiriĭ Sinaia. Moartea o prinsă la o vrîstă foarte înnaintată, în ziua de 2 Mart 1687, şi îngroparea eĭ lîngă soţul răposat de multă vreme, «în tinda bisericeĭ den a dreapta», la Mărgineni, se făcu cu o cinste şi o durere adevărată, care nu se vedeaŭ adesea.

Doamne romînce sînt fireşte şi ale Movileştilor. Elisaveta, soţia luĭ Ieremia, pare să fi fost fata unuĭ boierinaş cu numele de Ciomîrtan. Fetele eĭ se măritară toate în Polonia. Regina luă pe Mihaĭ Wisznowiecki, înrudit cu vechea dinastie moldovenească şi fu bunica unuĭ al doilea cu acest

nume, care ajunse rege al Poloniei. Maria fu soția luĭ Ştefan Potocki, Caterina a luĭ Samuil Korecki, iar Ana, o femeie care se amestecâ în multe, stăpîni pe rînd, cu desăvîrşire, patru bărbați. O altă fată, Zamfira, murise încă din 1596: mormîntul eĭ se vede la Sucevița.

Ana sămăna bine cu mamă-sa, care nu era o femeie obişnuită, ci se poate alătura cu Chiajna în ceia ce priveşte energia sălbatecă. Murind Ieremia, fratele acestuia luă puterea, pe cînd Doamna gătise moştenirea fiuluĭ eĭ Constantin. Pentru a face Domn pe acest copil, ea otrăvi pe Simion şi începu o luptă înverşunată cu cumnată-sa, Marghita, care înnălțase acum pe fiul eĭ, Mihăilaş. Acesta fu gonit şi muri în Țara-Romănească, unde Radu Şerban, care voià să-ĭ dea pe fică-sa Anca, iĭ făcu loc la 1608 în necropola de la Dealu. Cînd Turciĭ scoaseră peste treĭ anĭ pe Constantin, ea năvăli cu acesta, care muri înnecat, apoĭ cu fiul luĭ cel de-al doilea, Alexandru, şi cu cel maĭ mic, Bogdan, cari fură prinşĭ în 1615 de Schender-Paşa şi turcițĭ. Doamna suferi atuncĭ cea maĭ mare ruşine din partea păgînilor, şi-şĭ desfăcu de jale şi părul, închinîndu-l mănăstiriĭ Sucevița, unde se vede şi astăzĭ, spune cineva care a fost acolo, «două codițe castaniĭ deschis, lungĭ de o palmă şi jumătate, împletite la partea de sus,

fiecare în deosebĭ, şi legate la un loc cu un fir de sîrmă de argint».

Elisaveta muri la Turcĭ: «aŭ căzut», scrie Miron Costin, «după un Agă turc, pînă la moartea eĭ». Cumnata văduvă se învrednici de maĭ multă şi maĭ lungă fericire. Ea izbuti să facă pe fiul eĭ Gavrilaş, Domn al Țeriĭ-Romăneştĭ, unde domnise o clipă şi soțul eĭ mort, Simion-Vodă, şi, adunînd lîngă dînsa pe copiiĭ ceĭlalțĭ, stăpîni din mijlocul lor. Dar Gavrilaş fugi la 1620 în Ardeal, cu fratele săŭ Ioan, şi pierdu pentru totdeauna nădejdea Domnieĭ. Marghita, care dădea poruncĭ în numele eĭ, intitulîndu-se «Io Doamna Marghita, soția răposatuluĭ Io Simion Voevod», trecu atuncĭ în Polonia, la Lemberg, cu ceĭ doĭ coconĭ ce-ĭ maĭ rămăsese supt îngrijire. Moise Movilă ajunse maĭ tărziŭ, de două orĭ, Domn în Moldova, iar Pătraşcu se călugări şi înnaintă pănă la înnalta treaptă archierească de Mitropolit al Chievuluĭ, unde dădu o îndreptare nouă Bisericiĭ răsăritene. Şi ea petrecu în veşmînt călugăresc ceĭ din urmă anĭ aĭ vieţiĭ, numind-se astfel Melania.

Marghita avuse o singură fată, Teodosia, care se stînse în copilărie: piatra eĭ de mormînt la Sucevița a păstrat data morțiĭ: 1596. Decĭ Simion şi Ieremia pierdură în acelaşĭ an două fetițe, cărora singure li era lăsat să se odihnească în pămîntul strămoşilor lor.

Alte femeĭ din neamul Movileştilor se întîmpînă însă pe lîngă Elisaveta, în zilele eĭ de pribegie la Polonĭ, cînd ţinea Curte aproape domnească la moşia eĭ, Uscie. Astfel, Maria Postelniceasa, văduva luĭ Chiriţă Paleologul — care murise luptînd pentru Movileştĭ —; această Marie saŭ Măricuţă, care se numeşte în 1614 «Maria de Lojna, din neamul Curicin», era însăşĭ sora Doamneĭ, pe care o întovărăşise în nenorocirea eĭ. Apoĭ Logofeteasa Ileana, sora luĭ Ieremia — altă soră luase pe Balica cel bătrîn —, care Ileana pare să fi fost văduvă după alt sprijinitor al Movileştilor, mort pe cîmpul de luptă: Vasile, fiul luĭ Leon Stroicĭ.

Altă tovarăşă de pribegie, altă văduvă era Elena Barnovschi, care moşteni maĭ tărziŭ acest bogat adăpost din Uscie. Ea pare să fi fost o vară a luĭ Ieremia. Fiul eĭ, Miron, însurat cu o fată a luĭ Radu Mihnea, ajunse Domn în Moldova, fugi la Hotin, fu chemat din noŭ şi merse pentru întărire la Constantinopol, unde Turciĭ îl tăiară, în 1633, ca să se învețe boieriĭ Moldoveĭ a nu maĭ face Domnĭ. Durerea făcu din Elena o călugăriță, monahia Elisaveta, şi casele din Uscie se umplură iarăşĭ de jalea uneĭ mame nenorocite. Dar sora luĭ Miron, Scripca, rămase poate în Moldova, unde fiica alteĭ surorĭ (Marica), Safta, luă pe Costin, tatăl luĭ Miron Costin, pe cînd o a doua fiică, Eftimia, se căsători

cu unul din bogaţiĭ şi puterniciĭ Cantacuzineştĭ, Toma.

Cu dînsa se mîntuia încă un neam de Doamne cărora soarta nu li-a cruţat durerile cele maĭ marĭ ale vieţiĭ.

II.

De-acuma, timp de 250 de anĭ, încep Domniĭ de străinĭ saŭ de Romînĭ înstrăinaţĭ. Cînd nu aŭ eĭ tronul, el se găseşte în stăpînirea vre unuĭ boier de ţară, înnălţat, în ciuda Turcilor, cu sprijin nemţesc saŭ unguresc la Muntenĭ, cu ajutor polon în Moldova.

Singur Mihnea-Vodă, fiul luĭ Alexandru şi nepotul de fiŭ al luĭ Mircea Ciobanul, iea pe o Romîncă, Neaga, fiica unuĭ Logofăt din părţile Buzăuluĭ, şi mama Domnuluĭ scrie uneĭ surorĭ că o asemenea legătură nu scade pe fiul eĭ, căcĭ «bărbatul dă preţ femeiĭ» şi, orĭce ar fi fost înnainte, Neaga va fi de-acum Doamna ţeriĭ.

Numele Doamnelor străine sînt cunoscute, dar nu şi faptele lor, care nu există. Cele maĭ multe din ele sînt Grecoaice, din Constantinopol saŭ din Insule, dar întîlnim şi cîte o Bulgarcă saŭ Polonă, ba chiar cîte o Rusoaică, din Moscova.

Astfel Alexandru fiul luĭ Mihnea, ctitorul d'intăiŭ al mănăstiriĭ Radu-Vodă, vine cu o Doamnă Ecaterina, care avea rude în Pera, în Veneţia

şi Genova, care avea simpatiĭ catolice, de şi rămăsese ortodoxă; mama eĭ trebuie să fi avut însă un rost prin ţerile noastre, căcĭ sora Ecaterineĭ, măritată cu un Vallarga, poartă numele romănesc de Mărioara. Ioan-Vodă cel Cumplit († 1574) fusese căsătorit, în timpurile sale de aventurĭ prin Moscova, cu fata cneazuluĭ Rostovuluĭ, Maria, care-ĭ dădu un fiŭ, Petru. Ioan Groznicul îĭ propunea în 1574 să iea pe altă fată de cneaz, dar el se însură cu fata pîrcălabuluĭ Lupea Huru; aceasta trăi încă multă vreme după moartea soţuluĭ eĭ, rupt de cămile, şi avem de la dînsa o scrisoare romănească. Iancu Sasul e soţul Marieĭ Paleologa: ea trăieşte să vadă pe Iancu tăiat în piaţa din Lemberg şi-şĭ duce apoĭ viaţa în întunerec, tot în acest oraş, încunjurată de prietenĭ, cunoscuţĭ şi rude de-ale eĭ, cu toţiĭ Grecĭ din deosebite părţĭ; Maria fusese măritată înnainte cu un Grec şi avea cu el un fiŭ, Filip, şi o fată, Chrysaphina. Petru Şchiopul, a căruĭ întăia soţie fusese fată de nobil ardelean Elena Cherepovicĭ — fiica lor se chiamă Tudoriţa —, luă apoĭ pe Maria Amirali, din Rodos, şi în sfîrşit, în pribegie, pe tînăra roabă răscumpărată, Irina Doica, din care i se născuse fiul şi moştenitorul, Ştefan.

Ştefan Surdul şi Aron-Vodă ţin pe două fete ale luĭ Andronic Cantacuzino, căsătorindu-se cu ele la căpătarea Domnieĭ saŭ în cursul acesteia.

Doamna luĭ Radu Mihnea se chiamă Arghira; Radu însoară pe fiul săŭ Alexandru cu Ruxanda fata luĭ Scarlat Saegiul saŭ furnisorul de vite pentru măcelăria împărătească din Constantinopol. De şi fiul luĭ Alexandru Iliaş se numeşte Radu, mamă-sa Elena trebuia să fi fost tot Greacă. Moise Movilă ţine pe Ecaterina, fata grecisată a luĭ Radu Mihnea, şi acesta dă altă fată luĭ Miron Barnovschi, ce ajunse apoĭ şi el Domn al Moldoveĭ. Leon-Vodă, fiul luĭ Ştefan Tomşa — se zice —, e soţul uneĭ Victoria, şi tatăl săŭ adusese cu dînsul în Moldova pe o Ginevră.

Mateĭ Basarab din Brîncovenĭ aşeză pe tron lîngă dînsul pe Elina, fata luĭ Radu Năsturel Postelnicul din Fierăştiĭ Ilfovuluĭ. Mama Elineĭ era Calea Calomfirescu, şi tatăl aceșteĭ Calea a fost poate unul dintre ceĭ maĭ străluciţĭ ostaşĭ aĭ luĭ Mihaĭ Viteazul, pentru care luptă împotriva Tatarilor şi îndeplini o solie la nunta luĭ Sigismund Bátory. El căzu însă supt grele bănuielĭ şi trebui să fugă în Ardeal. Chemat înnapoĭ de Domn, Radu se învoi numaĭ cu greutate şi, după cîtva timp, putu să vadă că se temuse pe dreptate, căcĭ Domnul trimise, în urma unuĭ ospăţ, patru slujitorĭ ca să-l omoare. El peri, dar luptîndu-se, căci, spune cel ce a păstrat amintirea acestor lucrurĭ, «era om foarte viteaz şi în toată Ţara-Românească nu maĭ era altul ca dînsul».

Poporul n'a uitat aceasta, și până tărziŭ a cîntat tristul sfîrșit al viteazuluĭ fără de noroc.

Foarte evlavioasă, Elina a ridicat două bisericĭ, la Negoieștĭ și la Fieräștĭ. Iubitoare de învățătură, ca și fratele eĭ Udriște, care a fost cel d'intăiŭ cărturar de slavonește al timpuluĭ săŭ, ea a cheltuit pentru tipărirea uneĭ cărțĭ de cîntărĭ, unuĭ Triod slavon. Gospodină harnică, o vedem cerînd odată de la «Catrina judeceasa», soția magistratuluĭ săsesc din Brașovul vecin, «izvoade de peteare, și maĭ marĭ, și maĭ micĭ, și de cîlțĭ și de tot fealiul» și, nu maĭ puțin, «sămențĭ de florĭ de tot feliul». Femeie îndrăzneață, ea purtă de grija țeriĭ, în 1633, cînd soțul eĭ, care-șĭ luase Scaunul cu armele, merse la Constantinopol să-șĭ capete întărirea, și avem încă o foarte cuminte scrisoare romănească pe care o îndreptă ea atuncĭ către prietenul din Ardeal al luĭ Mateĭ, Gheorghe Rákóczy I-iŭ.

Elina n'avu noroc să-ĭ trăiască fiul, care fu numit și el Mateĭ, dar bătrîna stătu, aproape până la sfîrșit, până în 1653, lîngă bătrînul eĭ. Mormîntul eĭ se vede la mîna dreaptă, cum intri în biserica domnească de la Tîrgoviște, și în inscripția săpată pe marmură se pomenesc prin frumoase cuvinte slavoneștĭ toate însușirile și faptele eĭ bune.

Frumosul și impunătorul Vasile Lupu, dușma-

nul luĭ Mateĭ-Vodă, luase în boierie pe Tudosca fata luĭ Bucioc, un socru de viitor Domn care a murit tras în ţapă de Turcĭ. Ea trece aproape nevăzută înnaintea noastră, răspîndind milostenii la bisericĭ. Fiul eĭ Ioan nu trăi multă vreme, fiind de la început de o fire bolnăvicioasă; dar ea nu ajunse să şi-l vadă mort. Dar tot aşa n'apucâ nicĭ bucuria nunţiĭ celor două fete ale eĭ, vestit de frumoase: Maria şi Ruxanda. Cea d'intăiŭ se mărită cu Ianus Radziwill, unul din ceĭ maĭ marĭ magnaţĭ aĭ Polonieĭ, şi făcu după căsătorie — cea d'intăiŭ dintre Romînce — o călătorie în Apus. Într'un portret la Academie ea apare într'un bogat costum polon: o faţă lungăreaţă, obrajiĭ rumenĭ, ochiĭ marĭ negri şi părul bogat. S'a stîns între străinĭ, după ce tot neamul eĭ se mîntuise afară de sora Ruxanda. Aceasta n'avu noroc în toată viaţa eĭ, şi a fost totdeauna jertfa celeĭ maĭ brutale sălbătăciĭ. Ea trebui să primească de soţ pe fiul de Hatman căzăcesc Timuş, care o peţi arzînd satele Moldoveĭ şi gonindu-ĭ tatăl în codri, şi care veni la nuntă, stîngaciŭ în hainele ce nu-l prindeaŭ, mic, cu faţa de Tatar stricată de vărsat, şi prinse a-şĭ tăia unghiile la fereastă pe cînd sunaŭ musicele şi se întindeaŭ danţurile pentru bucuria de nuntă a Domniţeĭ. Se duse departe, ea luxoasa şi învăţata fată a luĭ Vasile-Vodă, şi trăi între Cazaciĭ beţivĭ, zgomotoşĭ şi lacomĭ de sînge, între fe-

meile lor ținute ca slugile. Apoï i-l aduseră mort de supt zidurile Suceveï, unde o ghiulea-ĭ sfărmase genunchiul, și adăpostul eï de văduvie fu la Rașcov, chiar pe malul Nistruluï, așa încît priveliștea țeriĭ îĭ era totdeauna supt ochĭ. În zădar o chemă de acolo fratele eĭ vitreg, Ștefăniță, în scurta luĭ Domnie. Dar cînd dezbinările intrară în Căzăcime și cînd cumnatul eĭ Iurie peri și el, Ruxanda se întoarse în Moldova, unde avea moșie la Deleniĭ Botoșanilor. Acolo îmbătrîni ea în apucăturĭ de stăpînă. O moarte grozavă o aștepta. Fugi înnaintea Polonilor ce năvăliseră la 1687 în țară și se adăposti la Neamț, dar și aicĭ răzbătu o ceată de Cazacĭ, cari tăiară pe prag capul stăpîneĭ lor din vremea luĭ Timuș.

A doua soție a luĭ Vasile a fost o rudă a Hanuluĭ tătăresc, o mare frumuseță circasiană, care, botezîndu-se, luă numele creștinesc de Ecaterina. Cu dînsa avu Domnul singurul fiŭ care-ĭ rămase pe urmă, acel Ștefăniță. La căderea luĭ, ea fu încunjurată în Suceava, prinsă după uciderea lui Timuș, închisă cu multă batjocură la Buciuleștĭ și apoĭ lăsată în sfîrșit, să plece lîngă soțul eĭ la Constantinopol, în urma căruia maĭ trăi o bucată de vreme, — și după ce-ĭ murise fiul.

Soția luĭ Constantin Basarab, fiul luĭ Radu Șerban și a Eleneĭ, fiica unuĭ preot din Bucu-

reştĭ, nu era din mare neam boieresc, ci a Stolniculuĭ Nicolachi. Numele e grecesc, dar acest boierinaş era de sigur Romîn, căcĭ altfel n'ar fi dat fiiceĭ sale un nume drept romănesc ca acesta de Bălaşa. După ce fusese jupăneasă de boier mulţĭ anĭ de zile, Bălaşa avu parte să fie şi Doamnă. Mulţămi luĭ Dumnezeŭ pentru aceasta ridicînd clădirĭ sfinte, Sf. Vinerĭ din Tîrgovişte şi mănăstirea Jitianul. În cea d'intăiŭ fu îngropată, cu pompă deosebită — patriarchul de Antiochia făcînd slujba —, la 1654, şi, peste cîteva lunĭ numaĭ, soţul eĭ pierdea Domnia şi apuca un lung drum de nenorocire.

Odată cu dînsul cădea şi vecinul săŭ moldovean, Gheorghe Ştefan, om roşcovan, grăsuliŭ, plin de bună voie şi gata de chefurĭ cu vin şi de curte pe lîngă femeĭ. Încă din boierie, Gheorghe-Vodă ţinea pe o jupăneasă din neamul Boeştilor, Safta. O furase în mijlocul drumuluĭ findcă-ĭ plăcuse. Bătrînul cronicar Neculce zice aşa: «Gheorghie Ştefan-Vodă cînd era boier, murindu-ĭ giupăneasa, aŭ rămas văduvoiŭ, şi, tilnind o giupăneasă săracă, frumoasă, tînără, anume Safta, aŭ tîmpinat-o pe drum, mergînd cu rădvanul la Iaşĭ, şi aŭ poprit rădvanul cu sila, şi s'aŭ suit fără de voie în rădvan, şi aŭ întors rădvanul înnapoĭ la casa luĭ. Şi pre urmă aŭ primit şi ea, şi s'aŭ cununat cu dînsul.» Ea n'avu norocul Bălaşeĭ de a muri în fericire.



GHEORGHE-VODĂ ȘTEFAN
Domn al Moldoveĭ (1653-8).

După o stampă din vremea luĭ.

Reproducere făcută cu cheltuiala «Societățiĭ Femeilor Romîne».

Cu soțul eĭ gonit ea trecu în Ardeal, unde nădăjdui o clipă să vadă iarășĭ strălucirea Domnieĭ. Apoĭ Gheorghe Ștefan porni tot maĭ departe în țerĭ străine, până în Moscova, până la Marea Baltică. Dar pe dînsa n'o ținu mult timp cu el, căcĭ o fată din casă, Rusoaică de neam, Ștefana Mihailova, cîștigâ prin tinerețа eĭ inima bătrînuluĭ Domn izgonit. Cu Ștefana, care se dădea drept Doamnă, trăi și muri pribeagul, pe cînd Safta stătea liniștită în Moldova, între credincioșiĭ ce-ĭ rămăseseră din timpurile bune. Și cronicarul Neculce, pe care-l auzirăm maĭ sus, a văzut pe biata bătrînă, care pecetluia încă scrisorile eĭ cu bourul Moldoveĭ și își zicea Doamnă a acesteĭ țerĭ.

Ghica bătrînul, urmașul luĭ Gheorghe Ștefan, nu avea Doamnă. Fiul săŭ Grigore ținea pe o Moldoveancă, Maria, fiica luĭ Matiaș Sturdza, și aceasta avu iarășĭ zbucium și durere destulă cu bărbatul eĭ. Trecu din Moldova la Muntenĭ, de pe tron în toate pribegiile și primejdiile. Născu un copil în Ardeal, unde numaĭ mila luĭ Mihail Apaffy, principele țeriĭ, o scăpă de a fi dată în mîna Turcilor, pe carĭ Grigore-ĭ trădase. Rătăcirile eĭ aŭ dus-o și prin Veneția, de unde veni în Țara-Românească purtînd scumpe haine de modă străină, pe care datina țeriĭ nu o îngădui să le păstreze. Avu un singur fiŭ, Mateĭ, care

nu domni, și două fete, dintre care una luă un boier moldovean, pe Antohie, Jora poate, iar cealaltă pe fiul luĭ Antonie-Vodă Roset, Iordachi. Ele trăiră tot prin țară, până la moarte, și poate și ea pe lîngă ele, după ce ajunse în văduvie.

Istratie-Vodă Dabija, bătrînul care ajunse Domn al Moldoveĭ în 1661, avea lîngă dînsul pe bătrîna luĭ, Catrina saŭ Dafina. Ea fusese măritată și cu un Buhuș, și avea din această căsătorie d'intăiŭ o fată, Anastasia. Anastasia Buhuș, fiastra luĭ Dabija, luă pe Grecul rumeliot Duca, și la moartea luĭ Istratie-Vodă, Moldoveniĭ avură pe Vodă Duca. Anastasia-ĭ dădu maĭ mulțĭ urmașĭ, dar n'avu de loc grija numeluĭ eĭ bun, nicĭ față de soț în tinerață, nicĭ la bătrînețâ față de copiĭ. La Bucureștĭ, cînd Duca se prileji a domni acolo, se zicea că Doamna iubește pe frumosul Logofăt Șerban Cantacuzino cu lunga barbă neagră și frumoșiĭ ochĭ marĭ. Iar, după ce se duse la Constantinopol cu copiiĭ, foarte puțin scîrbită că e văduvă, ea prinse dragoste pentru un beiŭ de Maina.

Șerban Cantacuzino ținea ca Domn pe o Maria fiica unuĭ boier Ghețea, de loc din Bulgaria, din Nicopol. Se știe atîta că Doamna Maria a fost foarte evlavioasă și că a știut să-șĭ crească foarte bine, dacă nu băiatul, cel puțin cele patru fete. Treĭ dintre ele se măritară cu boierĭ munteni, dar Casandra fu Doamna luĭ Dimitrie Can-

temir cel învăţat. Domniţa Maria împărtăşi soarta foarte schimbătoare a soţuluĭ eĭ, neastîmpăratul şi nenorocitul boier Constantin Bălăceanu, ucis într'o luptă cu Turciĭ.

Marica luĭ Constantin Brîncoveanu şi Păuna luĭ Ştefan Cantacuzino încheie rîndul Doamnelor de ţară la Munteni, precum la Moldovenĭ se întîlneşte la urmă Ana, a doua soţie a luĭ Mihaĭ Racoviţă. Marica se vede a fi fost o bună gospodină patriarchală, darnică şi harnică, bucuroasă de mulţiĭ copiĭ — patru băiaţĭ şi şepte fete — pe cari i-ĭ dăduse Dumnezeŭ. Bătrîneţa-ĭ pregătia însă grozava veste a uciderii întreguluĭ eĭ neam la Constantinopol, în 1714, de securea călăului, într'o zi de bucurie, care era tocmaĭ ziua eĭ, Sîntă Maria din August. Stătu un timp surgunită de Turcĭ la Chiutaie, apoĭ ea se întoarse cu fratele eĭ Pană în ţara, unde fuseseră Domnĭ şi bunicul eĭ de pe tată, Antonie-Vodă din Popeştĭ, şi răposatul eĭ soţ. Era acum o biată văduvă săracă şi cu multă durere ea se roagă de Braşovenĭ, în două rîndurĭ, să-ĭ plătească o veche datorie, ca să scape şi ea de datornicii eĭ. Nicĭ moartea, nicĭ locul de îngropare al Doamneĭ cucernice, care a făcut de piatră la Bucureştĭ Biserica dintr'o zi, nu ni sînt cunoscute.

Păuna era fiica unuĭ Greceanu. Încă înnainte de căderea soţuluĭ eĭ, se zice că ea avuse ve-

deniĭ care prevestiaŭ o nenorocire. La 1716 Ştefan-Vodă era gîtuit, lăsînd în urmă o femeie cu mintea slăbită şi doĭ copiĭ nevrîstnicĭ. Aceştia se aleseră răŭ. Iar mama lor, după ce vîntură o bună parte din Europa, cerşind ajutoare de drum, de la Împăratul, o pensie, se aşeză în Ardeal, iar unde avea moşia Recea, în Ţara Făgăraşuluĭ. Acolo muri, bătrînă şi singură, într'un tărziŭ.

* * *

Doamnele veaculuĭ al XVI-lea ştiŭ să se lupte pentru Domnie, să poruncească oştilor, să pedepsească duşmaniĭ, să cîrmuiască ţara şi să judece. Şi de la Doamnele din cestălalt veac, al XVII-lea, pornesc poruncĭ şi, întîmplător, hotărîrĭ de judecată. Cînd aşa-numita «era fanariotă» începe după 1700, soţiile Domnilor, maĭ mult străine, nu maĭ aŭ însă nicĭ un amestec în trebile ţeriĭ, ci lîncezesc în gineceŭ, în *seraiul* Curţiĭ, apărînd numaĭ la hramurĭ şi la cîte un alaiŭ. Despre cele treĭ soţiĭ ale luĭ Nicolae Mavrocordat, despre cele două ale fiuluĭ săŭ Constantin, despre soţia a doua a luĭ Grigore Mateĭ Ghica, Zoiţa, nu se poate spune nimic. Intîmplarea face să ştim că Raliţa, Doamna celuĭ d'intăiŭ Callimachi, era o ageră stăpînă de casă. Nicĭ acele Doamne pe care le atinge cea maĭ mare nenorocire, soţul lor fiind înjunghiat saŭ deca-

pitat, nicĭ acelea nu fac să se audă pănă la noĭ o plîngere.

Cu Ioan Sturdza şi Grigore Ghica, cel d'intăiŭ avînd încă pe bătrîna luĭ, Ecaterina Doamna (Roznovanu), cel de-al doilea despărţit de soţia sa, Maria Hangerlì, fiica Domnuluĭ cu acest nume, ucis în Bucureştĭ, — Doamna Marghioala, vestit de vorbăreaţă, de primitoare şi de neastîmpărată —, începe vremea cea nouă, la 1822. Doamnele acestuĭ timp sînt prea cunoscute, ca să trebuiască a se vorbi de dînsele. Adevăratele chipurĭ eroice saŭ duioase sînt însă ale unor timpurĭ acum depărtate.

III.

DESPRE ÎMBRĂCĂMINTE ȘI LOCUINȚĂ

Despre îmbrăcăminte şi locuinţă.

I.

Îmbrăcămintea şi locuinţa sînt strîns legate între dînsele. Ele pornesc de la aceleaşĭ foarte vechĭ obiceiurĭ şi se supun, în desvoltarea timpuluĭ, la aceleaşĭ mode şi înrîurirĭ trainice venite din străinătate. Boieriĭ iubitorĭ de Polonĭ din veacul al XVI-lea poartă veşminte ca acelea de peste Nistru şi, în acelaşĭ timp, aduc mobilăriĭ anumite schimbărĭ care o apropie de a poporuluĭ model. Şi maĭ de mult ceĭ ce clădiaŭ cu meşterĭ saşĭ, cum vedeaŭ clădirile, în pribegie saŭ în călătoriĭ, la Braşov, la Sibiiŭ, la Bistriţa, aceia căutaŭ să-şĭ potrivească şi veşmîntul şi podoabele după acelea, de forme apusene, care se întîlniaŭ în Ardeal. Turciĭ aŭ impus pe urmă gusturile lor în veşmînt şi în acelaşĭ timp în împărţirea şi împodobirea caseĭ. Cea din urmă influenţă, care trăeşte şi pînă astăzĭ şi nu se maĭ poate înlătura, curentul apusean, a atins în acelaşĭ timp, prefăcîndu-le, haina şi casa, elementele şi podoabele uneia şi ale celeĭlalte.

Studiul acesta îndoit se poate face deci în acelaşĭ cadru, şi din această tratare îmbinată nu poate să iasă decît folos, o înţelegere maĭ deplină.

Cînd se vorbeşte însă de îmbrăcăminte şi locuinţă, trebuie să se înţeleagă acea îmbrăcăminte şi locuinţă care se preschimbă în urma joculuĭ înrîuririlor străine. Decĭ e numaĭ a Domnilor, boierilor, negustorilor maĭ bogaţĭ şi a clericilor maĭ înnalţĭ. Clasa numeroasă şi hotărîtoare în ceia ce priveşte munca şi păstrarea însuşirilor neamuluĭ, a ţeranilor, aceia a păstrat în multe părţĭ pînă astăzĭ vechiul săŭ port şi vechiul săŭ meşteşug de clădire, pe care singură şi le face. În îmbrăcăminte, căciula, minteanul, sumanul, zeghea, cojocul, iţariĭ, bernevecíĭ ţeranuluĭ sînt aceiaşĭ astăzĭ ca pe vremea luĭ Basarab şi luĭ Bogdan, întemeietoriĭ, în al XIV-lea veac, aĭ principatelor. Tot aşa de statornic şi credincios aŭ păstrat femeile satelor vălurile, pieptănătura în cozĭ şi conciurĭ, cămăşile înflorite cu cusăturĭ şi fluturĭ, pieptarele, cojocelele, fotele, zăvelcile, opregurile celuĭ maĭ vechiŭ trecut. Deosebirea ce se vede astăzĭ între Ţinuturĭ şi în ceia ce priveşte înfăţişarea pe din afară, împodobirea cu văpselĭ saŭ forme aplicate asupra tencuieliĭ, înpărţirea pe din lăuntru, natura şi croiala uneltelor şi cĭoveielor caseĭ, — toate acestea n'aŭ suferit decît în timpurile din urmă unele schimbărĭ care sînt

îmbunătăţiri, silinţi către maĭ frumos şi maĭ trainic. În afară de aceste vechĭ forme, pe care le-aŭ apucat în chip vădit, şi care nu se poate tăgădui, de la strămoşiĭ tracĭ, ce aŭ lăsat părţĭ din aceleaşĭ obiceiurĭ de îmbrăcăminte şi locuinţă vecinilor noştri slavĭ de peste Dunăre, în afară de această moştenire de două orĭ milenară de la aceia cari aŭ început, în Balcanĭ ca şi Carpaţĭ, viaţa de cultură, — poporul nostru n'a putut crea. El a părăsit pe alocurea mîndreţa simplă şi practică a trecutuluĭ pentru a lua maĭ dăunăzĭ din mînile negustoruluĭ, evreŭ maĭ ales, forma cea maĭ proastă şi maĭ ieftenă a îmbrăcămințiĭ, şi chiar clădiriĭ şi mobilăriĭ apusene. Femeile îmbodolite saŭ înfăşurate în barizurĭ, cusute grosolan în polcuţe şi fuste de tîrg, ba chiar în rochiĭ cu volane după jurnale de modă răsuflate, care primesc astăzĭ în Moldova de răsărit, cu oarecare mîndrie, pe străin puindu-l în faţa păreteluĭ căptuşit cu fotografiĭ stîngace saŭ mesuţeĭ de modă nouă, înflorită cu cutiĭ, strălucitoare de chipurĭ frumoase, pentru săpun saŭ ciocolată şi cu cărţĭ poştale ilustrate, — acelea aŭ părăsit o adevărată avere, fără a da în schimb ceva de la sine.

Portul şi clădirea aŭ evoluat, ajungînd din vreme în vreme la înfăţişărĭ cu totul deosebite de acelea de la care se plecase, numaĭ în acele

clase superioare ca bogăţie, ca neam saŭ ca dregătorie, de care am vorbit.

Această evoluţie se poate împărţi foarte neted şi sigur în cîteva perioade. Şi anume:

1. Întăiŭ avem înrîurirea orientală bizantină. E cea maĭ veche şi aceia pe care o putem cunoaşte maĭ greŭ prin cercetarea de-a dreptul. Ea a fost luată, prin Slavĭ, Sîrbĭ şi Bulgarĭ, de peste Dunăre, şi a durat puţin, fiindcă focarele de influenţă s'aŭ prăpădit cu totul încă din veacul al XV-lea, prin cucerirea turcească.

2. Paralel cu cea d'intăiŭ, şi înlocuind-o în curînd cu totul, e influenţa Apusuluĭ, care trece la noĭ prin Saşĭ şi prin Polonĭ maĭ ales, întru cîtva prin Italieniĭ, maĭ ales Genovesĭ, cari făceaŭ negoţul în părţile Măriĭ-Negre. Ea stăpîneşte cu totul pănă în a doua jumătate a veacului al XVI-lea chiar, amestecîndu-se numaĭ de la o bucată de vreme, după 1500, cu a doua influenţă bizantină. Moldova, care nu era de-a dreptul mărginaşă cu Răsăriteniĭ, a avut-o într'un chip maĭ deplin, maĭ desăvîrşit şi maĭ trainic decît Ţara-Romănească, despărţită numaĭ prin apa Dunăriĭ de Balcanĭ.

3. Cea de-a doua influenţă bizantină vine prin Greciĭ din Constantinopol şi din insule, tot maĭ mult amestecaţĭ în toate ramurile vieţiĭ noastre, apoĭ prin Romîniĭ, vînătorĭ de Domnie şi boierĭ, cari petrec o mare parte din viaţa lor în locu-

rile răsăritene. La sfîrşit, această influenţă capătă o înfăţişare turcească (în fond însă, şi aceasta, tot bizantină). Aceasta se întîmplă în veacul al XVIII-lea, cînd ne dăm după aşa numiţiĭ Fanarioţĭ, cari şi eĭ se dădeaŭ după stăpîniĭ lor, Turciĭ.

4. În sfîrşit, Ruşiĭ maĭ ales, dar şi Austriaciĭ, cari aŭ ocupat de atîtea orĭ principatele în veacurile al XVIII-lea şi al XIX-lea, meşteriĭ nemţĭ, neguştoriĭ braşovenĭ şi lipscanĭ, cari aŭ pătruns, de pe la 1774 maĭ ales, în ţară, Evreiĭ, cari aŭ năpădit Moldova, consuliĭ, călătoriĭ, profesoriĭ, actoriĭ ambulanţĭ, toţĭ aceştia aŭ impus felul de viaţă al Apusuluĭ, în care trăim astăzĭ în chipul cel maĭ complet, — cît priveşte îmbrăcămintea şi locuinţa. Negoţul Europeĭ are interesele sale ca să adoptăm la vreme toate rafinăriile, adesea orĭ urîte, costisitoare, netrebnice şi nesănătoase, ale uneĭ civilisaţiĭ pripite, zgomotoase, aspre şi trufaşe, care n'are prin urmare numaĭ părţĭ bune.

II.

În veacul al XIV-lea, Bulgarce, Sîrboaice, poate Bosniace, de sigur şi vre-o rudă bizantină, făceaŭ parte din familia domnească a Muntenilor. În boierimea lor se găsiaŭ atîţia cari, în multele nenorocirĭ care căzuseră asupra penin-

suleĭ balcanice, descoperiseră că e maĭ bine să trăiască cineva dincoace de Dunăre. Prin aceştĭ factorĭ aŭ pătruns obiceiurile şi datinele răsăritene. Acestea nu eraŭ altele decît cele împărăteştĭ bizantine, în legătură cu Imperiul roman de odinioară. Din causa acesteĭ înnalte obîrşiĭ a lor, ele nu puteaŭ fi privite decît cu un respect, cu o admiraţie fără de margenĭ de o societate care începea abia să se desfacă din masele poporuluĭ.

Pe de altă parte, Ţara-Romănească, alcătuită maĭ de mult, a dat la rîndul eĭ Moldoveĭ ceia ce ea însăşĭ primise de la veciniĭ de peste Dunăre, — căcĭ pe atuncĭ era încă acea cultură romano-greacă ce se întindea în chip firesc de la miazăzi la miazănoapte.

Astfel, viaţa claselor noastre înnalte s'a bizantinisat în parte, dacă nu în întregime.

Începînd cu locuinţa, dacă mănăstirile ce se durează în acest veac sînt imitate după cele sîrbeştĭ, dacă Mitropolia Argeşuluĭ e o umilă clădire bizantină, puţinele case maĭ bogate, înnălţate poate chiar de aceiaşĭ meşterĭ, vor fi avut înfăţişarea exterioară obişnuită în Răsărit: clădirea umbroasă cu fereştĭ micĭ, pridvor pe stîlpĭ şi bogată grădină împrejur. Ca şi în celelalte părţĭ răsăritene, mobilarea va fi fost de tot neîndestulătoare. Divanurile, lungile paturĭ de odihnă neîntreruptă, care şerpuiesc în jurul



CETATEA SUCEVEĬ.

Din «Istoria luĭ Ștefan-cel-Mare».

păreţilor, mesuţele săpate şi încrustate cu sidef şi fildeş, multele covoare care căptuşesc întreaga încăpere nu par să fi pătruns însă la noĭ. Căcĭ ele nu fusese primite nicĭ de aristocraţia harnică şi războinică a Sîrbo-Bulgarilor.

În costum, moda bizantină a fost luată în întregime de Domnĭ, cari voiaŭ să se arăte cît se poate maĭ asemenea cu împăraţiĭ bizantinĭ, model veşnic al oricăreĭ stăpînirĭ în Răsărit. Şi Mariĭ noştri Voevozĭ aŭ purtat de la început la zilele marĭ cununĭ de aur, lungĭ rochiĭ de brocard de aur, papucĭ de piele supţire, cu călcîiul mic şi vîrful rotunzit; şi eĭ şi-aŭ lăsat părul pe spate, învîrtit în bucle, cum cerea eticheta împărătească. Aşa vor fi eĭ înfăţişaţĭ de-acum înnainte — cu o singură deosebire, pe care vom vedea-o îndată, — în chipurile amintitoare din bisericile şi mănăstirile clădite de dînşiĭ. E o îmbrăcăminte care samănă cu a sfinţilor — Împăraţiĭ bizantinĭ şi Ţariĭ bulgarĭ poartă chiar aureola în jurul capuluĭ — şi cu a arhiereilor. Brîul luĭ Neagoe-Vodă, acea bandă de ţesetură deasă şi delicată de mătasă şi aur, lucrată la Sluczk, în Polonia, care se arată şi astăzĭ supt acest nume în comoara de la Argeş, samănă cu patrafirul ce împodobeşte pe preot în timpul slujbeĭ, şi, în jurul gîtuluĭ, Manuil Paleologul, contemporanul luĭ Mircea cel Bătrîn, are, într'o

miniatură din 1408[1], un omofor ca acel ce se poartă de preoţĭ.

Un singur chip domnesc din acest timp a ajuns pănă la noĭ. E Mircea cel Bătrîn, avînd lîngă dînsul şi pe fiul său, încă nevrîstnic, Mihail, chip zugrăvit în biserica de la Cozia şi în paraclisul de îngropare al aceleiaşĭ mănăstirĭ. Zugrăveala nu e cea de la început nicĭ într'un loc nicĭ în cellalt: în paraclis ea e făcută în veacul al XVI-lea, cînd s'a înnălţat această bisericuţă, luîndu-se chipul după acela din biserică, iar acesta însuşĭ a căzut la reparaţia din vremea luĭ Brîncoveanu şi a fost făcut din noŭ atuncea. O reproducere foarte necredincioasă, prin prea multa împodobire, se dă la începutul volumuluĭ I, partea a II-a, din culegerea de documente externe, zisă Hurmuzaki, a Academieĭ.

Mulţĭ ar fi aplecaţĭ să vadă în îmbrăcămintea luĭ Mircea numaĭ o înrîurire apuseană, decĭ ungurească. Pare, maĭ ales aşa cum e reprodus, un cavaler în zale, cu mantia pe umerĭ şi sabia la coapsă. Cînd îl comparĭ însă cu vre-un chip balcanic din acelaşĭ chip, precum e al Despotuluĭ Constantin, în miniatura reprodusă exact la sfîrşitul volumuluĭ VII din colecţia *Sbornic*, a Ministeriuluĭ de Instrucţie bulgăresc, vezĭ lesne

[1] Hertzberg, *Geschichte des byzantiner und des osmanischen Reiches*, în col. Oncken, la p. 516.

că cele maĭ multe elemente sînt totușĭ bizantine, Mircea are ca și Constantin cununița neînchisă, cu treĭ ramurĭ ascuțite, care era păstrată pentru stăpînitoriĭ neatîrnațĭ ce n'aveaŭ totușĭ demnitatea de Împărațĭ. Acelașĭ e felul de a se lăsa părul, încă neîmpletit, dar umflat — cum îl poartă astăzĭ uniĭ clericĭ tinerĭ —, aceleașĭ mustățĭ plecate în jos, aceiașĭ linie fină a uneĭ bărbĭ ce caută să se asemene cu a Mîntuitoruluĭ. Aureola trebuie să fi fost luată luĭ Mircea de către imitatorĭ. O haină strînsă, roșie la Constantin, roșie cu cercurèle negre împiestrite cu albastru la Mircea, înfășură trupul. Benzĭ de fir cuprind brațul la mijloc între umăr și cot, iar altele cercuiesc de maĭ multe orĭ încheietura mîneĭ. Papuciĭ, ascuțițĭ în acest timp, se daŭ ca o mănușă pe picior: Constantin ĭĭ are, împărătește, roșiĭ, pe cînd la Mircea eĭ sînt de fir aurit. Vulturiĭ bizantinĭ, cari se văd pe genunchiĭ luĭ Mircea, dovedind o neîndoielnică înrudire bizantină, împodobesc doĭ cîte doĭ o lungă haină, de pe deasupra, pe care Constantin o îmbracă, lăsînd să se vadă numaĭ mînecile de la cealaltă. Din potrivă, Mircea n'are peste această din urmă haină strîmtă decît o manta roșie, brodată cu aur, care-ĭ atîrnă pe umerĭ, așa încît se pot vedea margenile tuniciĭ scurte, sabia, înfășurarea strîmtă a piciorului, ceia ce-ĭ dă o înfățișare războinică, sprintenă. Mircea n'are în mînă sceptrul, precum îl are

Constantin, fiindcă el trebuia să ție cu mîna dreaptă biserica închinată de dînsul luĭ Dumnezeŭ.

Dacă Mircea se îmbrăca astfel, de sigur că Doamna sa purta veșmîntul Împărăteselor și înaltelor Doamne bizantine saŭ slavo-bizantine. Și anume: coroniță cu maĭ multe ramurĭ ascuțite, haină de desupt croită larg, din brocard cu florĭ de aur pe fond roșu, verde saŭ brun, în deosebite nuanțe; ca podoabă a haineĭ acesteia d'întăiŭ, o dungă de fir la gît și o alta, tot așa de lată, căzînd în lungul veșmîntuluĭ, o a treia, în sfîrșit, cu pete ovale colorate tivindu-ĭ margenea. Une orĭ dunga cea lungă din mijloc putea să fie înlocuită prin maĭ multe dungĭ paralèle. Astfel, Teodora, soția Împăratuluĭ bulgăresc Șișman, are două dungĭ de fir la mijlocul haineĭ, pe cînd alte două se desfac din niște cercurèle de aur ce cuprind umărul de jur împrejur. Ca și în veșmîntul bărbaților, un cerc de aur înfășură brațul, iar cel de la încheietura mîniĭ se prelungește de desupt pănă la cot. Mantia e totdeauna de altă coloare și primește une orĭ și ea benzĭ de fir; fetele ascund mînile în această mantie, pe cînd ele apar în cealaltă haină la femeile măritate, fiind acoperite de mantie numaĭ de-asupra umerelor.

Acest costum, luat atuncĭ, în veacul al XIV-lea, odată cu eticheta saŭ ceremonialul, odată cu

limba de Stat şi cu caligrafia, cu miniaturistica, în sfîrşit cu toată arta slavo-bizantină, s'a păstrat fără deosebire în toată epoca neatîrnăriĭ noastre, devenind pe încetul o sfîntă datină, care nu se putea clinti.

Cel d'intăiŭ Domn moldovenesc de la care avem chipurĭ autentice — iarăşĭ cărţĭ sfinte şi în bisericile de ctitorie, — Ştefan-cel-Mare, poartă, în adevăr, în evangheliariul de la Humor, unde e înfăţişat înnaintea Maiciĭ Domnuluĭ, costumul a căreĭ descripţie urmează:

Pe cap, cununa cu treĭ ramurĭ ascuţite, împodobită în cercul de jos cu pietre scumpe. Acelaşĭ păr lung, umflat, neîmpletit, ce cade pe umerĭ. Mustaţa supţire. Barba înfurcată, sămănînd cu a Mîntuitoruluĭ, lipseşte, ca şi aureola. Haina de desupt e de brocard cărămiziŭ: Domnul fiind îngenunchiat, nu se poate înţelege lungimea acestuĭ veşmînt. Cea de-asupra e o lungă, largă mantie de brocard cu fundul vişiniŭ, prin care trec mînecile. Pe margenĭ zugravul, care nu era tocmaĭ priceput, a pus benzĭ de aur, dar, coloarea fiind slabă, ea s'a cojit şi a căzut, lăsînd pete albe, care s'aŭ tălmăcit greşit ca o margene de blană de cacom. Papuciĭ, maĭ largĭ şi rotunzĭ, decît ceĭ carĭ se purtaŭ în veacul al XIV-lea, în toată Europa, nu sînt nicĭ aice de coloarea roşie a Împăraţilor.

Pe o dveră saŭ perdea de uşă de la Putna,

unde liniile sînt încă maĭ stîngace, dar colorile apar în toată desăvîrşirea lor, Ştefan are aceiaşĭ coroană, cu treĭ ramurĭ înflorite şi o alta ascuţită la margenĭ. Se vede numaĭ mantia de aur, cu benzĭ de argint la gît, la încheietură în lung şi pe margenea de jos. Dar acum o mînecă greoaie atîrnă într'o cădere solemnă, maiestoasă.

Aceiaşĭ dveră dă unul din cele d'intăiŭ chipurĭ de Doamne ale Moldoveĭ care se cunoaşte pănă acuma. Maria, fiica luĭ Radu-cel-Frumos, poartă tocmaĭ aceiaşĭ cunună. Un văl lung şi larg cade pe umerĭ. Mantia e întocmaĭ ca a luĭ Ştefan. E încălţată cu papucĭ roşiĭ ca şi soţul eĭ [1].

Pe un părete al bisericiĭ Sfîntuluĭ Nicolae din Iaşĭ, clădită de Ştefan, soţia cea d'intăiŭ a luĭ Ştefan, Evdochia poartă cam acelaşĭ veşmînt, şi el se vede şi pe stofa cusută cu aur care era menită să acopere mormîntul celeĭ de a doua Doamne a luĭ, Maria de la Mangop: de la cununa acesteia atîrnă nişte podoabe în chip de şuviţe.

În cursul veaculuĭ al XV-lea apare, întăiŭ la Muntenĭ, ca în portretul din Ambras al luĭ Vlad Ţepeş, tipărit de mine înnaintea volumuluĭ II din colecţia *Acte şi fragmente*, gătirea păruluĭ în bucle. Astfel se desfac de supt coroană vi-

---

1 *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie.* Ī. partea I.

ţele întuncate ale luĭ Radu-cel-Mare în pictura de la Govora şi ale luĭ Neagoe în aceia, prefăcută dăunăzĭ, de la Argeş. Tot în costumul luĭ Ţepeş se vede pentru întăia oară obiceiul noŭ, luat de la Apusenĭ, de a înfăşura umeriĭ cu un dolman de blănĭ scumpe, maĭ ales samur, cea maĭ căutată blană în Răsărit. Banda de fir de la gît dispare, făcînd loc unuĭ guler răsfrînt. Înpodobirea cu şirurĭ de mărgăritare, cu nasturĭ scumpĭ e iarăşĭ un adaus din acest timp, în care s'ar putea recunoaşte influenţa asiatică a Turcilor. Cununa luĭ Neagoe are *cincĭ* ramurĭ înflorite.

Cît priveşte înbrăcămintea Doamnelor, ea înfăţişează totuşĭ deosebirĭ. Haina de desupt e încreţită fin în lung, şi cam la mijloc ea pare că se desface printr'o cusătură în lat, formînd un pieptar şi o fustă. Greoĭ cerceĭ cu maĭ multe ramurĭ, de aur şi mărgăritare, ajung aproape pănă la umerĭ.

La luptă, în mijlocul afacerilor obişnuite, între aĭ săĭ, neapărat că Domnul nu păstra acest greoiŭ costum de pompă. Elemente apusene se amestecaŭ în haina de toate zilele. Ştefan va fi purtat în luptă coiful rotund cu un ac ascuţit, care se vede, de pildă, pe mormîntul, de la mănăstirea Vieroşul, al luĭ Albu Golescu, care se războieşte călare cu duşmaniĭ Domnuluĭ săŭ. Ţepeş îşĭ

acopere capul cu o căciuliță de catifea vişinie, pe care de jur împrejur, în maĭ multe şirurĭ, sînt cusute mărgăritare.

Stofele ce se purtaŭ pe atuncĭ sînt bine cunoscute. Le aduceaŭ Greciĭ şi Italieniĭ cu postavurĭ răsăritene, «de peste mare», Ragusaniĭ cari vindeaŭ marfă de Veneția, adecă, în rîndul întăiŭ, brocardul, Armeniĭ şi Nemțiĭ din Lemberg şi Cracovia, Saşiĭ din Braşov, Sibiiŭ şi Bistrița.

Astfel, cît priveşte cele două d'intăiŭ categoriĭ de negustorĭ; de la dînşiĭ se cumpăra «camha», pe care Italieniĭ o numiaŭ *camocato*, stofă ce se lucra în Răsărit, adesea cu florĭ de aur, cusăturĭ cu fir saŭ, cum se zicea pe atuncĭ, de sîrmă [1], alte stofe de mătasă, barhet, taftă, *serasir* de aur. Ceĭlalțĭ vindeaŭ postavurĭ flamande, de Ypres şi de Louvain, saŭ germane, din Colonia, din Breslau, în sfîrşit chiar fabricate silesiene, care se chemaŭ de *Cehia*, fiindcă Silesia fusese reunită o bucată de vreme cu Boemia Cehilor, şi postav litvan [1]. Saşiĭ numiaŭ în vecul al XVI-lea calitățile ce se treceaŭ la noĭ: *Scharlach*, adecă *écarlate*, postav stacojiŭ, *Stamett*, *Berchkammer* şi maĭ ales postavul *Schay*, căruia şi noĭ îĭ zi-

[1] C. Ştefulescu, *Măn. Tismana,* ed. a 2-a p. 49.

[1] V. I. Bogdan, *Documente şi regeste privitoare la relațiile Țăriĭ-Rumîneştĭ cu Braşovul şi Ungaria*, Bucureştĭ 1902; ed. a 2-a, 1905.

ceam *şaĭ* şi-l întrebuinţam maĭ des decît pe toate celelalte felurĭ[1] Dintre lucrurile confecţionate, nu se aduceaŭ decît pălăriĭ gata, lucrate în Apus. Prin ele trebuie să se înţeleagă unele cum e a luĭ Ţepeş în portretul din Ambras, pe cînd pălăriile greceştĭ aveaŭ vîrful înnalt şi margenile marĭ, ridicîndu-se tot maĭ mult spre ceafă, precum sînt acelea, foarte urîte, care s'aŭ pus la modă acum, de cîteva lunĭ de zile. Haine croite veniaŭ une orĭ din Polonia, ca şi nădragĭ şi poate cămăşĭ, care încep a se întrebuinţa, ca articol de îmbrăcăminte deosebit de haină, abia în veacul al XIV-lea. Brîiele leşeştĭ eraŭ mult căutate. Saşiĭ maĭ trimiteaŭ, dar numaĭ ca dar Domnilor, evantaliĭ de pene de păun.

Juvaierele şi scumpeturile jucaŭ un mare rol în podoabă, unul mult maĭ mare şi maĭ trainic decît astăzĭ. Necontenit Domniĭ noştriĭ cereaŭ de la meşteşugariĭ de peste munţĭ păhare, vase, năstrape, ceştĭ, şi tot felul de argintăriĭ, pentru podoabă şi înfrumuseţare. Ca să-şĭ facă cineva o părere despre bogăţia de lucrurĭ scumpe ce cuprindea casa unuĭ om mare din Ţara-Românească saŭ din Moldova la sfirşitul veaculuĭ al XVI-lea, pe timpul luĭ Mihaĭ Viteazul decĭ, ajunge să răsfoiască lista, în întregime păstrată, a lucrurilor

[1] Socotelĭ ardelene, în Apendice la vol. XI din colecţia Hurmuzaki.

ce rămaseră în Tirol pe urma luĭ Petru Șchiopul, Domn moldovean pribeag:

Găsim în acest strălucitor pomelnic, din care se desfac parecă focurĭ de pietre scumpe și scînteierea lăptoasă a mărgăritarelor marĭ, juvaiere propriu zise, numite cele maĭ multe în turcește: inele, *bilezicurĭ*, *zulificurĭ*, cerceĭ — Petru Cercel, venit din Apus, purta, după moda de acolo, el însușĭ cercel —, *halhale*, *zingire*, *nezghepurĭ*, *mutcale*, *ţimirurĭ*, hangere cu pietre scumpe, *pazvaturĭ* de caĭ, felegene de aur, lefturĭ cu «iamandurĭ» saŭ diamante, rubine *balașe* (balais), «zmaragde», «olmazurĭ», (tot diamante), «zafirurĭ», «iacuturĭ», lanțurĭ saŭ lanțugurĭ — pe care Domniĭ le purtaŭ la gît pe pe vremea luĭ Petru Rareș ca un semn deosebitor al puteriĭ lor — apoĭ: *siniĭ*, tipsiĭ, talere, chipurĭ de dobitoace și lucrurĭ de argint și aur bătut: șoimĭ, cerbĭ, boĭ, corăbiĭ, năstrape, sfeșnice, lingurĭ, cupe, teascurĭ, chiar «călimărĭ de argint cu cerneală», buzdugane, cuțite cu tecĭ de argint scumpe, frîie de «mătasă cu lanțurĭ de argint», frîie de argint cu piruzele, «scărĭ», șele, zăbălĭ de argint aurite, «săbiĭ de aur pătrate», perne cusute cu fir, cearșafurĭ cusute cu mătasă, gugiumane saŭ căciulĭ de sobol, caftane — îmbrăcăminte turcească — de *serasir* de aur, «cămășĭ roșiĭ ale Doamneĭ», «15 cenghere muierești», «feregele de catifea ale Doam-

neĭ», «feregele de atlaz ale aceleiaşĭ», «dulame de atlaz şi taftă» ale Domnuluĭ însuşĭ, băsmăluţe turceştĭ, fin lucrate, mese de cristal, oglinzĭ în patru colţurĭ, cu cadrul de mătasă roşie şi turcoase, iacinte şi granate prinse în aur, ceasoarnice care se atîrnaŭ la gît şi aveaŭ forma unuĭ oŭ, peceţĭ, amulete, «nasturĭ de cristal prins în aur, încunjurat de perle şi pietre scumpe», pînă şi verigĭ pentru picior, brăţare, «o scufie femeiască cu rose de aur şi mărgăritare marĭ», «o scufie neagră de catifea, cu mărgăritare marĭ şi rose micĭ de aur, pe care e prins un juvaier de aur, cu diamante şi rubine», «surguciurĭ cu pene de cocor, prinse în aur, garnisite cu mărgăritare şi rubine», «podoabe femeieştĭ cu lanţurĭ lungĭ şi mărgăritare ce atîrnă de ele, pe care le întrebuinţează femeile la cap» — şi într'adevăr le poartă, în picturile de la Argeş, Ruxandra, fata luĭ Neagoe, — brîie cu turcoase, rubine şi copcĭ de aur — cum se vede una, minunat lucrată în filigrană de Veneţia, între odoarele bisericiĭ Curtea Veche din Bucureştĭ —, «gulere cu mărgăritare pentru fecioraşul Domnuluĭ», «gulere bătute în aur, în chipurĭ», crucĭ de purtat la gît, cu chipul Maiceĭ Domnuluĭ pe ele, «degetare de aur», felurite haine de atlaz şi damasc, de brocard, toate în culorĭ viĭ, «scufiĭ ungureştĭ» pentru Domnĭ, mănţălĭ turceştĭ, de sobol, căptuşite cu roşu, mănuşĭ, albe, galbene, care se

aduceaŭ din Ardeal, şi cîte altele asemenea cu acestea.

Ni s'a păstrat chipul bietuluĭ om, care a murit, în 1594, de dorul ţeriĭ sale între atîta bogăţie care nu-ĭ folosia la nimic, căcĭ nu se găsia nimenĭ să i-o cumpere cu preţurĭ cinstite[1]. Un meşter apusean l-a înfăţişat aşa cum era el în viaţa de toate zilele, în viaţa fără strălucire şi autoritate a pribegieĭ între străinĭ. O căciulă de samur, destul de mare, îşĭ pleacă moţul de-asupra frunţiĭ luĭ. Din îmbrăcăminte se vede o haină de desupt, care trebuie să fi fost de atlas cu coloraţia tare; peste dînsa Petru-Vodă a îmbrăcat o alta cu mînecĭ scurte, care n'ajung nicĭ până la cot; ea e prinsă numaĭ sus şi are pe amîndouă margenile chiotorĭ cusute cu mătasă saŭ cu fir; se zăreşte brîul, care strînge numaĭ haina cea d'intăiŭ. E un bătrîn slab, cu faţa speriată, cu părul scurt, alb şi cu o lungă barbă ascuţită; în mînă, ca un neînvăţat care iubia învăţătura, el ţine o carte.

Fiul săŭ, Ştefan-Vodă, care fusese numit de Turcĭ în toată forma Domn al Moldoveĭ, e lîngă dînsul, înfăşurat într'un singur veşmînt întunecat, cu gulerul alb răsfrînt. Poartă în cap, în loc de căciulă, o lungă pălărie cilindrică, blănită jos, iar încolo cusută în romburĭ ca o plapomă.

---

[1] Hurmuzaki, III², la început. Tot acolo, pp. 90-1, catagrafia averiĭ luĭ Petru Cercel.



PETRU ȘCHIOPUL

Domn al Țeriĭ-Româneștĭ și Moldoveĭ (1559-68; 1574-9, 1582-1591).

După o stampă din vremea luĭ.

Reproducere făcută cu cheltuiala d-neĭ Ecaterina G. Cantacuzino.

Cînd acest frumos copil bălan era în hainele sale domneştĭ, el părea însă cu totul altfel, şi alt meşter apusean, acesta un pictor de talent, ni l-a zugrăvit aşa. Pe masă stă o scufie ungurească, deosebită şi de şlicul copiilor, şi de căciula luptătorilor. Are forma obişnuită a acestor pălăriĭ: rotundă, cu margenile ridicate în sus, paralel cu fundul, dar maĭ puţin înnalte decît acesta, şi despicate în faţă. Un mare surguciŭ de pene de struţ răsfirate ca un evantaliŭ e prins cu un juvaier. Din aceiaşĭ stofă verde cu florĭ de aur s'a făcut tînăruluĭ Voevod pantalonĭ scurţĭ şi o haină lungă şi largă, care e strînsă cu un brîŭ lat. Tot din acelaşĭ material e marea mantie aruncată pe umerĭ şi frumos tivită pe margenĭ cu mărgăritare. Copilul are în picioare cizmuliţe turceştĭ, şi ţine mînă dreaptă pe un scump hanger.

III.

De acuma înnainte costumul apusean, unguresc la Muntenĭ, polon în Moldova, înlocuieşte tot maĭ mult pe acel răsăritean, din care luasem atîtea elemente, şi maĭ ales fîlfîirea liberă a unuĭ veşmînt tăiat ca o rochie. Cînd capătă numirea de la Sultan, Domniĭ noştri, primiţĭ prin aceasta chiar în ordinul ostăşesc ales al Ienicerilor, poartă o clipă lunga căciulă de

pîslă albă cu margenea de fir, cuca Ienicerilor, şi veşmîntul lor albastru, cu copcile de fir — cabaniţa —, peste haina de desupt, roză; un dolman de blană li stă pe umerĭ. Odată ce aŭ ajuns însă în Scaunul Domnieĭ, acest port e părăsit; pe cap eĭ pun căciula saŭ scufia, calpacul Ungurilor. Căciula poate fi plecată pe laturĭ saŭ în faţă; e din deosebite blănurĭ, dar de la dreapta eĭ nu lipseşte scumpul surguciŭ de pene rare şi pietre strălucitoare. Astfel de căciulă aŭ pe cap Mihaĭ Viteazul, care i-a dat gloria şi a transmis-o, ca o amintire de cinste, dorobanţilor noştri, Ieremia Movilă, Mateĭ bătrînul şi mîndrul Vasile Lupu [1]. Un dolman de blană aparentă saŭ acoperită cu o stofă scumpă, ca la Mihaĭ Viteazul, acopere umeriĭ. De supt eĭ se desface larga rochie de brocard saŭ de atlaz, care poate avea margenĭ de blană şi şireturĭ ca ale călăraşilor şi roşiorilor noştri, prinse cu nasturĭ de pietre scumpe şi aur acolo unde, în

---

[1] Hurmuzaki, III[1], IV[1], IV[2], *Supl.* II, vol. I. Gaşpar Gratiani, *ibid.*, vol. II. Simion Movilă, cu coroana, în Kozak, *Archiv für slavische Philologie,* XIV. Zotu Ţigară, ginerele luĭ Petru Şchiopul, în Hasdeŭ, *Cuvente den bătrînĭ,* I, la p. 184. Un Gheorghe Ştefan şi un Constantin Basarab, puţin cam de fantasie, în Papiu, *Tesauru,* I. Un Grigore Ghica în platoşă, gravură deosebită, reprodusă de curînd. Cf. şi descrierea luĭ Mateĭ-Vodă mort, în călătoriile patriarchuluĭ Macarie de Antiochia, traducerea Cioran, p. 115.

uniforma de astăzĭ, sînt alămurĭ şi nodurĭ. Ea e încheiată sus într'un singur nasture saŭ în doĭ, şi ca, în portretul luĭ Vasile Lupu, nasturiĭ pot face parte din şirurĭ întregĭ de astfel de juvaiere, fin şi bogat lucrate. Haina de desupt e din aceiaşĭ stofă, şi poate să aibă şi ea — ca în chipul boieruluĭ Zotu Ţigarà, ginerele luĭ Petru Şchiopul — nasturĭ scumpĭ — o garnitură de acestea poate face pînă la 100.000 de scuzĭ de aur [1] — şi benzĭ de fir. Pe podul mînilor se întinde une orĭ o prelungire a mîneceĭ, o clapă ca o manşetă. Brîul nu poate lipsi nicĭ-odată, şi în el e prins mînerul de la hangerul scump, închis adesea în teacă de catifea, cu orĭcît de multe mărgăritare şi pietre scumpe. Cizmuliţele sînt totdeauna de modă răsăriteană, moĭ, mlădioase, rotunde.

Între Domnĭ şi boierĭ nu e altă deosebire în ceia ce priveşte îmbrăcămintea decît bogăţia maĭ mare la ceĭ d'intăiŭ. Şi uniĭ şi alţiĭ, mergînd la războiŭ, pun pe dînşiĭ veşminte maĭ potrivite pentru mişcărĭ răpezĭ. Astfel, două gravurĭ germane ni-aŭ păstrat, cu prilejul campaniilor turceştĭ din Ungaria, în 1663-4, la care luară parte şi Domniĭ noştri, două chipurĭ in-

[1] *Călătorĭ, ambasadorĭ şi misionarĭ*, în «Buletinul societăţeĭ geografice», sem. II, an. 1898, p. 73 din tiragiul aparte.

teresante, şi pentru feţe, şi pentru costume. Ghica-Vodă, care făcea o stăruitoare Curte creştinilor, duşmanii stăpînului său, e închis într'o platoşă tocmai ca acèle ce se obişnuiaŭ încă de către generalii din Apus. Iar Dabija, călare pe un straşnic cal cu frînele bogate, scoate faţa-i rotundă, grasă, cu mustaţa supţire albă şi ochii mici, de supt un fel de coif jos, cu trei pene de struţ, dintre care una fîlfîie mîndru în vînt. Părul alb, bogat, atîrnă în tufe groase. Un lung anteriŭ simplu, cu guler şi cinci benzi de fir asupra pieptului în curmeziş, e legat cu un brîŭ lat. De-asupra-i aruncată mantaua, care se revarsă asupra unei şeli luxoase. Aşa fel de eroŭ a fost atunci bătrînul Domn beţiv [1].

În îmbrăcămintea Doamnelor nu e nimic schimbat, decît înlăturarea cerceilor celor mari şi hainelor încreţite. Altfel, aceleaşi rochii lungi, aceleaşi mantii de brocard şi atlaz. Coroana dispare însă şi din icoanele de ctitor, şi în locul ei se vede, la Cetăţuia de pildă, care ni arată cum se îmbrăca Anastasia, frumoasa Doamnă a lui Duca, şi fetele ei, — o pălăriuţă de blană, joasă, cu cîteva pene de struţ formînd surguciŭ. Cînd Doamna vine la biserică la o sărbătoare mare, ea portă rochii care, prin bogăţia

[1] Planşe libere.

blănilor de samur şi numărul cel mare al mărgăritarelor, rubinelor şi altor juvaiere, preţuiesc 400.000 de scuzĭ de aur, adecă de patru orĭ cît nasturiĭ luĭ Vodă. Soţiile boierilor celor marĭ aĭ Sfatuluĭ se întrec prin «hainele lor prea frumoase, împodobite cu lanţurĭ de aur şi blănĭ de cacom» [1].

IV.

Epoca aceasta e încă destul de stăpînită de Orient, cu toate încercările ce se făcuseră, de la Mihaĭ Viteazul încoace, în sensul uneĭ apropierĭ politice de Apusenĭ, care ar fi adus şi alte urmărĭ. Din veacul al XVI-lea avem încă unele clădirĭ civile, precum sînt casele domneştĭ de la mănăstirea moldovenească Slatina, cu pridvor, fereştĭ neregulate şi o colosală bucătărie cu hornul boltit. Meşteriĭ cari aŭ lucrat aicĭ, sînt Saşiĭ. În curînd însă mariĭ arhitecţĭ vor fi, în amîndouă ţerile, Orientalĭ: Grecĭ şi Armenĭ, maĭ tărziŭ Bulgarĭ chiar. Ienachi meşterul de la Treĭ Ierarhĭ şi Golia al luĭ Vasile Lupu, deschide drumul pentru mulţĭ alţiĭ.

În formă de ruină ni s'a păstrat unul din palatele acestuĭ timp, Curtea din Tirgovişte, făcută de Mateĭ Basarab şi înnoită apoĭ de Brîncoveanu. Se desluşeşte bine şi astăzĭ felul, cu

[1] *Călătorĭ*, etc., *l. c.*

totul răsăritean, turcesc, cum a fost alcătuită: jos sînt strașnice pivnițĭ, care slujesc drept temnițe și drept odăĭ pentru multele felurĭ de slujitorĭ, de servitorĭ înnarmațĭ aĭ Domnuluĭ. Deasupra lor se boltesc odăĭ micĭ, joase, cu puține fereștĭ. Piețe sînt închise între zidurile lor, și un turn de strajă, păstrat și astăzĭ într'o formă refăcută, se înnalță asupra întregiĭ clădirĭ ca sulița de rugăciune a unuĭ minaret.

Cum se trăia în acest palat la sfîrșitul veaculuĭ al XVII-lea și în ceĭ d'intăiŭ paĭsprezece anĭ aĭ celuĭ următor, știm foarte bine. Mobilarea e cu totul turcească: divane, mesuțe, covoare. Puține oglinzĭ de Veneția, un singur scaun: tronul. Pînzăturĭ de casă, covoare de Persia, de Agem, saŭ «hagemiș», se văd pretutindenĭ. Ceĭ de casă și musafiriĭ staŭ, ca la țară, pe pernile de fir și atlas, pe cearșafurile cusute, pe plapomele de *zarbap*, *hataì* și alte strofe orientale, peste care e așternut un alt covor saŭ *săgedeaua.*

În ceia ce privește îmbrăcămintea, Vodă poartă calpacul unguresc cu surguciul de treĭ pene de struț, care a ajuns acum lucru de datină. Frumosul bătrîn cuminte îșĭ lasă barba întreagă; e ras pe cap, după moda turcească, și, ca și dînsul, toțĭ boieriĭ luĭ. E o modă nouă, căreia nu ĭ se împotrivește nimic.

Într'o copcă scumpă, se prinde dolmanul de

blană de samur, haina de brocard se deosebeşte de aceia pe care o purtaŭ Domniĭ maĭ vechĭ, fiindcă lasă să se vadă şalvariĭ roşiĭ, iarăşĭ tăietură de Ţarigrad. Din haina de desupt se văd mînile: cînd este un ospăţ de Curte, Domnul şi invitaţiĭ nu leapădă mantia lor, dar o lasă să fluture pe umerĭ, ţiindu-se numaĭ în copcă.

Ştim numele unora din veşmintele ce se obişnuiaŭ pe această vreme, cînd tot ceia ce formează «fanariotismul» se găseşte în fiinţă, de şi deocamdată lipseşte încă «Fanariotul». Se deosebiaŭ *sarvanalele* de *feregelele* vechĭ, de *conteşele* de modă apuseană, de *serhatlîcurile* constantinopolitane nouă. Stofa ce se punea în ele era *canevaţul* de fabrică italiană (canevazzo), postavul obişnuit, mătasa, atlazul. Colorile eraŭ numite tot cu numirĭ turceştĭ: *ghiulghiuliŭ*= «rose», *turungiŭ* = «orange», *alageà* = «vergé», ş. a. Termeniĭ de croitorie eraŭ luaţĭ şi eĭ din această limbă: astfel, dintr'o blană de samur se puteaŭ face *limiĭ;* se alegea din «sorocul» de blană *paceaua*, piciorul, pentru anumite podoabe. Nasturiĭ de mătasă cari încheie unde nu se pune nasturele de metal scump cu pietre, se zice *ceapraz*, de unde acel care pregăteşte astfel de lucrurĭ de galanterie e cunoscut de acum înainte supt numele de *ceaprazar*.

Pe cap, Doamna Mărica, cele şepte fete ale eĭ, jupănesele şi jupăniţele pun lese de mărgăritar, care prind banĭ de aur — podoaba de cap a fetelor — saŭ vălurile, «văliturile» vechĭ, prinse în ace cu gămălie preţioasă. La sărbătorĭ marĭ ele obişnuiesc işlicul — pe care-l cunoaştem din zugrăveala de la Cetăţuia —, în care surguciul de pene e ţinut prin florĭ de pietre scumpe, avînd una maĭ frumoasă decît celelalte, ca *ţintă*. Haina de desupt se chiamă *zăbun*, dacă e lungă, iar, dacă ţine loc de pieptar, *ghiordie*. Numele cele vechĭ, păstrate în Moldova, maĭ puţin înrîurită de modă, sînt *sucnă* şi *tîmbar*. Cea de de-asupra, e *dulama*. Stofele sînt orientale saŭ veneţiene (pe atuncĭ se zice: *venetice*): lastră, uşoară şi grea, sarasir, şahmarand, canavaţ, tabin, hataì, belacoasă, terţanel, sandal de Veneţia, atlaz, maĭ ales florentin, taftă leşească (întrebuinţată maĭ mult la căptuşelĭ). Rochile sînt împodobite cu copcĭ, zise şi «căpătaie», cu florĭ de fir şi de mătăsurĭ, cu şireturĭ, cu vechiĭ nasturĭ scumpĭ, cu mărgăritare. Blănurile, fără deosebire de anotimp, hotăresc tot aşa de mult; samurul rămîne cea d'intăiŭ printre ele, *paceaua* saŭ pîntecele de samur saŭ de sobol, dar pe lîngă dînsul aŭ preţ rîsul şi jderul. Un brîŭ încinge mijlocul, şi toată bogăţia vechilor juvaiere: cerceĭ cu «pioare» şi cu «căşuţèle», lanţurĭ, lefţĭ şi lefti-

şorĭ, sălbĭ, brăţare, paftale strălucesc de lumina soareluĭ saŭ a făcliilor.

Viaţa absolut orientală a Romînilor începe: ea va ţinea o sută de anĭ în capăt, în care maĭ nimic din açeste lucrurĭ nu va fi schimbat. Doar boieriĭ vor căpăta, potrivit cu rangul lor, acele işlice-baloane, de care am rîs încă pînă dăunăzĭ şi care eraŭ menite să joace în ierarhia noastră rolul pe care-l jucaŭ în cea turcească, prin mărimea, coloarea şi împletirea lor, turbanele. Domniĭ înşiĭ luaseră în locul vechilor calpce şi căciulĭ, pe care le purtaŭ încă Mavrocordaţiĭ, cel puţin Nicolae-Vodă, acele urîte păläriĭ nalte, cu fundul alb şi o muche în faţă, care-ĭ deosebeşte de sfetniciĭ lor în îmbrăcăminte. În acelaşĭ timp, eĭ schimbă forma dulămiĭ vechĭ şi înlătură une orĭ gulerul de blană. Astfel, de pe la 1750 înnainte, eĭ sînt îmbrăcaţĭ pe de asupra într'un veşmînt maĭ strîmt, blănit şi el pe margenĭ: stringîndu-se orĭ cît de mult acest veşmînt nu s'ar putea atinge copcile şi nasturiĭ scumpĭ cari se văd fără folos de o parte şi de alta. De pe la 1800 în sfîrşit, caţaveica blănită, avînd mînecile aproape întregĭ, cel maĭ urît dintre toate veşmintele domneştĭ ce aŭ fost odată, apare: ea se vede în chipul luĭ Alexandru Ipsilanti, dar n'ajunse a înlocui cu totul haina fără mînecĭ, ce o precedase.

Îmbrăcămintea negustorilor a fost totdeauna întru cîtva deosebită de a boierilor. Dar n'avem de unde o cunoaşte, pentru că abia în veacul al XVIII-lea, negustorî s'aŭ făcut ctitorî de biserică şi ni-aŭ lăsat astfel chipurile lor în zugrăvelĭ de părete. În biserica bucureşteană a Icoaneĭ, întemeiată la 1786 de boierinaşul Panait Băbeanu, care avea o rudă logofăt de bresle, se văd între ctitorĭ bărbaţĭ cu fesuşoare rotunde pe cap, ca acelea de supt işlicul boierilor, cu veşmîntul de pe de-asupra tivit pe margenile din lung, precum şi la mînecĭ cu blană neagră, şi cu un dolman de acelaşĭ fel de blană în jurul gîtuluĭ. Femeile aŭ rochiĭ largĭ cu florĭ, un guler alb răsfrînt, precum şi bendiţe de galon aurit în jurul gîtuluĭ; un colan de blană se prelungeşte până la mijlocul strîns cu o cingătoare de paftale scumpe, discurĭ de aur săpat legate între dînsele; pe cap ele poartă o căciuliţă de postav, *şlicul*, aşezată pe codiţele împletite ale păruluĭ, prinsă printr'un galon cu florĭ vesele şi avînd la o parte o stea de mărgăritare saŭ pietre scumpe cu multe ramurĭ. Fetele aŭ în cap tot căciuliţe de acestea, dar fără o asemenea stea, iar băieţiĭ fesişoare, ca şi ale boierinaşilor negustorĭ.

V.

Moda nouă începe prin aniĭ 1770-80, saŭ chiar ceva maĭ tărziŭ, în veşmînt ca şi în locuinţă.



GRIGORE ALEXANDRU GHICA

Domn în amîndouă principatele (1764-7 ; 1768-9 ; 1771-7).

După o stampă din vremea luĭ.

Reproducere făcută cu cheltuiala d-neĭ Adina Olănescu, născută Ghica.

Pe la 1780, Doamna unuĭ om aşa de luminat, aşa de «înnaintat» ca Alexandru Ipsilanti, găseşte hazliŭ să-şĭ schimbe o clipă hainele cu ale Săsoaiceĭ soţia luĭ Sulzer, cunoscutul călător prin părţile noastre. Petty, care veni la noĭ pe aceiaşĭ vreme şi văzu un bal la Bucureştĭ, nu spune despre nicĭ-o rochie europeană rătăcită printre cele bogate şi strălucitoare ale Răsărituluĭ, ci numaĭ de toalete după datina «grecească» şi cea «romănească». O doamnă englesă, care văzu Bucureştiĭ luĭ Vodă Mavrogheni şi fu primită cu o deosebită cinste la Curte, Lady Craven, văzu în cămările Doamneĭ numaĭ persoane greceştĭ cu turban şi o fată de boier romîn cu «o pălărie de samur foarte înnaltă, prinsă în dosul păruluĭ, care era ridicat drept în sus, peste un fel de legătură supţire»: era fata vestituluĭ Ban Dudescu. Un Rus care trecu prin ţerile noastre la 1793, nu văzu nicĭ el la un «bal al Curţiĭ» din Iaşĭ decît focurile diamantelor şi apele mărgăritarelor, iar nu şi cochetăria, încă necunoscută la noĭ, a costumuluĭ european din gătitul veac al XVIII-lea.

Pe atuncĭ nicĭ casa nu era încă schimbată: aceleaşĭ odăĭ multe, cu tavanul jos şi ferestile micĭ supt stogul şindrilit saŭ, la Muntenĭ, acoperit cu olane de un trandafiriŭ slab, al acoperişuluĭ; aceiaşĭ mare curte nepietruită, aceiaşĭ minunată grădină cu vechile florĭ ale acestuĭ

pămînt, aceleaşĭ atenanse sărăcăcioase pentru locuinţa unuĭ întreg popor de Ţiganĭ. Rare orĭ cîte un architect grec, care a învăţat în Italia, are cunoştinţă de casa veselă de lumină a Europeĭ. Meşteriĭ bulgarĭ, carĭ lucrează şi pănă astăzĭ în Dobrogea, sînt foarte căutaţĭ acum, şi eĭ clădesc pănă şi palatul de la Mihaĭ-Vodă, al luĭ Ipsilanti, solidă casă, care a putut fi prefăcută astăzĭ pentru nevoile unor Archive moderne. Pănă pe la 1774 furculiţa e încă necunoscută, şi se mînîncă de pe Divan, unde oaspeţiĭ staŭ răzimaţĭ pe perinĭ, înnaintea uneĭ mesuţe rotunde, joase. Mobila e tot aşa de rară ca în odăile din vremea luĭ Brîncoveanu. Dar, ca semne de vremĭ nouă, boierul moldovean Scarlat Sturdza, întors de la studiĭ din Germania, îşĭ face o casă ca acele din această ţară: meşterĭ din Braşov încep să fie chemaţĭ de bogătaşiĭ carĭ se deprinseseră în pribegie cu felul de viaţă din Ardeal, şi în curînd în Gheorghe Asachi Moldova are cel d'intăiŭ architect romîn pentru case ca în Europa. Curtea cea nouă din Iaşĭ, a luĭ Alexandru Moruzi, astăzĭ Facultatea de medicină, e, şi ca înfăţişare şi ca împărţire, o zidire apuseană. În sfîrşit, Mavrogheni poate pofti, încă de pe la 1780, pe Lady Craven la un prînz cu scaune şi tacîmurĭ de argint care se par visitatoareĭ a fi de obîrşie englezească.

* * *

Cînd, în cursul războiuluĭ ruso-turc din 1806 la 1812, generalul rus Prozorovschi îșĭ luă reședința la Iașĭ, Vistieria Moldoveĭ trebui să cheltuiască pentru ca Nemțĭ și Evreĭ să pregătească europenește Curtea. Se cumpărară «scaune marĭ ce să numesc jîlțurĭ», «crivaturĭ de lemn», canapele de plisă și «scaune bune de plisă», ba chiar «măturĭ nemțeștĭ» și aparate de ventilație, «răsuflătorĭ la o samă de ferestre». După ce Rușiĭ plecară, boierimea noastră era în deplina stăpînire a nouluĭ fel de traiŭ. Cuvîntul de «mobile» era întrebuințat încă de prin 1821, și o cocoană din Moldova îșĭ însemna pe atuncĭ mobila de vînzare, în care găsim «paturĭ de modă», «canapele de culcat, de tisă», «scaune de tisă cu jîlțurile lor și cu citurile lor», scaune de lemn negru, cu plisă, pentru sufragerie, toate prețuind până la 2.000 de leĭ. Cum se vede, din toate punctele de vedere, — o «garnitură» modernă. Ea se potrivia cu casele nouă ce răsăriaŭ din toate părțile de-a lungul stradelor, care nu maĭ sînt *podite* cu scîndurĭ, ci pietruite, și primesc altă lumină decît a felinarelor de la prăvăliĭ și a *masalalelor*. E, în sfîrșit, mediul potrivit pentru ospețe pregătite de bucătarĭ francesĭ, după care vine cafeaua alăturĭ cu înghețata și fetele din casă cîntă din piano și din harpă, cum le-a auzit călătorul frances Lagarde, puțin înnainte de

1821, în casa celuĭ din urmă dintre Brîncoveniĭ din ramura veche, Marele-Ban Grigore.

Aceste cîntărețe de salon, care împodobesc «balurile», de acum înnainte maĭ dese decît orĭ unde aiurea, poartă pe atuncĭ părul ridicat sus și «anglaisele», buclele lăsate să atîrne lîngă urechĭ ale domnișoarelor din Europa. Fără să părăsească *misăzile* de blană, obișnuite și în mijlocul veriĭ, ele se îmbracă în rochiĭ de stofă nouă, de coloare deschisă, rochiĭ roze, albastre, foarte înfoiate, cu mînecile umflate, — așa cum se pot vedea în portretele ctitoriceștĭ din Schitul Icoaneĭ, la Bucureștĭ. Femeile măritate pun șalurĭ și vălurĭ de dantele pe cap, și *fichu*-ul frances înlocuiește pe încetul *paceaua* de samur. Șalvariĭ și cipiciĭ turceștĭ cusuțĭ împreună aŭ fugit de mult înnaintea botinelor, ghetelor învingătoare (ghete = guêtres). Numaĭ bărbațiĭ merg încă măreț în rochiĭ răsăritene, blănite și acoperite cu blănurĭ, avînd pe capul ras turbane de șal, puse cochet la o parte la ceĭ tinerĭ.

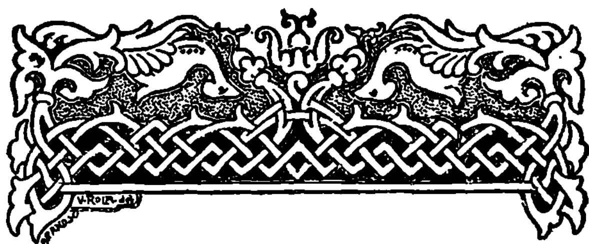
Dar Domniĭ de după Regulamentul Organic merg toțĭ în uniforme de tăietură rusească, și astfel ce deosebire mare între doĭ frațĭ, carĭ aŭ ținut cîrma în Țara-Românească după încheiarea ereĭ «fanariote» la 1821, Ghiculeștiĭ! Unul, Grigore-Vodă, are cucă, anteriŭ, papucĭ, hanger,

ca maĭ toată boierimea luĭ, care stropeşte însă cu cordoane şi decoraţiĭ, «ordurĭ» ruseştĭ, acest veşmînt părintesc şi strămoşesc. El poartă barbă, iar părul şi-l taie scurt, dacă nu şi-l rade chiar. Ceva maĭ tînăr, fratele săŭ Alexandru e bărbierit şĭ-şĭ lasă păru'n bucle. Blana e numaĭ un dolman elegant. O strălucitoare uniformă de general european, strînsă pe talie, îl înfăşură.

Moda venită de sus fu urmată. La mesele Divanurilor de supt Regulamentul Organic giubeaua maĭ stătu alăturĭ cu fracul saŭ redingota, bărbile lungĭ cu supţirile mustăţĭ revoluţionare, bunele capete smerite cu scăfîrlia rasă lîngă pletoasele capete încrezătoare cu cîrlionţĭ bogaţĭ. Prin Divanurile ad hoc, care formară România, se va maĭ fi rătăcit vre-un anteriŭ din timpurile moarte. Dar şi acesta se pierdu într'un zimbet de compătimire curioasă. Vremea nouă învinsese, şi prin hainele, prin locuinţa mobilele sale.

IV.

VIAȚA SOCIALĂ A TRECUTULUĬ



Viața socială a trecutului.

Viață socială și viață culturală sînt două lucrurĭ care nu trebuie să se amestece între ele. Cînd cineva cumpără de la altul, cînd îl învață carte, cînd îĭ lucrează ceva, — atuncĭ săvîrșește acte de viață culturală, care se deosebesc de actele politice, printr'aceia că sînt maĭ obișnuite, că se schimbă maĭ greŭ și că n'aŭ însemnătate istorică fiecare în parte, ci numaĭ toate la un loc. Supt numele de viață socială se înțeleg însă alte acte, și cele culturale fără îndoială, dar care se pot pune la o parte pentru a forma o categorie deosebită. Germaniĭ li zic *gesellschaftliches Leben, geselliges Leben*. A merge la un prieten, a face o primblare la șosea, a fi de față la un botez, la o nuntă, la o înmormîntare, a asista la o conferință — a o asculta e un act cultural de amîndouă părțile, dar e adevărat că nu orĭce conferință poate fi ascultată —, acestea sînt acte sociale. Ele privesc societatea, nu ca în-

tregul omenesc din care facem şi noĭ parte, ci acel cerc maĭ restrîns care are şi timp liber pentru a se vede maĭ des şi a petrece împreună. Însă chiar cine nu face parte din acest cerc, privilegiat în acel înţeles că trăieşte maĭ uşor, trebuie să săvîrşească din cînd în cînd acte sociale, şi anume cînd anumite sărbătorĭ îl dezrobesc pentru o zi saŭ maĭ multe saŭ cînd în viaţa luĭ se petrec împrejurărĭ care cer neapărat bucuria saŭ mîngîierea celorlalţĭ.

Viaţa socială în trecutul nostru n'a fost totdeauna aceiaşĭ, şi pînă maĭ dăunăzĭ ea nu sămăna de loc cu cea de astăzĭ. Ea s'ar putea împărţi în treĭ epoce, care înfăţişează şi treĭ influenţe.

I.

În cea d'întîiŭ, căreia nu-ĭ putem statornici un început, căcĭ e foarte veche, influenţa aceasta e a poporuluĭ, a mulţimilor ţerăneştĭ. Cînd Romînii aŭ întemeiat Voevodate şi apoĭ Domniĭ, eĭ aŭ împrumutat multe lucrurĭ de la vecinĭ, maĭ ales de la vecinii de peste Dunăre, represintanţĭ aĭ civilisaţieĭ bizantine, romano-asiatice. De la dînşiĭ aŭ luat formele vieţiĭ de Stat, limba Cîrmuiriĭ şi a Bisericiĭ, costumul, arta, literatura. Dar, în ceia ce priveşte viaţa socială, împrumutul nu pare să se fi făcut. Doar fami-

liile balcanice strămutate la noï și-aŭ păstrat firește tot chipul de a trăi din patrie.

În civilisația bizantină, într'adevăr, viața socială se razimă pe anumite principiï, care nu se pot urmări și în trecutul nostru din veacul al XVI-lea. E luxul, pompa, dorința de a uimi, care pornește de la tron și merge până la cel din urmă din oameniï carï posedă oarecare avere saŭ pot să împrumute. Aurăriï, pietre scumpe, mărgăritare, blănurï rare, catifea, mătasă trebuie să împodobească pe orïce bărbat, pe orïce femeie cum se cade. Ele întovărășesc toate actele vieții sociale și le provoacă chiar, fiindcă nu se face o visită, o primblare, nu se asistă la o representație (de circ pentru acea vreme), pentru plăcerea de a vorbi, de a răsufla aerul larg al întinderilor saŭ pentru a vedea spectacole meșteșugite, ci pentru a face să se vadă bogățiï nouă, de curînd cîștigate saŭ pregătite.

Un al doilea caracter e isolarea femeilor. Gineceul e unul din păcatele cele maï marï ale civilisațieï bizantine. Femeia nu e pretutindenï pentru a da vieții sociale elasticitate, discreție, strălucire. Nu: ea nu va sili prin autoritatea grațieï sale pe învățat a nu se pierde în amănunte, care nu privesc decît pe foarte puținï, a nu întrebuința o limbă greoaie care miroase a atelier, a nu face critice amare și grosolane care arată totdeauna

pe acel care ştie de prea puţin timp un lucru şi e prea fudul de aceasta; ea nu va deprinde pe războinicĭ cu bunacuviinţă a păciĭ, nu va pune pe omul de Stat în cunoştinţa unor realităţĭ care nu se văd în locurile de adunare, în locurile de luptă ale partidelor, realităţĭ de bunătate şi de milă; ea nu va învăţa pe bărbaţĭ a se privì între eĭ cu alţĭ ochĭ decît aceia cari vreaŭ să impuie şi să supuie; ea nu va fi lăsată să acopere aspra realitate cu supţirea pînză albastră a uneĭ iluziĭ, a uneĭ prefăcătoriĭ — să zicem — de împăciuire şi înfrăţire. Între roabe, la lucru; între aceleaşĭ roabe, între negustorese venite din afară cu tot felul de ştirĭ şi de intrigĭ, la clevetire şi lene, — aşa se împarte viaţa femeiĭ în această civilisaţie greşită, care a început cu despreţul femeiĭ pentru ca să aibă la urmă bărbaţĭ, din sufletul cărora perise orĭce urmă de bărbăţie.

Al treilea caracter al vieţiĭ sociale bizantine, e lipsa de noutate, de spontaneitate, de originalitate, înţepenirea în forme moarte, în formule secĭ, al căror înţeles a perit de mult şi al căror folos n'a existat poate nicĭ-odată. Ea înlătură de la o bucată de vreme tot sufletul; cine-l are, trebuie să se ţie la o parte, căcĭ ar putea să pară ciudat, răŭ crescut. Aceleaşĭ gesturĭ, aceleaşĭ vorbe, acelaşĭ zîmbet la aceleaşĭ împrejurărĭ şi în aceleaşĭ ceasurĭ. Pare că nu sînt oa-

menĭ viĭ cari se caută pentru a-şĭ împărtăşi prisosul vieţiĭ sufleteştĭ, pentru a-şĭ desăvîrşi astfel educaţia, ci preoţiĭ formaliştĭ aĭ uneĭ religiĭ în care nu maĭ crede nimenĭ şi din care n'ar rămînea chiar nimic dacă s'ar duce şi ritualul sfînt.

Cît putem vedea în cele maĭ vechĭ timpurĭ din trecutul nostru, nu e însă aşa. Oameniĭ sînt aspri, simpli, vorbesc răspicat şi mult, întrebuinţează cuvinte tarĭ cînd se mînie şi vorbe blînde cînd aŭ pacea saŭ căinţa în sufletele lor. Scrisorile lor — dintre care, din fericire, s'aŭ păstrat destule, în archivele săseştĭ din Braşov, din Bistriţa, din Sibiiŭ, chiar în archivele polone — acele scrisorĭ, scrise latineşte saŭ, maĭ ales slavoneşte, dar dictate de Domn în româneşte către secretariul săŭ, sînt pline de jurăminte — «să mă bată Dumnezeŭ» şi maĭ mulţĭ saŭ maĭ puţinĭ sfinţĭ, «să beaŭ sîngele copiluluĭ mieŭ» şi cîte de acestea la vre-un Petru Rareş saŭ Mihaĭ Viteazul. El ameninţă : va călca în picioarele cailor sămănăturile gata de seceriş, va arde zidurile şi casele, va trece totul prin foc şi sabie, va face trupurile în bucăţĭ, fără să cruţe nicĭ copiiĭ, va arde, va trage 'n frigare. El face asigurărĭ straşnice : «nu las ţara în ruptul capuluĭ», spune Ştefan-cel-Mare, vorbind de Pocuţia pe care Poloniĭ i-o cereaŭ înnapoĭ. «N'am venit să staŭ

treĭ-patru săptămînĭ», strigă Rareş Braşovenilor, «ci voiŭ sta pănă se va face voia noastră»; Mihaĭ făgăduieşte, în furia sa, că va «bate în fruntea» acelor cari-l clevetesc, scrisorile de pîră şi că, dacă-l supără mult Imperialiĭ, «se va vedea unde va veni Viena şi Praga». Nimic nu-ĭ poate îndupleca, nicĭ înfrîngerea: astfel Petru Rareş bătut de Polonĭ îşĭ cere drepturile cu încă maĭ multă învierşunare, fiindcă regele l-a *jignit*, şi, recunoscînd înfrîngerea, el o recunoaşte numaĭ ca pedeapsă a luĭ Dumnezeŭ, pentru care nu e dator a se umili înnaintea oamenilor. Eĭ sînt neiertătorĭ dincolo de margenile morţiĭ: Basarab Voevod Neagoe află de moartea unuĭ fecior de Domn, Miloş, care uneltia împotriva Scaunuluĭ săŭ şi el, omul cucernic, care avea atîta bucurie să clădească bisericĭ şi mănăstirĭ, nu maĭ poate de fericire. Sultanul, «Împăratul turcesc», a luat pe Miloş, şi l-a pus în temniţă, în temniţă grea, aspră, şi Miloş a murit acolo. De aceasta luĭ Basarab, îĭ pare foarte bine, căcĭ nu-ĭ va fi, ca pănă acum, ameninţată linişteа în fiecare clipă. Şi, fiindcă e bucuros, o spune şi Braşovenilor. Şi să se bucure şi eĭ, pentru că era şi duşmanul lor şi ar fi adus şi asupra lor sabia turcească şi peirea!

Eraŭ aceştia, cari luaŭ numele luĭ Dumnezeŭ în deşert jurînd, cari-şĭ batjocuriaŭ duşmaniĭ morţĭ, cari ameninţaŭ cu ce nicĭ tiranul cel maĭ

împietrit n'ar fi fost în stare să săvîrşească, nişte oamenĭ neasămănat de răĭ, spre cari trebuie să ne întoarcem cu o uimire îngrozită? Contemporaniĭ aŭ numit cîte pe unul Vlad Dracul, Vlad Ţepeş, Basarab Ţepeluş, Mihnea cel Răŭ, Ioan-Vodă cel Cumplit, Alexandru cel Răŭ, Aron tiranul; să fie de nevoie ca noĭ astăzĭ să maĭ dăruim nume de acestea crunte şi acelor cari nu vin la noĭ, din timpurile lor, purtîndu-le pe frunte?

De sigur că nu. Vremile eraŭ aspre la noĭ, ca în tot Răsăritul, şi ca maĭ în tot Apusul. Dar oameniĭ nu eraŭ aşa de grozavĭ, cum par. Numaĭ cît eĭ n'ascundeaŭ gîndurile lor rele, şi le întăriaŭ încă prin expresie. Buna creştere bizantină ar fi cerut însă altfel: să se scrie un bilet dulce aceluia căruia peste cîteva ceasurĭ, dacă se va încrede, i se vor scoate ochiĭ.

Traiul acesta nu e bizantin în nimic. Înnaintea noastră n'avem sfinte mumiĭ, legate cu panglicile convenienţelor şi formulelor, ci oamenĭ neobişnuiţĭ de vioĭ, de nestăpînitĭ în mişcărĭ, de slobozĭ în cuvinte. Nu e nicĭ-un colţ de taină unde să se ascundă, sfioase, femeile. Din potrivă, Doamna se amestecă în toate şi, cînd Domnul cade, ea e gata să joace rolul luĭ. S'a văzut ce femeĭ aŭ fost Despina luĭ Neagoe, Elena luĭ Petru Rareş, Chiajna luĭ Mircea Ciobanul, Ruxanda Lăpuşneanuluĭ, pentru ca să

vorbim numaĭ de cele maĭ vechĭ. E o viaţă tînără care zbucneşte naivă şi crudă pretutindenea.

Tot traiul de sus e ca traiul de jos: o viaţă ţerănească. Legăturile dintre familiile Domnilor şi ale boierilor sînt ca şi acelea ale gospodarilor din sate. Viaţa socială de la Curte e decĭ îndreptată întru toate după aceia din miile de gospodăriĭ ale şesuluĭ şi munţilor.

De la ceĭ maĭ vechĭ Domnĭ n'avem mărturiĭ, dar ce aflăm pe urmă ne ajută a întregi. De la Ştefan-cel-Mare se pomenesc praznice de mulţămită ca singure petrecerĭ, pe lîngă botezurĭ şi cununiĭ despre care nu ni se spune nimic.

Însă un Domn muntean cam de pe această vreme, Neagoe a lăsat sfaturĭ către fiul săŭ, «Învăţăturĭ» slavoneştĭ, care aŭ fost tălmăcite şi în romăneşte. Neagoe e de sigur cel d'intăiŭ Domn romănesc pătruns de cultura bizantină. Din fiul săŭ iubit, pe care-l numise Teodosie, sperînd că va cîrmui ca Teodosiu-cel-Mare, el voia să facă o minune de desăvîrşire. În cartea sa, el îl învaţă cum să primească solĭ străinĭ, cum să ţie ospeţe, cum să stea în fruntea oştilor. Dar de petrecerile Curţiĭ, de plăcerile îngăduite ale eĭ, nu se vorbeşte nicĭ-un cuvînt. Căcĭ marile petrecerĭ ale Domnieĭ luĭ Neagoe însuşĭ aŭ fost cîte o sfinţire de biserică: la acestea el aducea, ca la Argeş în ziua de 15 August 1517 mulţĭ clericĭ strălucitorĭ din toată

lumea răsăriteană, cari-ĭ sfințiaŭ cu cea maĭ mare pompă patriarchală clădirea. Alte orĭ el ținea cu acest prilej și revista oștilor și poftia din vecinătate senatorĭ săseștĭ, cari sosiaŭ cu darurĭ de bună vecinătate, înfășurațĭ în blănĭ lungĭ și largĭ, cu găitane înflorite.

Altfel petrecerile cele marĭ eraŭ — țerănește iarășĭ — bețiile cele strașnice. Cînd Mihaĭ Viteazul cuceri Ardealul, se văzură astfel la Alba-Iulia ospețe cu Mitropolițĭ și boierĭ marĭ care țineaŭ noaptea întreagă și răpuneaŭ pentru cîteva zile pe aceĭ ce luaseră parte la dînsele. Firește că jupănițele și Doamnele nu se amestecaŭ la această strașnică bucurie a bărbaților. Mihaĭ își lăsase Doamna în țară și se mîngîia împotriva povețelor Bisericiĭ cu o prietenă, soția luĭ Genga; dar lîngă el se afla, fără să se pomenească de dînsa în mersul furtunos al viețiĭ de Curte, văduva încă tînără a luĭ Petru-Vodă Cercel, Velica, și sora eĭ, Zamfira, fete ale Vorniculuĭ Ivan. Și cîte alte soțiĭ de boierĭ îĭ întovărășiseră, dar ele stăteaŭ acasă, fără paza bizantină de alminterea, țesînd la furcă, între roabe, vise de fericire în clipele strașnice ale războiuluĭ.

Cu puțin timp înnainte de Mihaĭ Viteazul, domnia în Țara-Românească acel Mihnea-Vodă, care s'a turcit în 1591 și a rămas în amintirea neamuluĭ ca Mihnea Turcitul. Mama luĭ, Eca-

terina, o Levantină din Pera, purta epitropia, și avem de la dînsa, printr'o întîmplare fericită, scrisorĭ îndreptate către o soră a eĭ, de lege catolică și care se făcuse călugăriță în insula Murano de lîngă Veneția. De aicĭ se vede viața de Curte, în adevăr, dar cît e de sărăcăcioasă! Lîngă Doamnă se află încă o soră, Lucreția, măritată cu un Grec, și treĭ fete ale acesteia, una purtînd numele romănesc de Păuna; maĭ tîrziŭ, Mihnea-șĭ aduse ca Doamnă pe o Romîncă, Neaga, și copilul domnesc Radu se jucă prin încăperile întunecoase ale reședințiĭ; femeie iertătoare, Neaga, se îngrijia ca o mamă de un alt Radu, fecioraș nelegitim al soțuluĭ eĭ. Levantinele, deprinse totușĭ cu viața morocănoasă din Constantinopol, găsesc pe cea de la noĭ și maĭ nesuferită. Oameniĭ li se par închișĭ, stăpînițĭ de prejudecățĭ. Singura bucurie o aŭ cînd sosește ceva din Stambul saŭ din Veneția: lucrurĭ de găteală, periĭ și altele ca acestea, în schimbul cărora trimet maĭ mult blănĭ, bogasiĭ, lighene de aramă, plapome, pînze de in, marame, batiste. Odată Mihnea, încă un copil atuncea, cere a i se trimete doĭ cățeĭ de rasă apuseană, ca să-șĭ treacă vremea cu dînșiĭ. Altă dată trimesul suroriĭ Mărioara aduce două cărțĭ, de sigur italieneștĭ, pentru care se mulțămește în deosebĭ. Necontenit grijĭ de banĭ, cu Turcĭ, Evreĭ, Grecĭ, cari-șĭ cer datoriile, și amenințarea

veşnică a mazilieĭ. «Această ţară nu e moştenirea noastră», suspină odată Ecaterina: «azĭ sîntem şi mîne nu sîntem, după voia luĭ Dumnezeŭ, şi ne aflăm în mîna Turculuĭ şi nicĭ noĭ nu ştim unde vom fi pînă la capăt». Şi, iată că, în adevăr, peste cîtva timp, nenorocirea mazilieĭ aruncă pe bieţiĭ oamenĭ tocmaĭ în Rodos, lîngă Asia, apoĭ pănă la Tripoli, pe coasta de Nord a Africeĭ!

În acest timp Vodă judecă, în fiecare zi şi pe orĭcine. Un călător frances vede la 1585 pe Petru Şchiopul; unchiul luĭ Mihnea, judecînd supt cort, între ostaşĭ, înnaintea Curţiĭ din Iaşĭ: «Domnul stătea pe scaun şi toţĭ boieriĭ săĭ împrejur» — *pe la spatele Măriei Sale*, zice formula oficială, «şi ascultaŭ plîngerile orĭcuĭ i-ar fi venit înnainte; cari toţĭ, la o sută de paşĭ de dînsul, în genunchĭ îşĭ arătaŭ plîngerile cu glas tare, unul după altul, şi el îĭ trimetea înnapoĭ cu hotărîrea ce i se părea maĭ dreaptă». Iar un Ragusan în slujba luĭ Mihnea spune, din parte-ĭ: «Doamna Ecaterina nu maĭ are tihnă, fiindcă ţara e mare şi alte judeţe (judecăţĭ) nu sînt decît, orĭ ea, orĭ Domnul hotăresc toate: ci vezĭ d-ta dacă are orĭ ba de lucru!»

De sigur o Curte unde nu se petrece!

Iată acum Curtea luĭ Petru Şchiopul, pe care o cunoaştem din hîrtiile privitoare la pribegia luĭ în Tirol. Bietul Domn e văduv; o roabă i-a

dat însă un frumos fiŭ pe care l-a botezat Ștefan-Vodă și-l iubește din toată inima. Înnainte de a fugi din țară, el o iea de soție, dar pe ascuns de boierĭ și numaĭ înnaintea cîtorva credincioșĭ. După care scrie cu biata luĭ mînă nedibace un act de mărturie, pe care trebuie să-l traducem aproape pentru a-l înțelege:

«Ai 7099 (1591), luna Ghenar 17 zile, Duminecă sara, 3 ceasurĭ, ne-am cununat cu muma luĭ Ștefan-Vodă, anume Irina botezata. Adevăr am zis: pănă sînt în țară, să nu se spuie cuiva, să știe toțĭ, să fie ascuns; să nu știe nimele din casă. Iar, dacă voiŭ ieși în altă țară, atuncĭ să știe toțĭ cum că cununațĭ sîntem. Să știe toțĭ. Am mărturisit cu adevărat. Marturĭ: Mitropolitul Gheorghie din Suceava și episcopul Ghedeon de Rădăuțĭ și Anastasie egumen de Galata mănăstire și Stroicĭ Logofătul cel Mare și Ieremia Vornicul și Andreĭ Hatmanul și Gheorghe Hatmanul, Cămărașul Hrisoverghi și Cămărașul Gheorghe și Vasilie Păharnicul și alțĭ mulțĭ, [care] nu este pus numele lor. Să știe toțĭ. Am scris cu mîna mea, și am pus pecetea noastră maĭ mare, mărturie, să se știe. Io Petru Voevod, Gheorghe Mitropolit Movilă.»

Și iată-l în Tirol, cu tînăra Doamnă, cu o Cerchesă, care vrea să fie și ea Doamnă, cu nepotul Gheorghe Hatmanul, cu cumnatul Gheorghe Cămărașul și sora, Alexandra Cămărășoaia,

împreună cu doĭ copiĭ, apoĭ cu Mitropolitul, cu un ieromonah, învățător al copiluluĭ, cu maĭ mulțĭ boierĭ şi copiĭ de casă şi cu un pitic, Petru Bolea, care e, cum am zice, «le comédien ordinaire de Son Altesse». Puțină bucurie din aceste glume ale piticuluĭ! Încolo, lipsind județul de toate zilele, e o lene morocănoasă! Toțĭ staŭ în casă, mulțĭ de tot în cîte o singură odaie. Dacă ar fi fost jocul de cărțĭ, şi-ar fi trecut vremea aşa, dar nu era. Copilul învață buchile, boieriĭ beaŭ şi dorm, cîțiva maĭ vioĭ fug să facă negoț la Veneția saŭ politică la Constantinopol, în Polonia; Doamna moare de urît, Domnul se stînge de dor.

Săraciĭ oamenĭ!

II.

Sărim acum cincĭzecĭ de anĭ şi găsim altă priveliște. Prin Grecĭ şi maĭ ales prin Turcĭ, Bizanțul e acum stăpîn şi pe viața socială, care pierde morocăneala, dar şi cinstea, cumpătarea eĭ țerănească. E acum lux, un lux ruinător, pe care-l ține munca uneĭ țerĭ întregĭ, sînt acuma forme rigide, neînvinse, şi zăvoarele gineceuluĭ ascund femeia.

E epoca procesiunilor de la Curte la biserică, epoca marilor audiențe solemne, epoca petrecerilor cu înfățișare războinică aduse din Cons-

tantinopol. Călătorul e uimit și nu uită să însemne minunatele priveliștĭ de la Curtea Domnuluĭ din Bucureștĭ saŭ, maĭ ales, ale celuĭ din Iașĭ.

Mateĭ-Vodă domnește de o parte, Vasile Lupu de alta. Și despre viața socială a timpuluĭ lor aflăm de la un Paul Strassburg, Trimes suedes, de la un Bandini, misionar catolic, de la un Pavel de Alep, nepotul unuĭ patriarch de Antiohia, în călătorie pe la noĭ, cele ce urmează:

Trăsurĭ cu șese caĭ primesc la intrarea în Capitală pe oaspetele Măriеĭ Sale. Pe oaspețiĭ de frunte Vodă-ĭ primește îndată în palatul săŭ, «la Curte». Și uniĭ și alțiĭ merg la gazde, căcĭ la Curte nu se găzduiesc decît rudele Voevoduluĭ. Doamna primește totdeauna de-o parte, stînd într'un jeț. O fată din casă, «domnișoară de onoare», duce la dînsa.

A doua zi saŭ peste cîteva zile, străinul e chemat la audiență și la ospăț. Acel Suedes care veni la Leon-Vodă, înnaintașul luĭ Mateĭ Basarab, fu luat de acasă de boierĭ cu rădvane, în jurul cărora călăriaŭ păzitoriĭ Domnuluĭ, Dalmatinĭ (în Moldova eraŭ Ungurĭ, apoĭ Nemțĭ), în număr de două sute, îmbrăcațĭ frumos ardelenește. Strassburg povestește cum a trecut prin «strade și piețe pline de mărfurĭ scumpe pe care le vindeaŭ Italienĭ, Grecĭ, Romînĭ, Turcĭ și Armenĭ». Multă lume se adună să vadă alaiul: «pare că năvălise acolo tot neamul romănesc».



EUSTRATIE DABIJA
Domn al Moldoveĭ (1661-5).

După o stampă din vremea luĭ (portretul poartă greșit numele luĭ Grigorașcu Ghica).

Reproducere făcută cu cheltuiala «Societățiĭ Femeilor Romîne».

Dregătoriĭ Curțiĭ aŭ pus hainele cele maĭ bune, care impun; caiĭ scutură frîie scumpe.

Domnul așteaptă în ușă. În semn de considerație pentru visitator, el ține capul plecat și mînile pe piept. În odaia de audiență, două scaune staŭ așezate pe un loc maĭ ridicat. Cel din stînga, loc de cinste la Turcĭ, e pentru oaspete. «La spatele Măriei Sale» staŭ boieriĭ cu blănĭ de samur foarte scumpe, care sînt, cum am zice, fracurile aceluĭ timp. Tălmaciul e de față: cîte unul știe «turcește și grecește și italienește și latinește și nemțește»; călugăr catolic, născut în Creta, el a făcut studiĭ la Wittenberg. Cînd se arată scrisorile suveranuluĭ ce a trimes solul, ale patriarchuluĭ saŭ înnaltuluí cleric ce a dat o recomandație, Domnul se ridică de pe scaun și-șĭ descopere capul.

Trîmbițe și buciume sună deodată afară. E semnul că masa e gata. Tacîmurile sînt de argint pentru Vodă, oaspete și boieriĭ ceĭ marĭ, de lut pentru boieriĭ aĭ doilea, de lemn pentru caracudă. Toțĭ staŭ pe lavițĭ, dar două scaune sînt gătite, pentru Vodă și acel ce a venit să-l cerceteze: scaunele sînt îmbrăcate cu catifea roșie, pe care o prind cuie aurite. Lîngă jilțul domnesc se așează Spătarul-cel-Mare, ținînd sabia domnească în gît, iar în mînĭ cuca și schiptrul, Păharnicul-cel-Mare și mulțĭ ușerĭ cu toiege de argint. Postelnicul, Stolnicul, Clucerul, chiar

Vameșul staŭ gata de slujbă, în haine scumpe de paradă.

Bucatele sînt acum pe masă, acoperite cu capace, care le țin căldicele. Pe scăunașe lîngă stăpînitor, care domnește și la masă, așteaptă sticle cu vinurĭ, cu rachiurĭ și chiar cu bere, precum și păhare de tot felul, cele maĭ multe de argint. Medelnicerul aduce felurile nouă: dacă Domnuluĭ nu-ĭ plac, el face numaĭ un semn, și ele sînt lăsate supt masă. Tipsiile pe care s'aŭ adus deosebitele mîncărĭ nu se ieaŭ, precum se iea de la fiecare blidul, ci ele se înnalță grămăgioare în mijlocul meseĭ, așa încît oaspețiĭ pot să știe totdeauna isprava ce aŭ făcut. Pe albele fețe de mese lucrate cu florĭ de aur se văd lingurĭ și cuțite, de argint, de os de cerb saŭ și de lemn. Furculița lipsește deocamdată.

Se bea în cursul mîncăriĭ. După ce s'a mîntuit aceasta, vine rîndul toasturilor. Musica de trîmbițe și tobe nemțeștĭ, care cînta încă de la început, cum s'aŭ încheiat cuvintele binecuvîntăriĭ — în cameră candela arde supt icoane —, musica aceasta tace. Domnul iea în mînă un «păhar strașnic» *(ingens scyphus)* și vorbește întru lauda suveranuluĭ străin din partea căruia a venit poate oaspetele. Cînd cuvintele luĭ, ascultate în tăcere, s'aŭ stîns, tunurile bubuie afară, scuturînd geamurile. Apoĭ saŭ că Domnul închină pe rînd — aceasta se face la serbătorĭ —

pentru fiecare boier (ba chiar pentru țara întreagă, la sfîrșit) și acesta ascultă respectuos, în picioare, urările ce i se fac, saŭ boieriĭ închină unul după altul pentru Măria Sa, și eĭ se văd căzînd atuncĭ în genunchĭ, până pomenesc numele aproape sfînt al Voevoduluĭ. La serbătorile bisericeștĭ, Domnul se închină întăiŭ, apoĭ el bea pentru «Împăratul» păgîn, de care atîrnă țara luĭ (în Moldova cel ce ridică păharul, Domnul, tace, de durere și rușine); numaĭ pe urmă vine rîndul luĭ. În toate treĭ dățile, bubuie tunurile și rîpîie puștile afară. Iar între un toast și altul cîntă protopsaltul de la biserica din Curte — cum și astăzĭ cîntă pe la mănăstirĭ uniĭ călugărĭ științĭ, la masa egumenuluĭ — saŭ Țiganiĭ întind arcușurile pe vioare, făcînd să se audă cîntecul dorit de Vodă. Eĭ sînt singuriĭ lăutarĭ la masa veselieĭ saŭ în triumfurile obosite de după luptă: Mihaĭ Viteazul însușĭ a intrat în Alba-Iulia în sunetul vioarelor țigăneștĭ, care știaŭ să cînte pentru toate ceasurile din viața omuluĭ.

În odăile vecine, cete vesele de boierĭ și boierinașĭ mînîncă și beaŭ maĭ în voie, din mîncărĭ anume gătite pentru dînșiĭ. Slujbașĭ aĭ Curțiĭ duc în toate părțile fripturĭ și urcioare celor ce staŭ pe la casele lor. Une orĭ, la vre-o nuntă, boĭ întregĭ se învîrt pe frigărĭ în Curte, pentru mulțime, care bea vin noŭ din oale de lut.

O petrecere ca aceasta se face la fiecare praznic și ține cel puțin cincĭ-șase ceasurĭ, iar de cele maĭ multe orĭ se prelungește pănă în ziuă. De la un timp ostașiĭ din Curte se împrăștie, după ce însă fiecare ceată și-a petrecut pănă acasă boierul care o comandă.

Fiecare serbătoare mare îșĭ are însă și petrecerile eĭ deosebite. Astfel, în ajunul Anuluĭ Noŭ, — atuncĭ ca și acum, prin casele unde nu s'a întrodus obiceiul străin al braduluĭ de Crăciun, — se împart darurile. Domnul primește, în Spătăria-cea-Mare, pe fiecare boier după rangul săŭ, cum se face și astăzĭ în palatul Împăratuluĭ german saŭ al Președinteluĭ Republiceĭ Francese. Copiiĭ de casă aduc în cămara de ospăț păhăruțe de vutcă, cofeturĭ și cafea neagră. Și la ospețele obișnuite, vutca — *rosoglio* — șĭ cofeturile, luate într'o odaie anumită, merg înnaintea mîncărilor. Acuma însă, ele se daŭ și acelor pe carĭ Voevodul nu-ĭ oprește la masă. Eĭ maĭ ascultă salvele de puștĭ și tunurĭ, musica înduioșătoare a Țiganilor. La urmă, se înfățișează înnaintea Domnuluĭ și bresle cu căpeteniile lor, dar poate că acest obiceiŭ, democratic de altfel, n'a fost luat decît de la Turcĭ, împreună cu multe altele, abia destul de tărziŭ, în veacul al XVIII-lea.

În ziua de Anul Noŭ chiar, se împart, după datina oricăruĭ *praznic* de căpetenie, haine scumpe

de brocard scump, de brocard ieften saŭ de simplu postav chiar, *caftanele*. La ieșirea din biserică, vînătoriĭ domneștĭ, scutițĭ de multe sarcinĭ pentru că aduc sălbătăciunĭ la Curte, îl așteaptă cu jertfa cerbilor, căprioarelor, mistreților și deosebitelor felurĭ de paserĭ. *Sovoane* — covoare de paradă —, băsmălĭ de mătasă, toiege scumpe se întind supt picioarele stăpînitoruluĭ și ale boierilor din alaiul săŭ, cari le samănă cu banĭ. Tratația cea ușoară din ajun se face acum a doua oară. Urmează, dar nu pentru toțĭ, ospățul aceleĭ zile marĭ.

El se deosebește prin maĭ multe adausurĭ peste obiceiŭ. Toțĭ se pîndesc ca să vadă cine va strănuta întăiŭ, dar strănutul trebuie să fie adevărat, nu adus cu tabac saŭ altcum, pentru că atuncĭ cel ce ar fi strănutat «rămîne de batjocură». Un strănut autentic dă dreptul la un păhar cu vin și la două caftane, unul de catifea și altul de postav. Dacă Măria Sa însușĭ face să se audă sunetul așteptat cu atîta veselă nerăbdare, atuncĭ i se dă un caftan, ba încă unul de brocard de aur, dar plătite din Vistieria țeriĭ.

Apoĭ în turta cea mare, care se dă la masă, se ascund — cine ar crede? — bilete de plăcintă. Ele nu cuprind însă versurile pe care le cunoaștem. Ba nu daŭ măcar o propoziție întreagă, ci numaĭ în cîteva cuvinte o făgăduială de Anul Noŭ, care poate fi luată însă și ca o

constatare, de luare în rîs saŭ mustrătoare. Cel ce-şĭ găseşte biletul, e dator să-l cetească cu glas tare, şi ni închipuim ce faţă trebuia să facă boierul neastîmpărat, nesupus, căruia, printr'o potrivire ironică a noroculuĭ, îĭ cădea tocmaĭ «pofta de a fi Domn!».

De Bobotează, Vodă iese la gîrlă, cu tot alaiul. Încă din ajun însă, el a primit trimeşĭ aĭ cleruluĭ din tot cuprinsul Domnieĭ sale: e rîndul lor să facă darurĭ, şi ceĭ de la ţară, ceĭ de la mănăstirile şi schiturile din munte vin cu vînaturĭ, cu lăptăriĭ proaspete şi cu păstrăvĭ. Părinţiĭ se învrednicesc să schimbe cîteva vorbe cu stăpînul, dar eĭ nu pot fi primiţĭ la cinstea cu cofeturĭ, cafea şi vutcă, fiind numaĭ smerite feţe bisericeştĭ. După slujba la biserică, aceştĭ oaspeţĭ aĭ Botezeĭ sînt primiţĭ în Spătărie, unde cîntă psalţiĭ prelung imnurĭ bisericeştĭ. Pînă şi clerul străin, *letiniĭ*, *papistaşiĭ*, Franciscaniĭ italienĭ din Moldova, Franciscaniĭ bulgarĭ din Muntenia, odată Iesuiţiĭ polonĭ din Iaşĭ, călugăriĭ secuĭ de la episcopia Bacăuluĭ trec înaintea Măriei Sale, precum la Anul Noŭ aŭ trecut consuliĭ, de cînd sunt acuma consulate ale Rusieĭ, Austrieĭ, Prusieĭ în ţerile noastre.

A doua zi, la slujbă, iată şi Doamna lîngă soţul eĭ, iată domniţele şi beizadelele între luminările lungĭ, grele ale Bobotezeĭ. Numaĭ la

această serbătoare se maĭ văd, în acest timp de orientalism bănuitor, zăvorît, soţia şi fetele aceluĭ după voia căruia se mişcă orĭce în ţară. Începută cu sosirea în rădvane vechĭ a bătrînilor stareţĭ, urmînd cu această frumoasă petrecere patriarchală, în care femeilor li se îngăduie să se închine luĭ Dumnezeŭ în acelaşĭ timp şi în acelaşĭ loc cu bărbaţiĭ, mîntuită, cum vom vedea, cu binecuvîntarea cailor, serbarea Bobotezeĭ are un caracter de albă fericire curată, care lipseşte celorlalte. Călugăriĭ merg pe la case cu ajunul, de-a valma cu preoţiĭ ceĭ mulţĭ la număr aĭ oraşuluĭ de reşedinţă. Lăutariĭ ţiganĭ, lăutariĭ turcĭ chiar, nu lasă auzul să se odihnească o clipă; nu numaĭ ziua, ci şi în noaptea din spre Bobotează, şi în aceia a serbăriĭ iarăşĭ. «Mulţimea şi bucuria poporuluĭ în Ţara-Românească la Bobotează», scrie un patriarch asiatic pe la 1650, «întrece tot ceia ce ştiŭ că se petrece la Curţile celor maĭ marĭ Domnĭ aĭ creştinătăţiĭ.» Oastea toată e în picioare, căcĭ e şi o serbătoare ostăşească, şi în jurul Curţiĭ, în drumul spre biserică, pe stradă, pănă tîrziŭ, cît ni maĭ păstrarăm apărătoriĭ, flutură steagurile de mătasă cu Maica Domnuluĭ, cu Sf. Gheorghe, cu bourul şi corbul purtînd crucea'n plisc.

După ce se mîntuie slujba în biserică, vine procesia şi sfinţirea apeĭ. În Ţara-Românească tot alaiul merge pănă la gîrlă, Ialomiţa în Tîr-

govişte, Dîmboviţa în Bucureştĭ, — odinioară Argeşul la Curtea-de-Argeş. În Moldova apa e pusă într'un vas de argint aurit, în curte, de spre odăile Doamneĭ. Şese sfeşnice de argint ard împrejur; un copil de casă ţine în mînă al şeptelea. Toată lumea e în picioare; la stînga Voevoduluĭ e Doamna, copiiĭ lor se află la dreapta; Cămăraşul şi boieriĭ la spatele lor. În strălucirea geroasă a zileĭ de Ianuar, se înnalţă toate prapurile bisericilor, care se înfrăţesc cu steagurile ostaşilor.

Cadelniţa se mişcă de nouă orĭ înnaintea familieĭ domneştĭ, de treĭ orĭ încă înnaintea copiilor. Apoĭ Mitropolitul, urmat de episcopĭ, sfinţeşte apa. Atuncĭ iarăşĭ puştile şi tunurile salută, în bucuria obştească. La Muntenĭ, copiĭ se arunc în gîrlă pentru a căuta crucea pe care Mitropolitul a lăsat-o din mînă.

Acum e binecuvîntarea cailor de luptă, — de sigur ca în străvechiul Bizanţ, a căruĭ icoană slăbită trăieşte încă aicĭ. Un număr de caĭ cu arşale scumpe, împodobite cu aur şi mărgăritare, sînt aduşĭ de oameniĭ Comisuluĭ celuĭ Mare, în mijlocul uimiriĭ bucuroase a poporuluĭ. Un călător a văzut în Moldova, la 1647, douăzecĭ şi patru de caĭ foarte frumoşĭ pe cari Mitropolitul îĭ stropi cu aghiasmă. StrăiniĭL ce încunjuraŭ pe Mihaĭ Viteazul la 1600 avură prilejul să-l vadă serbînd astfel prin stropirea binecu-



MATEĬ BASARAB
Domn al Țeriĭ-Româneștĭ (1631-54).

După o stampă din vremea luĭ.

Reproducere făcută cu cheltuiala d-neĭ Ecaterina G. Cantacuzino.

vîntătoare a cailor Boboteaza aceluĭ an unic, în Alba-Iulia, capitala Ardealuluĭ supus Romînilor.

Maĭ tîrziŭ, această parte din urmă a serbăriĭ se făcu și maĭ bogată. Comisul aduse numaĭ pe *povodniciĭ*, caiĭ de călărie, pe cînd Armașul iĭ trecuse înnainte cu caiĭ de trăsură saŭ *telegariĭ*. Pe ceĭ d'intăiŭ eraŭ suițĭ tinerĭ boierĭ, cari nu primiseră încă slujbe. Calul dăruit de Sultan — i se zicea *tablabașa*, nume pe care poporul l-a luat în batjocură, aplicîndu-l oamenilor moliĭ și încețĭ, de paradă, — acest cal simbolic al legăturiĭ de vasalitate călca mîndru la sfîrșit, între *ciohodarĭ* saŭ lacheĭ. Maĭ de de mult se făcea un mare haz cînd un Comișel maĭ zburdalnic venia călare pe un catîr, pe cînd un tovarăș al luĭ avea cinstea de a fi purtat de un măgar.

Peste cîteva săptămînĭ, vin Paștile. Din săptămîna mare Domnul dă să-ĭ facă bogata luminare pe care o va ținea in mînĭ în noaptea de Înviere. Logofătul al treilea alege crucile pe care le va purta familia domnească; tot el merge călare să ducă invitațiile.

Priveliștile încep cu spălarea picioarelor. Joĭ sara, un călugăr bătrîn, sărac, trențuros, cel maĭ umil dintre umilĭ, e spălat cu apa ce cade din argintul ibriculuĭ pe argintul ligheanuluĭ făcut la Brașov, la Danzig, poate în Răsărit chiar, — de

mîna Mitropolituluĭ. El e Iuda; un Vlădică, de obiceiŭ al Buzăuluĭ, înfățișează pe Petru; alțĭ zece clericĭ împlinesc pe aceiașĭ laviță de lemn numărul celor doĭsprezece apostolĭ.

Sara Învieriĭ începe cu sunetul sec al giamparalelor, cu care se îmbată de bucurie copiiĭ, prin curțĭ, pe strade, prin piețe și prin cimitire. Spre miezul nopțiĭ se mișcă iarășĭ alaiul domnesc. Aurul, pietrele scumpe lucesc abia, scurt, în întunerecul nopțiĭ și a miciĭ clădirĭ care e biserica Curțiĭ. Cînd lumînările se aprind de fulgerul fericit al Învieriĭ, ușile săpate în lemn în vechiul cadru de piatră se daŭ în lăturĭ și miĭ de stele mișcătoare prind a zbura în curtea întinsă a reședințiĭ domneștĭ. Domnul sărută crucea din mîna Mitropolituluĭ și Mitropolitul ĭĭ răspunde, sărutîndu-l de treĭ orĭ pe frunte.

III.

Între petrecerile marĭ ale timpuluĭ eraŭ și alaiurile, serbările extraordinare ale Domnuluĭ și Curțiĭ. Între ele, maĭ ales alaiul Domnuluĭ noŭ.

Acesta era numit de cele maĭ multe orí la Constantinopol. Ce solemnitățĭ se obișnuiaŭ acolo, cum se săvîrșia înștiințarea nouluĭ numit, cum se ducea acesta la audiențe, cum intra în biserica patriarchală, salutat cu cîntărĭ de bucurie și slăvire, — aceasta nu trebuie arătat aice.

Primirea stăpînitoruluĭ în capitala sa ne priveşte singură.

Voevodul e întîmpinat de boierĭ la vadul Dunăriĭ, la Giurgiu, pentru Muntenĭ, la Galațĭ, pentru Moldovenĭ, dar fireşte numaĭ de cîțĭva trimeşĭ, dintre sfetniciĭ de frunte saŭ prieteniĭ luĭ cunoscuțĭ, orĭ rude, şi nu de toată mulțimea boierilor, cari aşteaptă să-l vadă intrînd în Bucureştĭ saŭ în Iaşĭ. Al doilea popas îl face la vre-o mănăstire din preajma cetățiĭ de Scaun: la Văcăreştĭ, de cînd se înnalță această zidire a luĭ Nicolae Mavrocordat (popasul cel vechiŭ nu-l ştim), iar, dincolo, încă din timpurile luĭ Petru Şchiopul, la Galata. Iarăşĭ boieriĭ vin la stăpînitorul lor, dar tot cîțĭva numaĭ, cu cari se face înțelegerea asupra alaiuluĭ.

Mulțimea nerăbdătoare vede trecînd în sfîrşit «pompa» Mărieĭ Sale. Boierĭ de toată mîna, slujitorĭ, călărĭ şi pe jos, merg înnainte şi în urma Domnuluĭ. În frunte sînt Hatmanul şi Aga, boieriĭ, ostaşiĭ; apoĭ vin ceĭlalțĭ, «cîte doĭ, cîte treĭ în şireag», după rangul lor. El însuşĭ se înfățişează în portul săŭ cel maĭ scump şi maĭ de cinste, care-l arată înnaintea tuturora cine este. Cuca-ĭ stă pe cap, caftanul dat de Sultan e prins în copcă la gît; calul pe care stă e un dar al Împăratuluĭ; de-asupra surguciuluĭ prins într'o floare cu pietre scumpe flutură steagul de Domnie. Aga de Scaun, represintantul Sultanuluĭ, e

la stînga luĭ, locul de cinste în Răsărit. Cîţĭ Turcĭ l-aŭ maĭ întovărăşit, nu se dezlipesc de el în această intrare, orĭcum, impunătoare şi strălucită, *pitorescă* de sigur. Musica turcească sună în tot timpul drumuluĭ, o musică ce nu se aude încă decît la o împrejurare ca aceasta, căcĭ îndată după ceremonie lăutariĭ împărăteştĭ se întorc, bine dăruiţĭ, la Constantinopol.

Alaiul merge de-a dreptul, nu la Mitropolie, ci la biserica, maĭ mică, a Curţiĭ. Acolo aşteaptă Mitropolitul şi toţĭ episcopiĭ. Se face slujba de mulţămită, căreia noĭ îĭ zicem astăzĭ, împotriva bunelor obiceiurĭ ale Bisericiĭ noastre, Te-Deum, după catolicĭ. Dus de supţiorĭ de doĭ episcopĭ, Domnul încunjură pristolul, în timp ce, ca la nunţĭ, se cîntă «Isaia dănţuieşte». Nu se aruncă însă ca la nunţĭ darurĭ de banĭ, de florĭ, de cofeturĭ celor de faţă; astfel de dărniciĭ s'aŭ făcut la Constantinopol. Îngenunchind pe piatra de la dvera cea mare, care deschide altarul, Voevodul primeşte acum din mînile Mitropolituluĭ mirul sfînt. A maĭ fost uns odată la Constantinopol, de patriarch, dar principiul este că se poate mirui cineva «şi de două şi de treĭ orĭ» cu mirul stăpînitorilor sfinţiţĭ de Dumnezeŭ. Une orĭ Vlădica saŭ unul dintre episcopĭ ţine o cuvîntare, pentru a lăuda însuşirile, totdeauna alese, ale celuĭ ce ţine acum sabia şi topuzul.

Actul al treilea e aşezarea în Scaun. În Divan,

sala cea mare a judecăţilor din fiecare zi, aşteaptă Turciĭ, cari n'aŭ putut călca pragul bisericiĭ. Două scaune, numaĭ două, sînt gătite acolo. Pe unul va sta Domnul, pe cellalt, la dreapta, Aga, ce ţine locul Sultanuluĭ. Dar nicĭ eĭ doĭ nu se aşează, ci staŭ «drept» acele scaune de cinste, pe cînd la spatele lor se înşiră rudele domneştĭ şi toată boierimea cîtă poate încăpea, precum şi clerul înnalt, şi chiar negustorĭ de frunte. Domnul sărută firmanul cu slovele aurite care cuprinde numirea sa; un Turc — maĭ tărziŭ Divan-Efendi, «domnul judecăţiĭ», judecătorul Turcilor ce vin în ţară, — ceteşte actul în turceşte. Nimenĭ nu înţelege nimic, şi nicĭ nu e nevoie să înţeleagă, căcĭ cuprinsul e neschimbat; dar cea maĭ mare luare aminte şi tăcere, «mîlcomire» domneşte. Cînd s'a mîntuit cetirea sfintelor cuvinte, pornesc puştile, tunurile, musica turcească, cea de ţară, «surlariĭ, trîmbiţaşiĭ, doboşiĭ» saŭ toboşariĭ; clopotele vuiesc în tot oraşul. Mare cacofonie solemnă. Pentru înţelesul celor de faţă, firmanul e cetit acum pe româneşte, de pe o tălmăcire scrisă cu slove marĭ, pe hîrtie largă, groasă, lucie răsăriteană, de Marele-Vistiernic saŭ altul dintre boierĭ. Acum şi Domnul şi Aga staŭ în jeţurĭ. Cînd şi a doua cetire s'a isprăvit, e rîndul împărţiriĭ de caftane saŭ chiar de blănĭ la Turcĭ şi la creştinĭ. La urmă, se bea cafea în Spătărie.

Une orĭ chiar în aceiaşĭ zi, altă dată peste cîteva zile, nu rare orĭ şi după cîteva săptămînĭ, Domnul stă în Spătărie şi face dregătoriĭ ceĭ noĭ, îşĭ alege şi orînduieşte Sfatul. E obiceiul după aceasta să-şĭ şi ospăteze «Ministeriul». Ospăţul se face după regulele pe care le cunoaştem. Afară, «Curtea se foarte veseleşte», iar ceĭ dinnuntru nu maĭ puţin. Une orĭ, de multă veselie a vinuluĭ vechiŭ, boieriĭ iese la joc. Astfel, cînd Nicolae Mavrocordat a venit în Moldova ca Domn a doua oară, în 1711, s'a «giucat în casa cea mare», dîndu-se mesele la o parte. Vodă, care nu era aşa de străin, nicĭ aşa de fudul cum se crede, a mulţămit dănţuitorilor, dîndu-li postavurĭ bune şi atlaze strălucitoare.

Cînd Domnul a fost ales în ţară, în urma morţiĭ înnaintaşuluĭ săŭ, unele amănunte se schimbă, neapărat. Primirea la vadurĭ, conacele, întîlnirea la mănăstirea de lîngă Capitală nu se maĭ întîmpină. Dar boierimea toată şi mult norod se adună pentru alegere şi aclamaţie. Alesul merge şi la Mitropolie înnainte de a fi miruit în biserica de la Curte. Aicĭ, la Mitropolie, i se pune pe umerĭ un caftan oarecare, în aşteptarea celuĭ împărătesc. Dacă un Turc de samă e acolo şi dă pe al luĭ, atîta maĭ bine: pare că tot e ceva din sfinţenia voinţiĭ împărăteştĭ, faţă de care nu se încape nicĭ-o împotrivire. Fiind vorba de o faptă cu izbînda nesigură, Domnul are grijă

să ceară une orĭ jurămîntul prin graiŭ şi scris de la toțĭ boieriĭ. Cînd Sultanul s'a învoit cu numirea şi i-aŭ plăcut, decĭ, darurile trimese, primirea firmanuluĭ se face iarăşĭ cu o mare pompă, căcĭ acuma se capătă, de fapt, temeiul puteriĭ. Voevodul şi Curtea luĭ iese înaintea trimesuluĭ destul de departe, avînd une orĭ — aceasta nu strică față de nişte stăpînĭ aşa de viclenĭ! — şi «toată oastea». Nu e încă vremea de înjosire în care ceremonialul impune ca Domnul romănesc să sărute scara caluluĭ pe care călăreşte un Paşă cu treĭ tuiurĭ şi să-ĭ meargă apoĭ pe jos înnainte pănă-l pofteşte acesta să încalece, — dar Aga e întîmpinat cu o cinste deosebită. La întîlnirea cu dînsul, Vodă primeşte pe cap cuca. Numaĭ acum se face în Divan cetirea firmanuluĭ, în mijlocul «mîlcomiriĭ», şi o nouă descărcare de puştĭ şi tunurĭ întovărăşite de musică. «Şi de atuncĭ înainte se ştie Domn adevărat.» În tocmaĭ aşa se face la înnoirea din treĭ în treĭ anĭ a Domnieĭ, afară de casul cînd Domnul e chemat la Poartă chiar ca s'o primească şi adese orĭ primeşte în loc petecul negru al mazilieĭ.

Doamna nu-şĭ face nicĭ-o dată intrarea odată cu soțul eĭ, ci zăboveşte măcar cîteva zile, potrivind aşa încît să sosească maĭ tărziŭ. O primesc jupănesele, soțiile boierilor, în cociĭ şi rădvane, şi o duc la Curte de-a dreptul, unde-şĭ

iea în primire odăile eĭ. Ea nu va maĭ ieși decît la serbătorile cele marĭ ale Bisericiĭ saŭ în primblărĭ «pe uliță, la feredeŭ» — la baia turcească, și la noĭ, ca și în tot Răsăritul, un adevărat club femeiesc —, «pe la mănăstirĭ și pe la viĭ și primblărĭ». Caráta Domnească e urmată de ale tovarășelor de petrecere, purtînd haine de «șahmarand», de «canavițe», de «belacoase», «odoare» și «sălbĭ de galbenĭ», iar pe cap «șlicurĭ de sobol». Seimenĭ, Vorniceĭ, Comișĭ călăresc în jurul trăsurilor. La întoarcere, Doamna împarte darurĭ jupăneselor.

Domnul maĭ dă serbărĭ supușilor săĭ, cari le așteaptă maĭ mult de la dînsul. De Sf. Gheorghe, după moda turcească, și ea însășĭ o veche modă bizantină, se scot caiĭ domneștĭ la iarbă, la «ceair». Vodă însușĭ a ieșit cu acest prilej la întăia primblare de primăvară, pe la mănăstirĭ, de care sînt pline vecinătățile amînduror Capitalelor. Mieĭ friptĭ se împart slujitorilor; la biserică s'a trimes de la Curte un miel fript, în loc de colivă. Iată acum, pe cîmpul încheiat cu iarbă, apărînd un «steag de Arnăuțĭ», mîndri Albanesĭ cu mustățile negre dîrze și șușaneaua de-a curmezișul spatelor; iată vechiĭ Seimenĭ, ostașĭ cu plată. După eĭ vin *telegariĭ*, caiĭ de trăsură: pegĭ, murgĭ, roibĭ, albĭ, negri, șargĭ, surĭ, împărțițĭ la «carăta Domnuluĭ», a Doamneĭ, pe

la boieriĭ marĭ; într'un catastif de pe la 1670, am numărat 90 de caĭ din această rînduială. Armaşul şi ajutorul săŭ deschid al doilea «şirag», urmațĭ de trîmbițaşĭ şi *sîrmacĭ*, «răsunînd în trîmbiță şi surlă». Vin *povodniciĭ*, caiĭ de călărie, şi armăsariĭ, ținuțĭ de Comişeĭ şi Seimenĭ, toțĭ înfăşurațĭ în stofe scumpe, maĭ ales calul Sultanuluĭ, învelit în «taftă năramzie», ca năramza. Comisul şi ajutorul săŭ încheie defilarea: el dă şi ospățul cel mare pentru ziua aceia.

Altă dată, sînt oaspețĭ de primit: foarte rare orĭ un Sultan, un Han al Tatarilor, înnaintea cărora se cade în genunchĭ, dese orĭ Paşĭ, întîmpinațĭ cu neobişnuită supunere. Nu lipsesc, cum am văzut, soliĭ creştinĭ, pe cari-ĭ primeşte, departe cîteva ceasurĭ, Hatmanul, şi-ĭ salută în margenea oraşuluĭ Postelnicul. Palatinul de Culm, care sosi la Iaşĭ în 1677, Domn fiind Antonie-Vodă Ruset, se învrednici chiar a vedea pe Domn în locul Hatmanuluĭ. Boieriĭ toțĭ sînt lîngă dînsul şi, făcîndu-se cerc, salută. Oastea e aproape întreagă: 20 de companiĭ, de «steagurĭ» de călăraşĭ, şese de Seimenĭ pe jos, şese de alțĭ pedestraşĭ; un mare steag roşu se înnalță din mijlocul lor; trîmbițele, surlele sună. Corturile sînt făcute din jos de frumoasa mănăstire nouă a Cetățuiĭ. În audiența de a doua zi, Trimesul polon găseşte într'o odaie frumoasă,

«zugrăvită după moda olandesă», un divan, tot frumos, acoperit cu covoare scumpe, şi sticluţele cu vutcă, patru la număr. Se ieaŭ dulceţĭ şi se prînzeşte în acea *cămară*. Peste 70—80 de anĭ, Mateĭ-Vodă Ghica primi tocmai în acelaşĭ fel pe alt mare sol polon mergînd la Poartă, contele Mniszek. Dar el nu prînzi numaĭ faţă în faţă cu Domnul, ci la o masă de 400 de tacîmurĭ, «fără bună rînduială». Ca adaus la plăcerile mîncăriĭ şi băuturiĭ, se făcu danţ, de dănţuitorĭ de meşteşug însă, cari veniră cu lăutariĭ lor obişnuiţĭ, şi distrară lumea după cafea.

Une orĭ Domnul merge la hram. Egumenul saŭ preoţiĭ îl poftesc, aducîndu-ĭ un dar obişnuit pentru aceasta: cafea şi zahăr. În curtea bisericiĭ: Sf. Paraschiva, Sf. Spiridon maĭ tîrziŭ, la Iaşĭ, se întind *saivane*, locurĭ de coborîre pentru stăpînitor. Doamna, viind deosebit — nu se pot închipui ceĭ doĭ soţĭ domneştĭ împreună, — are şi ea primirea eĭ. Din «Cămară» se daŭ anumite pomenĭ cu acest prilej.

Saŭ se face un Vlădică noŭ. Din vechiŭ, Domnul stătea de faţă la biserică, într'un scaun roşu, lîngă Mitropolit, la hirotonisire. El primeşte apoĭ pe ales în Spătărie. De aicĭ episcopul, Mitropolitul iese pentru a străbate stradele Capitaleĭ pe un cal împodobit cu «astar»; musica Domnuluĭ cîntă, şi clopotele tuturor bisericilor sună.

Pe urmă însă fu introdus obiceiul de a se aduce episcopul cel noŭ în carăta Curțiĭ. Tot în Spătărie se face ceremonia de recunoaștere și întărire. Vistierul-cel-Mare dă mantia și Vodă cîrja, pe care o aduce cu capul gol și o dă sărutînd mîna păstoruluĭ sufletesc. Ceva din acest obiceiŭ a rămas și pănă în zilele noastre. Și la sfințirea de bisericĭ, Domnul e poftit une orĭ, și iea parte, îndeplinind funcțiune de archiereŭ.

Din cînd în cînd, se daŭ vînătorĭ marĭ. Odinioară Domniĭ, cînd nu aveaŭ războiŭ, străbăbăteaŭ țara în lung și în lat, prigonind dobitoacele și miluind cu dreptate bună pe oamenĭ. Acuma e hotărît că vînătorile de etichetă nu se cuvin a se face decît înnaintea celor patru posturĭ. Miĭ de țeranĭ sînt adușĭ pentru a stîrni vînatul și a-l ucide. Un preț e pus pe orĭce cap de fiară saŭ de sălbătăciune: 25 de aspri iepurele, 60 vulpea, 80 rîsul, un leŭ mistrețul, un galben ursul. Sînt de față toțĭ boieriĭ, pe cari i-a chemat Domnul, și la o vînătoare de după Crăciun prin 1760, se înșiră în program Marele-Armaș, Marele-Păharnic, Marele-Comis, Marele-Căpitan de darabanĭ, Marele-Stolnic, Marele-Medelnicer, maĭ mulțĭ boierĭ de a doua treaptă și a treia, vătafiĭ de aprozĭ și de copiĭ, mazilĭ, armășeĭ, păhărniceĭ și multă gloată. Vînatul se împarte între vînătorĭ; pieile și blănile le ieaŭ *paiciĭ*, ce încunjură pe Domn.

Cînd pleacă la războiŭ saŭ în cercetarea hotarelor, cînd trece de la o Capitală la alta, Domnul desfășură o strălucită pompă, pe care abia ni-o putem închipui astăzĭ. Merg, pe vremea luĭ Vasile Lupu, 3.000 de călărĭ, 2.000 de pedeștri. Domnul are înnaintea sa cele două tuiurĭ: sulițĭ avînd în vîrf semiluna, un glob și o coadă de cal, semnul orĭcăreĭ dregătoriĭ la Turcĭ. Urmează fiiĭ Domnuluĭ, dacă-ĭ are și sînt cu el. În veșminte strălucite, călărește Domnul; paicĭ pe jos încunjură calul, cu mîna pe gîtul luĭ; comișeĭ, vre-o douăzecĭ, aŭ părul lung, haine roșiĭ cu stele de argint aurite în el; cu dînșiĭ împreună merg vătafiĭ. Postelnicul, cu toiagul de argint în mînă, stă gata să primească poruncĭ. Spătarul e în urmă, cu armele stapînuluĭ: sabia de tăiat și buzduganul de strivit. Copiiĭ de casă, păhărniceiĭ, stolniceiĭ — slujbașĭ tinerĭ — zburdă acum, înnaintea mareluĭ steag al Domnieĭ, dat de Sultan. Tabulhanaua cîntă saŭ, cum se zicea pe atuncĭ, cu atîta dreptate, *bate*. Boieriĭ, îmbrăcațĭ cît pot maĭ bogat, merg după rangul lor. După eĭ se duc *șetrile*, corturile, supt porunca Mareluĭ-Șătrar, care comandă și tunurile. 10—12.000 de oamenĭ, grosul oștiriĭ, se desfășură, în destul de bună orînduială, pe urmă.

Dar, la orĭ-ce mișcare prin oraș, Domnul nu poate merge singur și nu poate atinge pămîntul: trebuie să fie călare și încunjurat. A-

ceasta se vede necontenit, de la Ștefan Tomșa al II-lea (1611), care aleargă în veșminte roșiĭ cu buzduganul în mînă, între 500 de pușcașĭ, pînă la Fanarioțĭ, cari trec în mijlocul unuĭ buluc de Arnăuțĭ sălbatecĭ. Gașpar-Vodă Gratiani întră în tabăra polonă la 1620 între o sută de ostașĭ pe jos. Îl încunjură maĭ de aproape 17 satîrgiĭ (halebardierĭ) bărboșĭ, șese Armașĭ cu cizmulițe galbene, lungĭ haine roșiĭ și ișlice de urșinic galben, puse la o parte și împodobite cu steluțe de argint; tolbe atîrnă din largile cingătorĭ de argint; arcele sînt prinse de umăr, împreună cu buzdugane argintate. Cît privește pe Domn, calul săŭ pag are frîie de argint suflate cu aur, late de treĭ degete și bătute cu pietre scumpe. Veșmîntul săŭ, de brocard de argint albastru, se coboară pînă la glesne; peste dînsul e aruncată o îndoită mantie de catifea roșie blănită cu samur; la fel e cuca. Șeaua roșie, de Persia, are coburĭ și scărĭ de argint aurit, și de la dînsa atîrnă scumpul buzdugan.

Înnaintașul luĭ Gașpar îșĭ îmbrăcă pînă și aproziĭ de Divan cu urșinic, blănĭ de jder și vulpe de Mosc la cabaniță. Era, scrie Miron Costin, «de tot zburdată podoaba Curțiĭ» și Domnul nu suferia nicĭ la boierinașĭ «haine cevașĭ proaste».

Orĭce mișcare a Domnuluĭ e decĭ un fel de sărbătoare a ochilor, o bucurie a mulțimilor.

IV.

Un alt şir de petrecerĭ sînt acelea pe care le cere viaţa de familie, foarte strînsă, foarte unită şi iubitoare pe acele timpurĭ.

N'avem ştirĭ asupra botezurilor de odinioară. Se vede însă că ele eraŭ foarte cercetate şi împodobite cu ospeţe. Naşul dăruia de multe orĭ moşiĭ întregĭ finuluĭ, pe care-l privia ca pe fiul săŭ.

În nuntă se întîlnesc toate datinile poporuluĭ, înfrumuseţate prin bogăţie şi putere la clasele stăpînitoare. După înţelegerea cu peţitoriĭ — căcĭ tineriĭ se căsătoresc, dar nu se cunosc, şi, dacă se vor iubi, se vede pe urmă —, o Duminecă e hotărîtă pentru sărbătoare. Cu treĭ, cu şepte zile înnainte, încep însă ospeţele, de-o parte pentru bărbaţĭ, de alta pentru femeĭ; şi o casă de socri şi cealaltă sînt îndatorite la aceasta şi caută a se întrece. În toate aceste treĭ zile, lăutariĭ cîntă 'n zorĭ la fereasta mireluĭ şi la fereasta mireseĭ. Cînd vre-o nuntă domnească e să se facă la ţară, se gătesc «divanurĭ, case, cerdace», aşa încît un noŭ sat pare că răsare în mijlocul cîmpuluĭ.

Vinerĭ şi Sîmbătă sînt mese marĭ. Persoanele poftite, şi maĭ ales femeile, aduc multe, felurite şi adese orĭ scumpe darurĭ, pe care le poartă în urma rădvanelor un întreg şir de slugĭ. Anume:

«un berbece viŭ adus după gît», mieĭ în brațe, cobilițe cu găinĭ, curcanĭ, gîște, rațe, buțí de vin, coșulețe cu colacĭ și coșulețe cu poame, — și unele și altele acoperite cu «fachiole» saŭ mărămĭ de mătasă cusute cu florĭ în cele patru colțurĭ.

Ospățul, în casă orĭ în grădină, se dă după datinile celuĭ de la Curte, pe care-l cunoaștem. Țiganiĭ cîntă necontenit. Cîte un pehlivan saŭ caraghios, Turc de neam totdeauna, saŭ «Harap», bucură pe ceĭ de față prin isprăvile, schimele și vorbele luĭ. Ca să-șĭ poată face cineva o părere despre meșteșugul lor, care nu putea să lipsească la nicĭ-o nuntă de samă, lăsăm să urmeze descrierea pe care o dă un privitor uimit, Constantin Căpitanul Filipescu, care vorbește în Cronica sa despre logodna luĭ Ștefan fiul luĭ Radu-Vodă Leon cu Catrina luĭ Duca-Vodă din Moldova:

«La care logodnă aŭ fost aicea în țară cu mare veselie; aŭ făcut multe ospețe, multe jocurĭ; care se potrivia cu o nuntă domnească, iar nu logodnă. Strîns-aŭ toată boerimea țeriĭ cu toate jupănesele și aŭ întins corturile în deal de spre Mihaĭ-Vodă, în drumul Cotrocenilor: acolo făcea ospețe în toate zilele. Adus-aŭ pehlivanĭ de ceĭ ce joacă pe funiĭ, și de alte lucrurĭ: adusese și un pehlivan hindiŭ harap, carele făcea jocurĭ minunate și nevăzute pre locurile noastre:

iute om era şi vîrtos. Lîngă altele, de nu le putem lungi, făcea acestea maĭ ciudat: punea de rînd opt bivolĭ şi se răpezia iute, şi, sărind peste eĭ, se da în văzduh peste cap, şi cădea în picioare de ceia parte. Alta, un cal domnesc, gras, mare, îşĭ lega chica de coadă-ĭ, şi-l bătea Comişelul cît putea, şi nu-l putea să-l mişte de loc. Alta, un copac mare din pădure adusese, şi, înfipt, s'aŭ suit pe dînsul ca o maimuţă; decĭ, după multe jocurĭ ce aŭ făcut sus în vîrfu-ĭ, s'aŭ slobozit de acolo cu capul în jos şi aŭ dat în picioare. Alta, un tulpan lung de mulţĭ coţĭ, îl ţinea oamenĭ în mîinĭ, cît era, şi se repezia iute, şi mergea călcînd pe tulpan, şi nu se afunda. Alta, se prindea mulţĭ oamenĭ cîte doĭ în mînĭ, şi făcea chip ca de o bute cu mînile, şi maĭ lung, şi se repezia iute, şi intra cu capul prin gaura aceia, şi nu-l simţia oamenii, şi de ceia parte cădea în picioare. Ca acestea multe făcea, care nu le ţinem minte.»

După al doilea rînd de bucate, mirele-şĭ alege *călţunarul*: el va merge în casa miresei pentru a-ĭ duce *călţunii* de mătasă albă cu florĭ şi mărgăritare, precum şi un işlic cu pietre scumpe, un inel şi o salbă. Ţiganiĭ cîntă înnaintea luĭ, mireasa-l primeşte în cămara unde ea stă la o parte de veselia zgomotoasă a ospăţuluĭ din casa eĭ; la dreapta şi la stînga-ĭ staŭ cîte şese prietene, cu reţele de mărgăritare în cosiţe. În-



CONSTANTIN BRÎNCOVEANU
Domn al Țeriĭ-Româneștĭ (1688-1714).

După o stampă dintr'o carte grecească de pe vremea luĭ

Reproducere făcută cu cheltuiala
d-neĭ Ecaterina G. Cantacuzino.

dată ce darul a fost primit, solul e răpit în odaia unde se petrece, și aicĭ trebuie să bea atîta timp cît se închină, de unul și de altul, în sănătatea luĭ. Trebuie să fie om tare ca să se poată întoarce singur acasă.

La rîndul săŭ, cu alțĭ lăutarĭ, mirele pleacă, pe jos, între prietenĭ, și merge la nun, ținîndu-șĭ capul descoperit pe stradă. Darul pe care-l aduce celuĭ ce-l va cununà a doua zi, e un rînd de blănurĭ și un covor.

A doua zi drumurile ce unesc cele două case și acele ce duc la biserică sînt împodobite cu brad. Pe această cale de veșnică verdeață merge mirele, cu o întreagă ceată de tinerĭ împodobițĭ, prieteniĭ și tovarășiĭ săĭ de vrîstă. Cîțĭva Seimenĭ în haine roșiĭ sînt cerutĭ de la Vodă eĭ deschid alaiul. Mirele poartă veșmîntul săŭ cel maĭ scump, cu dolmanul de blană aruncat pe umăr; surguciul flutură de-asupra ișlicului. Caiĭ strălucesc de aur și de pietre scumpe.

Se merge întăiŭ la nun, care se alipește la acest alaiŭ vesel. călărind, cît de bătrîn să fie, la dreapta mireluĭ. Nuna, care a venit în trăsură cu șese caĭ, așteaptă în casa mireseĭ, unde încă de dimineață fete maĭ sărace, din vecinĭ, joacă necontenit hora. Mirele rămîne în mijlocul curțiĭ, și îndată nuna, urmată de nun și de toțĭ nuntașiĭ, se scoboară din cerdac, aducînd mireasa, a căreĭ fată e ascunsă de un lung văl

de mătasă cusută cu florĭ. Acum și mirele, întorcîndu-ĭ înnapoĭ spre casă, merge înnăuntru, ca să asculte *orația* urărilor și luarea de rămas bun în mijlocul lacrimilor.

Iarășĭ alaiul se alcătuiește pentru drum. Ca pe o pradă, mirele viteaz duce în rădvan pe mireasă: cînd ea suie scara, nuna, care o întovărășește, zvîrle un covrig și un păhar cu vin; înnaintea mireluĭ, altă urare de bielșug, s'a vărsat o cofă cu apă. Seimeniĭ roșiĭ strălucesc în frunte, surguciurile războinice flutură, scînteĭ se desfac din nenumăratele juvaiere; Țiganiĭ, neobosițĭ, cîntă.

În biserică, banĭ, de aur saŭ de argint, sînt aruncațĭ pe covorul ce s'a întins pentru ca să îngenunche miriĭ. O ploaie de banĭ, de cofeturĭ, de nucĭ, de castane, cade asupra celor de față: o plătește nunul, care are și grija covoruluĭ, a făcliilor, a ișliculuĭ de ginere. Dacă e o nuntă domnească, ea se mîntuie aicĭ la biserică în pocnete de puștĭ și tunurĭ.

Urmează cel din urmă și maĭ mare ospăț, la mire acasă saŭ la socri. Danțul începe în casă, trece în curte și se întinde une orĭ pe stradă: două șirurĭ împodobite își staŭ față în față și bat pămîntul în horă, mișcîndu-se, cînd la dreapta, cînd la stînga. Șirul bărbaților are în frunte căpetenia joculuĭ, un bătrîn boier, cu toiagul în mînă; apoĭ vine nunul și, în al treilea rînd, mi-

rele; între femeĭ stă în frunte nuna, avînd lîngă dînsa mireasa.

Cîte o nuntă mare ţinea două şi chiar treĭ săptămînĭ, cu masa întinsă 'n fiecare zi, de dimineaţa pănă sara. Cînd se face ziuă, bucătariĭ aduc un cocoş fript cu pene, şi unul din eĭ cîntă *cucurigu* supt masă. Dar a doua zi se începe lunga petrecere a unor timpurĭ sănătoase şi voioase.

În Moldova, încă de Duminecă se face cetirea foiĭ de zestre; ea cuprinde moşiile, vitele, tot temeiul gospodărieĭ şi cele maĭ scumpe podoabe, care trec astfel, fără a se învechi, din neam în neam. Într'o foaie din 1678, găsim astfel, ca îmbrăcăminte: paccele de sobol, sucne de şahmarand şi tabin, de atlaz, de hataià, de adamască, tămbare şi habacie de şahmarand, năfrămĭ de mînĭ (ştergare), năfrămĭ de brîŭ (batiste), cămăşĭ «cu sîrmă» (fir) şi «cu mătasă», cămăşĭ «de feredeŭ» (saŭ de baie), brîie. Apoĭ, albiturĭ: peşchire de mătase roşie cu fir, şervete «cu fir» şi «cu mătasă», cearşafurì tot «cu fir» şi «cu mătasă», perne «de urşinic cu fir», pilote de atlaz, plapome de şahmarand, poloage «de atlaz cu fir». Juvaiere de tot felul: salbe, lanţurĭ, brăţărĭ, sarje, inele, lefturĭ, «gherdane de coral», cununĭ de aur cu pietre scumpe, tecĭ şi *cepse*, *coboace*, căţuĭ de afumat, «ploscuţe de apă de trandafir». Cà unelte casnice, cîteva

de metal, pe atuncĭ foarte scumpe: «lingurĭ de argint poleite», piuliţĭ de Braşov, tot poleite, talere (puteaŭ fi de argint saŭ cositor). Nu lipsesc covoarele persane. În sfîrşit, sînt darurile *voiniceştĭ* către mire: rafturĭ, săbiĭ, caĭ de călărie, telegarĭ pentru rădvane, hamurĭ, cuhniĭ şi rădvane.

După cetirea actuluĭ, soţiĭ plecaŭ în «cale albă». În Joia următoare, părinţiĭ mireseĭ vin de-ĭ văd în «calea pre mare», şi tînăra soţie-ĭ primeşte cu mărama albă pe cap.

În Ţara-Românească, ospăţul de Duminecă se dă în casa mireluĭ. Lunĭ, el pleacă la nun, ducîndu-ĭ vutcă şi cofeturĭ. Întorcîndu-se acasă, el află aicĭ şi pe părinţiĭ soţieĭ luĭ, şi îndată, cum staŭ la masă, numaĭ eĭ patru, lăutariĭ vestesc sosirea talerelor, păharelor, mărămilor, gospodărieĭ întregĭ. Hainele şi juvaierele, mobilele, am zice — aşa de puţine! — aŭ sosit încă din ajun, odată cu sara.

Maĭ rămîn «calul de ginere» şi rădvanul, care se dăruiesc Joia, cînd ceĭ doĭ tinerĭ prînzesc întăia oară la aceiaşĭ părinţĭ aĭ nevesteĭ.

Alaiurile de îngropare întreceaŭ şi ele cu mult obiceiurile simple, practice şi grăbite de astăzĭ. Moartea uneĭ rude domneştĭ aduce deschiderea maĭ tuturor închisorilor, o largă iertare pentru mîntuirea sufletuluĭ celuĭ răposat. Seimenĭ, dără-

banțĭ, Cazacĭ merg înaintea lunguluĭ șirag ce întovărășește pe acel ce este să se îngroape. Trupul zace într'un sicriŭ descoperit pe care-l încunjură rude, boierĭ de aceiașĭ treaptă. Semnele dregătorieĭ, o sabie cu vîrful în sus, sînt duse înnaintea luptătoruluĭ și sfetnicilor. Țigance plîngătoare, cu glas puternic și putință de a născoci tot alte plîngerĭ, hrănesc jalea celor de față. Pomenile sînt cu adevărat mărețe.

Cît privește *doliul*, Nicolae Mavrocordat a mers după sicriul soțieĭ sale Pulheria în haine roșiĭ. Ceĭ maĭ mulțĭ văpsesc numaĭ hainele vechĭ în negru. Și caiĭ se îmbracă în negru, și, ca să plîngă, li se ung ochiĭ cu ceapă. Până pe la 1700 se maĭ ținea încă vechea datină ca aceĭ ce jelesc, să meargă un număr de zile cu capul descoperit.

Și ca adevărate distracțiĭ, vesele, fără scop serios saŭ trist, mărgenite în casă, ce era?

Foarte puțin și foarte grosolan.

Am văzut ce eraŭ pehlivaniĭ și pehlivăniile. «Represintațiile» lor sînt însă numaĭ de zile marĭ. În celelalte, la serbătorile obișnuite, iată cam cê se născocește pentru plăcere:

E jocul *geriduluĭ* saŭ al disculuĭ, prin care călărețiĭ cearcă să nemerească ținta cu o mică suliță de fier. Strassburg l-a văzut încă în Bucureștĭ la 1632, dar el nu fu cultivat multă

vreme. Domnul răsplătia cu darurĭ pe aceĭ ce nemeriseră.

E apoĭ jocul banuluĭ. Un Ţigan dat pe faţă cu funingine vine în odaia de oaspeţĭ şi, cu mînile la spate, cearcă să iea nişte gologanĭ ascunşĭ într'o grămăgioară de făină. Cine nu poate, face loc altuia, tot Ţigan şi tot uns cu funingine. Alte orĭ, baniĭ sînt lîngă o lumînare aprinsă, cu saŭ fără făină împrejur.

E în sfîrşit jocul ouluĭ, care atîrnă de o sfoară şi pe care Ţiganul trebuie să-l iea fugînd.

Şi atît.

V.

E puţin de adaus în ceia ce priveşte influenţa turcească, şi iată de ce.

Ea atinge numaĭ viaţa acelor cari trăiesc în strînse legăturĭ de toate zilele cu răspînditoriĭ eĭ. Boierimea care nu stă la Curte capătă maĭ puţin această nouă spoială străină. Dincolo de margenile boierimiĭ, ea nu se simte de loc.

În ce stă această influenţă?

Ea nu priveşte datinile de familie, care pănă tărziŭ rămîn acelea pe care le-am schiţat maĭ sus. Dar ea îmbogăţeşte, ca lux, ca felurime de amănunte, ceremoniile, alaiurile oficiale. Slujbaşiĭ sînt maĭ mulţĭ şi numele turceştĭ ale celor noĭ dintre dînşiĭ: *muhurdarĭ*, *divictarĭ* arată de



GRIGORE DIMITRIE GHICA
Domn al Țeriĭ-Româneștĭ (1822-8).

După o stampă din vremea luĭ.

Reproducere făcută cu cheltuiala d-neĭ Adina Olănescu, născută Ghica.

unde s'a făcut împrumutul. Costumul turcesc, viața sedentară, molatecă a Turcilor, desăvîrșita zăvorîre a femeilor par'că trebuie să învingă.

Un alaiŭ din această vreme e ceva maĭ încărcat, dacă nu maĭ bine orînduit decît alaiurile vechĭ. Măreția de altă dată s'a mărgenit acum numaĭ la pompă, și aceasta trebuie să fie decĭ orbitoare. Pe la 1820, popasul Domnuluĭ la Văcăreștĭ e o ceremonie deosebită, la care ieaŭ parte și toțĭ episcopiĭ. Cînd se face intrarea în oraș, Aga merge în frunte, cu podariĭ, breslele (ca la Constantinopol), Arnăuțiĭ. Vornicul de oraș îșĭ aduce zapciiĭ, apoĭ pe negustorĭ, pe crainicĭ saŭ telalĭ și pe judecătoriĭ starostieĭ. Cu Hatmanul trec zapciiĭ de Divan și Aproziĭ. Lîngă baș-beșleaga — care poruncește *beșliilor*, ostașĭ de poliție turceștĭ — e Portarbașa, portăreiĭ beiliculuĭ — gazda Turcilor — și toată Turcimea cealaltă. Spatarul duce, între rămășițele Seimenilor, tuiurile, care sînt treĭ, dar nu fac cît cele două de odinioară. Armașul are cu el nu maĭ puțin decît 500 de lăutarĭ, cîțĭ sînt de toțĭ în oraș. Vin doĭsprezece caĭ domneștĭ și Comisul. Boierimea trece cu ișlicele umflate pe cap. Secretariul turcesc al Domnieĭ, Divan-Efendi, merge în același rînd cu beizadelele. Iarășĭ apare fantoma Domnuluĭ trecător intre peicĭ, pe calul *tablabașa*, supt steagul Sultanuluĭ. Spatarul ține sabia cu topuzul și, ca la Constantinopol, Camărașul-

cel-Mare aruncă parale prostimiĭ. Tot ca la Constantinopol, se face, ca semn de veselie, un *curban-bairam*, o jertfă de berbecĭ, și aceasta chiar la scările bisericiĭ, unde a fost miruit beiul, «Curtea Veche». Întovărășită de Vornicul eĭ, care se chiamă acum Vornicul haremuluĭ, Doamna se învrednicește de același fel de cinste. Și mehterhaneaua cîntă!

Se maĭ văd înnoirĭ și în jocurĭ. S'a mîntuit acum cu hora de la Curte; o bucată de timp, nu se maĭ dănțuiește acolo, femeile neputînd să vadă alțĭ bărbațĭ decît pe aĭ lor și rudele lor bărbăteștĭ. Țiganiĭ luĭ Brîncoveanu nu-șĭ maĭ pîrlesc părul și sprincenele. Jocurĭ curat turceștĭ se întîlnesc însă, fără ca pentru aceasta ele să fie maĭ presus de vechile țigăniĭ. «Giurgina», care se cînta la Curtea luĭ Nicolae-Vodă Carageà, pare să nu fi fost altceva decît o grosolană necuviință, ce avea însă darul de a însenina pe bătrînul stăpînitor, care-șĭ făcuse maĭ toată viața în Constantinopol. Măria Sa maĭ găsia plăcere și în jocul păpușilor. În sfîrșit, o «trupă» de ceaușĭ și alțĭ slujitorĭ grecĭ aĭ Domnieĭ, îmbrăcațĭ turcește și chiar europenește, veniaŭ după masă, pe o scenă improvisată, ca să spuie giumbușurĭ în bucățĭ de frase luate din toate limbile.

VI.

Iată acum vremea nouă, adusă de ocupațiile străine și de legăturile cu Europa.

Lăsînd neatinse ceremoniile de Stat, serbările bisericeștĭ și, în parte, datinile de familie, această înrîurire apuseană, «evropienească», ziceaŭ strămoșiĭ, înlătură foarte răpede o viață de societate așa de puțin dezvoltată în ceia ce privește plăcerile propriu zise și puse în locul eĭ obiceiurile pe care le răspîndise, timp de două-treĭ veacurĭ, Curțile moderne.

N'am putea spune cînd anume Domniĭ și boieriĭ romînĭ din veacul al XVIII-lea se supuseră acestuĭ curent noŭ, dar biruința luĭ apropiată putea să se prevadă încă de prin aniĭ 1760-70, cînd formele francese prind a ne ispiti și cîștiga, odată cu sosirea dascălilor de franțuzește — un Carra, un Ledoulx — pentru copiiĭ de boierĭ. Pacea de la Cuciuc-Cainargi și întroducerea epitropieĭ consulilor europenĭ corespund iarășĭ cu începutul acestĕĭ nouă viețe socialĭ. În 1773, cînd regele Romanilor Iosif veni la Brașov, unde eraŭ grămădițĭ pribegiĭ .muntenĭ, el dori să-ĭ vadă și-ĭ pofti la o «assemblée», care se ținu în casa generaluluĭ de acolo: jupănesele vor fi venit numaĭ cu oarecare sfială și vor fi fost uimite văzînd că Iosif stă de vorbă cu dînsele.

La 1784, decĭ supt Domnia aceluiașĭ Nicolae

Carageà, care era încîntat de păpuşĭ, de *giurgina* şi de «teatrul» ceauşilor, un călător, de neam nesigur, dar care scrie în franţuzeşte, Petty, cunoscut al poetuluĭ Văcărescu, petrecu cîteva zile la Bucureştĭ, şi el povesteşte astfel cel d'intăiŭ bal romănesc, romănesc curat — şi nu rusesc saŭ nemţesc, dat de ofiţerĭ străinĭ pe pămîntul nostru —, despre care avem ştiinţă pănă acum:

«Ierĭ seara, am fost la un bal dat pentru nunta unuĭ boier. Sala era plină de lume. Eraŭ multe doamne îmbrăcate greceşte şi romăneşte; găteala lor era foarte bogată şi bine împodobită cu diamante şi alte pietre scumpe. Totul îmĭ pare o magie. Totul era pentru mine o altă lume. Fiecare lucru era noŭ, şi mi-a plăcut. Nevasta mea şi fiica aŭ jucat menuetul şi apoĭ cadrilurĭ, destul de răpede. Pot să te asigur că nu mă puteam ţinea de rîs văzînd pe domniĭ ceia cu bărbile lor siliţĭ să urmeze danţul după măsura pe care o dase soţia mea. La urmă, Grecoaicele se încălziră aşa, încît puteaŭ să joace ca Englesele. Totul era vesel, totul în deplină înţelegere. A fost un supeŭ, şi apoĭ s'a început iarăşĭ balul, care a ţinut pănă la miezul nopţiĭ.»

Astfel de constatărĭ fac de acum înnainte toţĭ călătoriĭ ce vin pe la noĭ. Maĭ trec abia zece anĭ şi pentru întăia oară nişte Italienĭ fac cererea de a li se îngădui să *joace* la Bucureştĭ:

dar eĭ veniseră în timpul războiuluĭ celuĭ noŭ, pentru ofițeriĭ rușĭ. Cererea nu se prinse. În noul războiŭ din 1806-12, actorĭ rușĭ joacă la Iașĭ, supt conducerea Italianuluĭ Maggi, în casele *clubuluĭ* ofițeresc. După 1812, *clubul* din Bucureștĭ rămîne și încep represintațiĭ de teatru german cu vre-o sută de spectatorĭ obișnuițĭ. Ba chiar o trupă de operă italiană cîntă acolo pănă la iscarea tulburărilor din 1821.

După întoarcerea boierilor asemenea petrecerĭ se făcură și maĭ dese, și la 1826 o companie francesă se întîmpină în Iașĭ; unul din afișurile eĭ zicea așa: «După cerire: Compania franțozască va avè cinste astăzĭ Joĭ, în 17 Fevruarie, o mare arătare de meșteșugurile lor și o mare arătare cu pantomină de scoborîrea luĭ Ploton *(sic)* în iad. Duminecă va fi o mare arătare cu pantomina italienească». E cel maĭ vechiŭ afiș romănesc de teatru ce se cunoaște, și e ilustrat!

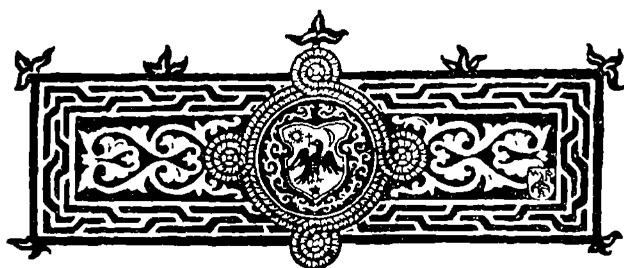
Era nouă în viața de societate începuse de sigur și ea se desăvîrși răpede. Supt acest raport, Europa nu maĭ avea ce să ne învețe.

V.

ROMÎNIĬ ÎN STRĂINĂTATE

ȘI

STRĂINIĬ ÎN ȚERILE ROMÂNEȘTĬ



V.

Romînii în străinătate și străinii în ţerile românești.

Pornim de la două constatări. Astăzi poporaţia orașelor noastre e foarte amestecată: în Moldova-de-sus burghesia e aproape numai evreiască; în părţile muntene atîţia dintre ceĭ ce o alcătuiesc sînt Greci, Bulgarĭ, Sîrbĭ, cari nu s'aŭ amestecat încă deplin cu aĭ noștri și uniĭ chiar — maĭ ales dintre Grecĭ — nicĭ n'aŭ de gînd să se amestece, socotind că neamul lor e cu mult maĭ frumos decît al nostru. Aceasta ar putea să fie o primejdie mare, dacă n'am avea norocul că locuitoriĭ satelor, temeiul ţeriĭ în maĭ toate privinţele, sînt numaĭ Romînĭ saŭ, icĭ și colo, pîlcurĭ de străinĭ cari nu maĭ privesc nicĭ-o altă ţară ca a lor, ci se deosebesc de Romînĭ numaĭ prin port și, une orĭ, prin lege.

Pe de altă parte, mulţĭ dintre ceĭ maĭ bogaţĭ

şi chiar de maĭ vechiŭ neam dintre locuitoriĭ oraşelor Românieĭ, le părăsesc o bună parte din an saŭ chiar maĭ totdeauna pentru a trăi în străinătate, de la Braşov până la Paris. Sînt oamenĭ crescuţĭ de învăţătoare străine, într'o casă unde se vorbia franţuzeşte saŭ nemţeşte, daţĭ pe la liceiele Franciei, isprăviţĭ prin Universităţile acesteĭ ţerĭ, cetind numaĭ literatură francesă şi avînd astfel un suflet închis pentru cele maĭ multe, dacă nu pentru toate, aspiraţiile noastre. Dacă n'am avea viaţa politică, din care se pot trage foloase de putere şi dominaţie, saŭ şi altele, emigraţia ar fi şi maĭ mare. Aceştĭ oamenĭ se duc acolo unde-ĭ trage inima, unde viaţa e maĭ strălucitoare, maĭ veselă, maĭ vioaie. Aceasta ar fi iarăşĭ o mare primejdie, dacă prin ea s'ar înstrăina o parte însemnată din bogăţia saŭ din înţelepciunea, din capacitatea naţională. Pentru a vorbi numaĭ de cea d'intăiŭ, din fericire însă înstrăinaţiĭ aŭ grija să piardă destul de răpede rostul lor de stăpînitorĭ aĭ pămîntuluĭ romănesc, care ajunge astfel în mînĭ maĭ desstoinice. Rămîne însă marele păcat faţă de neam, că banul stors cu multă muncă pămîntuluĭ acestuia de mînile ţeranuluĭ, acest aur scump se risipeşte an de an ca o pleavă netrebnică pe plaiurile, pline de bogăţie, ale altor popoare. Cercetătoriĭ deficitelor, aĭ ruineĭ amenințătoare asupra noastră, n'ar trebui să cerceteze numaĭ

importul şi exportul, ce vindem şi ce cumpărăm, ci şi viaţa Romînilor din Paris şi din oraşele de băĭ şi petrecerĭ ale Europeĭ, unde se săvîrşeşte al treilea fenomen însemnător al economieĭ noastre naţionale, risipa noastră. La noĭ nu cheltuieşte nicĭ-un fel de călătorĭ străinĭ, pe cînd noĭ zvîrlim aur pătat de nedreptate, aur ruginit de sînge, aur întunecat de lipsa de patriotism, la picioarele străinilor.

Şi aicĭ însă e un semn îmbucurător. Vechiul simţ de gospodărie se trezeşte în inimile boierimiĭ de ispravă. Un G. Gr. Cantacuzino, un N. Filipescu, un Barbu Ştirbeĭ nu părăsesc, ca desertoriĭ în ceasul de luptă crîncenă, pămîntul din care a pornit puterea şi mărirea neamuluĭ lor, pămîntul unde li zac, în multe generaţiĭ, strămoşiĭ. Exemple bune, care vor cîştiga de sigur tot ce e sănătos între coborîtoriĭ vechilor neamurĭ şi între represintanţiĭ neamurilor celor nouă, de curînd îmbogăţite.

I.

Năpădirea de străinĭ a oraşelor noastre şi aşezarea saŭ lungile rătăcirĭ ale Romînilor în străinătate nu se pot înţelege, dacă nu se cunoaşte şi felul cum ele s'aŭ statornicit. Printr'o expunere istorică se cîştigă, nu numaĭ cunoştinţa unor părţĭ interesante din trecutul nostru, dar

şi adevăratele puncte de vedere din care aceste fenomene trebuie privite pentru a fi înţelese, preţuite şi îndreptate.

Oraşele şi tîrgurile noastre aŭ avut de la început, toate fără deosebire, şi locuitorĭ străinĭ. Aŭ fost astfel străinĭ vechĭ ca şi ţara, şi aĭ căror urmaşĭ de veacurĭ întregĭ nu maĭ sînt străinĭ, cu toate că uniĭ, ca Armeniĭ, păstrează — minunată pildă de statornicie şi credinţă faţă de trecut — după peste cincĭ sute de anĭ vechea lor limbă de acasă, din Ţinuturĭ pe care maĭ mult de zece generaţiĭ nu le-aŭ văzut nicĭ-odată, pe care poate nu le vor vedea nimenĭ dintre urmaşĭ.

Iată cine aŭ fost aceştĭ întemeietorĭ neromînĭ aĭ aşezărilor marĭ din ţerile româneştĭ.

Ceĭ maĭ vechĭ sînt Saşiĭ, Nemţiĭ din oraşele Ardealuluĭ vecin. Aceste oraşe s'aŭ întemeiat în apropierea anuluĭ 1200, şi aŭ avut în mînă tot negoţul acestor părţĭ, unde ţeranĭ de-aĭ noştri trăiaŭ ca birnicĭ aĭ seminţiilor turceştĭ din Răsărit: Cumanĭ, Pecenegĭ, Tatarĭ. Eĭ aveaŭ nevoie dincoace de munte de popasurĭ, şi în ele s'aŭ aşezat gazde şi fel de fel de ajutătorĭ aĭ negoţuluĭ. Pe urmă, alţiĭ dintre Saşĭ aŭ crezut că e bine să rămîie în Moldova saŭ în Ţara-Românească pentru a vinde cu mărunţişul sătenilor noştri. Eĭ îşĭ făcură case maĭ bunicele decît ale acestora, clădite din zid trainic, tăiară strade drepte şi lăsară la mijloc cîte o piaţă. Aicĭ îşĭ

ridicară biserica, neapărat una catolică. Domniĭ noştri, venind maĭ tîrziŭ, după ce ni se alcătuiseră principatele, aŭ dat cărţĭ de stăpînire şi de *dreptăţĭ* saŭ privilegiĭ acestor folositorĭ oaspeţĭ străinĭ, cari-ĭ primiră, în schimb, să-şĭ aibă Curţile între dînşiĭ.

Aşa s'aŭ făcut începuturile oraşelor: Baia pe rîul Moldova, Buzăŭ, Tîrgovişte, Cîmpulung.

Lîngă Saşĭ, regiĭ ungurĭ aŭ strămutat locuitorĭ orăşeneştĭ din neamul lor. Ungurii aveaŭ însă mult maĭ puţină pricepere şi aplecare pentru viaţa de cetate cu meşteşugurĭ şi negoţ. Nicĭ în Ardeal eĭ n'aŭ putut întemeia oraşe înfloritoare. La noĭ eĭ aŭ fost ispitiţĭ de Saşĭ saŭ aŭ fost aduşĭ ca apărătorĭ aĭ unor Ţinuturĭ cucerite de regĭ. Astfel de la Ungurĭ ostaşĭ, puşĭ cu de-a sila ca să păstreze partea dintre Carpaţiĭ Secuimiĭ şi rîul Siretiuluĭ, pe care o cucerise Coroana ungurească, porneşte obîrşia unor localităţĭ ca Bacăul, Agiudul, Sascutul şi cetatea, astăzĭ cu totul ştearsă de pe faţa pămîntuluĭ, a Milcovuluĭ, pe rîuleţul cu acest nume, precum şi a multor sate din valea Slăniculuĭ. Maĭ tărziŭ, lupte religioase şi alte împrejurărĭ aduseră alte pîlcurĭ de Ungurĭ, cari eraŭ şi rămaseră sătenĭ. Îĭ găseştĭ prin Ţinutul Romanuluĭ saŭ dincolo de Siretiŭ, în sate din Tecucĭ, în Cornĭ lîngă Huşĭ, cari Huşĭ, n'aŭ fost însă nicĭ-odată ungureştĭ, şi în unele părţĭ din Basarabia, până

la Ciubărciŭ, pe Nistru, de-asupra Cetății-Albe. Alțî Ungurî aŭ fost chemațî saŭ cîștigațî de Domniî noștri cu scutirî de birurî și multe drepturî pentru lucrul viilor maî ales, prin toate părțile unde marî dealurî de lut arse de soare făceaŭ cu putință întemeiarea de podgoriî. Decî Ungurii aŭ venit la noî ca grănicerî, ca pribegî, în timpurile mișcăriî religioase a Husitismuluî și ca vierî din țara Tocaiuluî.

Prin veacul al XIV-lea începe însemnătatea orașelor Galițieî, Cracovia și Lembergul. Regiî polonî făcuseră acolo ceia ce se îndeplinise cu mult înnainte de regiî ungurî în Ardeal: aduseseră coloniștî germanî și li dăduseră întinse drepturî de negoț și de cîrmuire prin sine înșișî. Nemțiî galițienî se coborîră și la noî, pe valea Siretiuluî. Astfel, înnainte de a se pomeni un Domn al Moldoveî, eî își aveaŭ gazde și prăvăliî saŭ dughenî la Siretiŭ, la Suceava, unde s'a făcut peste puțin timp Scaun Domnesc, la Cotnarî, unde eraŭ viî de lucrat, și, în grupe maî micî, și pe aiurea. Pe cînd Ungurii s'aŭ păstrat mult timp, aceștî Nemțî, ca și Sașiî din Ardeal, se contopiră foarte răpede, — o aplecare caracteristică a poporuluî german, pe care sociabilitatea luî bună-l aduce de regulă la desnaționalisare. Nemțiî din Cotnarî, cari pe la 1750 și maî departe scriaŭ cu litere latine și mergeaŭ la biserica catolică, par a fi dintr'un curent de

emigrație mai nouă. Izvorul de unde porniaŭ Germanii galițieni secase de mult în Galiția chiar.

În jumătatea d'intăiŭ a veacului al XIV-lea, musulmanii sirieni luară regatul Armeniei Mici, în apropierea Mediteraneĭ. Locuitoriĭ amenințațĭ cu măcelul, robia și cele maĭ neomenoase chinurĭ și prigonirĭ, fugiră în lume. Corăbiĭ iĭ duseră peste întinderea Măriĭ-Negre la bogata cetate Caffa din Crimeia, care era a Genovesilor italienĭ. Aicĭ veniaŭ însă necontenit, peste stepa Tatarilor, negustorĭ din Lemberg. Armeniĭ neguțară întăiŭ cu dînșiĭ, apoĭ se duseră și eĭ în acea mare cetate a Galițieĭ. Numărul lor fu în curînd foarte mare. Urmînd pe veciniĭ lor Nemțĭ, eĭ se coborîră la rîndul lor în Moldova. Suceava avu decĭ Armeniĭ săĭ, ba chiar un episcop, care ședea maĭ tărziŭ în biserica întărită de la Zamca. Și în Siretiŭ, firește, locuiaŭ Armeniĭ. Eĭ fură adușĭ la Roman de Roman-Vodă, care întemeiè acest oraș la vărsarea Moldoveĭ în Siretiŭ, înainte de anul 1400. Pe alțiĭ iĭ va fi chemat la Botoșanĭ Petru Rareș, care făcu din acest sat un tîrg cu bisericĭ domneștĭ și Curte de reședință pe la 1530. În Iașĭ eĭ veniră maĭ ales după ce se strămută Scaunul Domnieĭ aice, iar nu din vechĭ timpurĭ, căcĭ inscripția cu data de 1395 de la biserica lor e mult maĭ nouă. Iașiĭ eraŭ popasul de către Prut al negustorilor ce mergeaŭ la vadul de la Țuțora și treceaŭ spre

Chilia, spre Cetatea-Albă, spre depărtata Caffa. Armeniĭ nu lipsiaŭ încă de prin aniĭ 1350 la Cetatea-Albă, marele port de la vărsarea Nistruluĭ. Maĭ pe urmă, eĭ răzbătură şi în Bîrlad, în Bacăŭ, în Galaţĭ şi prin multe alte locurĭ.

Armeniĭ fură numaĭ negustorĭ: nicĭ vierĭ, nicĭ meşteşugarĭ, nicĭ colonĭ militarĭ, ci negustorĭ. Legea, limba lor şi le-aŭ păstrat pănă astăzĭ. Dar eĭ luară nume româneştĭ, care înfăţişează astăzĭ cea maĭ veche formă a nomenclaturiĭ familiare: Pruncul, Ţeranu, Ciomag, Bolfosul, Manea. Ceĭ ce se chiamă cu nume turceştĭ: Buicliu (Böikli), Goilav, sînt veniţĭ maĭ în urmă, după 1700, din Galiţia saŭ chiar din Armenia asiatică, cea mare. Cutare Armean dintre ceĭ d'intăiŭ, trecînd la ortodoxie, putu să ajungă şi boier mare, ca Petru Vartic. Ceĭ maĭ mulţĭ nu se despărţiră însă de o lege pe care aĭ noştri o numiaŭ cu despreţ shisma luĭ Arie: cu o mişcătoare pietate, eĭ păstraŭ vechile lor cărţĭ sfinte, scrise în Caffa, — din care se păstrează astăzĭ una în Iaşĭ, alta în Roman, o a treia în Botoşanĭ.

Grecĭ eraŭ numaĭ prin porturile Dunăriĭ şi Măriĭ: poate la Brăila, şi de sigur la Cetatea-Albă, unde trăia pe vremea luĭ Ştefan-cel-Mare vestitul negustor Caliani. Bulgarĭ se întîmpină în alte şchele dunărene, precum la Flocĭ; de sigur era ceva Bulgărime şi la Giurgiu, până ce acest oraş se prefăcu după 1400 într'o ce-

tate turcească, ce nu maĭ putea face negoț. Țeranĭ de peste Dunăre treceaŭ dese orĭ la noĭ pe vremea strașnicelor lupte care aduseră căderea Bulgarieĭ; locuitorĭ de acolo veniți dincoace numiră Vlașca saŭ «pămînt romănesc» partea din șesul dunărean în care se așezară. Cînd Domniĭ muntenĭ făceaŭ o raită prădătoare peste marea apă de hotar, eĭ nu uitaŭ să aducă miĭ de sătenĭ de supt stăpînirea turcească, pe cari-ĭ statorniciaŭ prin locurĭ maĭ pustiĭ. Și boierilor li se îngăduia prin *cărțĭ* domneștĭ să cheme locuitorĭ de orĭunde în satele ce înființaŭ pe moșiile lor, și, aceștĭ locuitorĭ străinĭ fiind o bucată de vreme *slobozĭ* de bir și de dăjdĭ către Domnie, satele cele nouă se chiamă *slobozïĭ*.

Acestea eraŭ pănă pe la anul 1700, cînd începe a se pregăti epoca modernă a viețiĭ noastre, străiniĭ din satele și orașele principatelor noastre. Nu eraŭ prea mulțĭ, și nimenĭ dintre dînșiĭ nu se înfățișa amenințător pentru noĭ.

Să vedem acum pe Romîniĭ cari mergeaŭ peste hotar, pentru maĭ multă saŭ maĭ puțină vreme, de bună voie saŭ de silă.

II.

În anul 1394, Turciĭ se aruncară asupra Țeriĭ-Romăneștĭ și, prădînd-o, eĭ înlocuiră pe Domnul eĭ, Mircea, cu un boier anume Vlad. Boieriĭ și

toțĭ oamenii cu avere îșĭ trimeseră familiile la Brașov. În curînd și eĭ, ba chiar Domnul, se adăpostiră aicĭ.

De aicĭ înnainte, se întîlnesc dese orĭ astfel de oaspețĭ româneștĭ în cetățile Sașilor, la fiecare schimbare de Domn, la fiecare iuruș turcesc, la fiecare măcel săvîrșit la Curte. Cară, căruțe, rădvane, călărețĭ, cete de țeranĭ pe jos, ca niște turme înspăimîntate, se îndreaptă spre hotarul Craiuluĭ ungur saŭ principeluĭ ardelean. Pe drumul Prahoveĭ, prin Vălenĭ, peste Piatra Craiuluĭ, se ajungea prin trecătoarea Branuluĭ la Brașov. Printre munțiĭ joșĭ, de-a lungul Oltuluĭ îngust, pe lîngă Turnul Roșu, pe care une orĭ îl maĭ înroșește sîngele țișnit, se ajunge în cealaltă mare cetate primitoare, a Sibiiuluĭ. În sus pe Jiiŭ, pe la plaiul Izvarneĭ, pe lîngă Tismana, se ajunge iarășĭ «la munte» și de acolo se atinge Țara Hațeguluĭ, cu micul tîrgușor romănesc, foarte vechiŭ.

În Moldova, Domnia bună a luĭ Alexandru-Vodă orînduitorul are înnaintea eĭ vre-o zece anĭ de zbucium. Domnĭ sînt bătuțĭ, gonițĭ din țară, și după moartea luĭ Alexandru-cel-Bun până la intrarea biruitoare, de tînăr Împărat învingător, de Făt-Frumos ce-și iea moștenirea, a luĭ Ștefan-cel-Mare, douăzecĭ și maĭ bine de anĭ tot răscoale, trădărĭ, lupte, nelegiuirĭ fară de nume. Și de aicĭ fug boieriĭ, pe lîngă Domnul lor, saŭ în

cete răzlețe. Eĭ se duc în cutare castel, pe care regele Poloniei l-a pus la îndămîna lor, la Camenița puternică, înfiptă la Nistru, în fața Hotinuluĭ nostru, saŭ prin marele codru de fagĭ al Bucovineĭ eĭ pătrund în Galiția și-șĭ fac culcușul de fiare rînite la Lemberg. Alțiĭ apucă pe la Oituz, pe la Tulgheș, prin valea Cîmpulunguluĭ, maĭ ales prin aceasta, care e în legătură cu capitala, Suceava, și, răzbătînd în Ardeal, nemeresc la Bistrița, altă bună cetate, bucuroasă de oaspețĭ carĭ plătesc bine.

Aceștĭ fugarĭ se chiamă *pribegĭ* și fapta lor de a-șĭ părăsi țara în pripă e *pribegia*. Și străiniĭ printre carĭ eĭ locuiesc de acum, îĭ numesc după acest cuvînt al nostru. Se pot face lungĭ șirurĭ din numele pribegilor, darˇ e maĭ interesant să se vadă felul lor de viață în Ardeal și Polonia.

Pribegiĭ îșĭ ieaŭ case prin suburbiile româneștĭ ardelene, prin satele vecine; cine e maĭ mare și aduce scrisorĭ de la Craiŭ saŭ principe e ținut chiar, spre maĭ mare siguranță, între zidurile cetățiĭ. În Polonia, orĭce casă li stă deschisă.

Viața pe care o duc aceștĭ oamenĭ, nu e așa de nenorocită cum s'ar crede. Aŭ adus cu eĭ scule și, cînd se mîntuie baniĭ, eĭ le zălogesc pe acestea. Se găsește cîte un prieten sas, orĭ, dincolo, neamț, armean, care-ĭ împrumută cu do-

bînzĭ marĭ. Cîte un ajutor vine şi de la Curte, cîte un dar din partea oraşuluĭ. Bărbaţiĭ beaŭ, vînează prin cîmpiile şi pădurile din apropiere, pun ţara la cale, se gîlcevesc între dînşiĭ, scriŭ şi primesc scrisorĭ; femeile ţese ca acasă, între roabele lor ţigance; sînt nunţĭ strălucitoare şi pompoase alaiurĭ de îngropare, cu cîte 40 de preoţĭ în şir şi maĭ mulţĭ Vlădicĭ în frunte; copiiĭ învaţă în casă de la cîte un diac saŭ preot, dar une orĭ se tocmeşte şi un învăţător pentru limba latinească. Portul, datinele, petrecerile sînt tocmaĭ cele de acasă.

De odată în această viaţă liniştită, soseşte vestea că a murit duşmanul saŭ că l-aŭ scos Turciĭ. Răpede se pun în lăzĭ sculele, blănile, hainele scumpe, mărămile şi pînzăturile fine, lucru a mulţĭ anĭ de zile; rădvanele trag la scară şi caĭ închiriaţĭ de la Braşovenĭ umplu frîiele scumpe de spumă. Ochiĭ înlăcrămaţĭ, dar scînteietorĭ de bucurie, par că străpung cu privirile lor munţiĭ din faţă şi văd cele de acasă, coperemîntul ţuguiat de-asupra cerdacului, odăile răcoroase cu fereştĭ micĭ, moşia cu păşunile nesfîrşite. Un lung şir de oamenĭ se desfăşură spre pasurĭ. Saŭ e vorba de o năvălire: Domnul pribeag, Domnişorul dorit de Domnie, şeful, a dat porunca de a se găti armele. Săbiile sticlesc lacome de sînge; povodniciĭ focoşĭ freamătă. Uliţile sînt pline de privitorĭ, şi la fereştĭ se văd femeĭ tă-

cute care privesc lung în urma călăreților și se zguduie de hohotele plînsuluĭ. Peste cîteva zile moartea-șĭ va culege secerișul pe cutare plaiŭ cu iarba stropită de scumpă rouă caldă.

Aceasta e pribegia, dar maĭ este și alta, care calcă țerĭ maĭ depărtate.

Încă de prin anul 1427 ajunsese tocmaĭ la Londra, cerșind ajutoare ca un creștin prigonit de păgînĭ, Radu Banul, care slujise pe Mircea-cel-Mare. Îndată după aceasta, vedem pe Vlad Dracul, care era să fie Domn în curînd, mergînd până la Nürnberg cu Împăratul Sigismund, rege al Ungarieĭ, ocrotitorul săŭ statornic. După 1500 numărul acestor rătăcitorĭ prin cele maĭ depărtate țerĭ ale Apusuluĭ se înmulțește. Unde nu-ĭ vezĭ? În taberele Împăratuluĭ, eĭ vorbesc de credința lor față de Casa de Austria, în Franța de suferințile pe care le-aŭ îndurat de la Turcĭ, eĭ moștenitoriĭ ceĭ adevărațĭ aĭ Scaunuluĭ moldovenesc saŭ muntean, în Londra eĭ se daŭ drept bunĭ reformațĭ, carĭ aŭ părăsit cu totul legea veche; la Roma, în Spania eĭ sînt catolicĭ cu patimă, carĭ vreaŭ să cîștige țerile lor rătăcite pentru credința cea bună. În Ferrara, în Veneția, în Genova, în Geneva, ca și în Nürnberg, în Anspach, în Dresda, eĭ vin, cu secretariul lor de limbĭ străine, cu cîțĭva boierĭ credincioșĭ, cu puține slugĭ zdrențuite și flămînde, staŭ la

han, nu plătesc, cer un dar și liberarea din mînile gazdeĭ și se duc maĭ departe. Pecetluiesc cu vulturul saŭ cu bourul, își zic Voevozĭ, aŭ haine scumpe răsăritene, lanțurĭ de aur, cîte o decorație europeană, cîte un Ordin, poartă părul lung, și în ochiĭ lor frumoșĭ lesne-crezătoriĭ saŭ și ceĭlalțĭ pot ceti o lungă poveste de nenorocire. Vin toțĭ de la Mircea-cel-Bătrîn și de la Ștefan-cel-Mare, și merg toțĭ la Constantinopol. Mulțămesc din toată inima și pentru scrisorĭ de recomandație, către un principe, un oraș vecin, către ambasadoriĭ pe lîngă Sultan. Și ce se întîmplă cu dînșiĭ? Petru Cercel, fratele luĭ Mihaĭ-Viteazul, autor de versurĭ italiene, desăvîrșit om de Curte, e Domn, maĭ rătăcește odată, e înecat în Bosfor, și trupul săŭ umplut cu paie și tăbăcit se trimete dușmanuluĭ din Bucureștĭ. Alțiĭ merg la staniștea Cazacilor, în ostroavele Nipruluĭ, ieaŭ cu dînșiĭ un număr de voinicĭ, cuceresc Moldova, o pierd și mor de sabie, de glonț, de chinurĭ. Pe alțiĭ pentru aceiașĭ soartă îĭ ajută haiduciĭ ungurĭ, ostașiĭ cu plată aĭ tuturora. Cîte unul intră în temnițele turceștĭ saŭ își răscumpără viața trecînd la Islam. Mulțĭ pier fără de urmă, cu drepturile, visurile, genealogia și biata lor Curte flămîndă.

Multă vreme, străinătatea ne-a cunoscut prin aceștĭ pretendențĭ spulberațĭ de furtuna luptelor pentru Domnie.

III.

Apoĭ de la un timp speța lor se face rară, și încetează. Străinătatea ambițioșilor noștri nu maĭ e «Europa», de la Germania pănă în Anglia, ci numaĭ Împărăția turcească.

De multă vreme, doritorĭ de Domnie, boierĭ prigonițĭ saŭ nemulțămițĭ cu Cîrmuirea fugiaŭ în orașele de la Dunăre care intrase în stăpînirea Turcilor: la Bender (Tighinea), la Chilia și Cetatea-Albă, la Brăila, Giurgiu, Turnu saŭ Severin, dacă nu treceaŭ Dunărea pănă la cetățile turceștĭ de pe malul cellalt. Pribeagul era întrebat întăiŭ dacă nu cumva ar fi aplecat să se turcească, apoĭ dacă n'are banĭ, și în sfîrșit ce vrea. Uniĭ eraŭ trimeșĭ la Constantinopol, alțiĭ stăteaŭ de pîndă acolo, în raià.

La Constantinopol, acolo era marele loc de adunare. Se vedea necontenit în casele din Pera, maĭ tărziŭ numaĭ în Fanar, în satele vecine, cu viĭ și grădinĭ frumoase, cu case vesele albe și chioșcurĭ ascunse, o mulțime veșnic neastîmpărată de oamenĭ cari uneltiaŭ, înșelaŭ, făgăduiaŭ, mințiaŭ, cumpăraŭ, otrăviaŭ pentru Domnie. Eraŭ Romînĭ, dar și Grecĭ destuĭ, chiar Armenĭ, apoĭ Levantinĭ de limbă italiană și lege catolică, toțĭ purtațĭ anĭ de zile prin țerile noastre. Prin *regèlele* saŭ patroniĭ lor, Vizirĭ, Pașĭ Agale, favorițĭ de Curte, negustorĭ aĭ Sera-

iuluĭ, Sultane, femeĭ care aŭ intrare la acestea, eĭ se frămîntă veșnic pentru un «beiŭ» saŭ împotriva acestuia. O interesantă societate de pribegĭ și aice!

Dar Domnĭ nu se văd în mijlocul lor, afară de feciorul, fratele, ruda domnească ce stă în palatul țeriĭ, la Vlah-Saraĭ saŭ Bogdan-Saraĭ, ca zălog, ca ostatec, răspunzător pentru purtarea celuĭ ce domnește. Acesta n'are nicĭ-un rost deosebit, căcĭ spionarea dușmanilor, împiedecarea și urmărirea lor o fac alțiĭ, oameniĭ Domnuluĭ ce staŭ totdeauna la Poartă, aceia carĭ-ĭ țin locul acolo, căcĭ acesta e înțelesul numeluĭ ce li se dă: *capuchehaiele*. Ostatecul trîndăvește saŭ petrece: une orĭ în petrecerĭ el îndrăgește viața turcească, și se face Turc ca Ilie fiul luĭ Petru Rareș, poate ca înnaintașul săŭ Ștefan-Vodă, căruia i s'a zis Lăcustă.

Domniĭ mazilĭ, Domnișoriĭ ce rîvnesc tronul, aceia sînt trimișĭ prin deosebite locurĭ străine, unde trebuie neapărat să se stîmpere. Cutare stă la Chios — și e bine, Constantinopolul fiind maĭ aproape — saŭ la Lesbos, la Rodos, maĭ depărtate, la Cipru. Alțiĭ se află prin Siria, la Alep, de pildă. Trimeterea se face și în Africa: în Egipt, la Tripoli. În aceste locurĭ «beiul» găsește odăĭ în castel, în cetate, de unde nu poate pleca fără voie; aicĭ îșĭ află loc și toată familia luĭ, toțĭ însoțitoriĭ de restriște. Viața e



GRIGORE I-iü (GRIGORAȘCU) GHICA
Domn al Moldoveĭ și al Țeriĭ-Româneștĭ (1658-9; 1661-4; 1672-3)
(pribeag în Germania).

După o planșă contemporană.

Reproducere făcută cu cheltuiala
d-neĭ Adina Olănescu, născută Ghica.

tristă, foarte goală: scrisorile pătrund numaĭ pe furiş, cu greŭ. Baniĭ sînt puţinĭ: Sultanul a hotărît un tain, dar sînt uniĭ pentru cari nu se face această «milă împărătească». Se hrănesc decĭ din pescărie, din blănărie, din vînzare de mărunţişurĭ. Temeiul cheltuieliĭ vine însă de la împrumuturĭ pe care le fac Grecĭ, Armenĭ, Evreĭ, Turcĭ, măcelarĭ, Ienicerĭ. Cînd surgunitul ajunge a domni, toţĭ aceştia vin la el cu sinetele în buzunar şi formează în Capitalele noastre o colonie, veşnic preschimbată, a creditorilor. Mihaĭ Viteazul, ca să scape de cererile şi obrăzniciile lor, a trebuit să-ĭ puie supt foc şi sabie.

IV.

Pănă atuncĭ, puţinĭ călătorĭ străinĭ ne cercetaseră. În adevăr, nicĭ n'aveaŭ de ce. Moldova şi Ţara-Romănească cuprindeaŭ însemnate drumurĭ de negoţ, însă nu pe cele maĭ însemnate şi maĭ scurte între Apus şi Răsărit. Dacă Poloniĭ nu puteaŭ trece spre Constantinopol fără a străbate măcar o parte din Moldova, dacă Ardeleniĭ trebuiaŭ pentru aceasta să iea în lung Ţara-Romănească, Germaniĭ, Italieniĭ, Francesiĭ se duceaŭ prin valea Dunăriĭ la Belgradul sîrbesc şi de aicĭ apucaŭ spre capitala turcească tăind în diagonală peninsula balcanică, prin Niş, Filipopol şi Adrianopol. Noĭ rămîneam decĭ la

o parte, și, odată cu banul călătoruluĭ, am pierdut și povestirea luĭ.

Cele maĭ vechĭ descrierĭ de călătoriĭ prin țerile noastre sînt aduse numaĭ de întîmplare. Un *hagiŭ*, un pelerin german, care iea la întors drumul prin Țara-Românească, un ostaș bavares, multă vreme rob la Turcĭ, care vine acasă prin aceleașĭ locurĭ, după ce luptase în preajma lor chiar, la Nicopol (1396). Apoĭ ceva maĭ tărziŭ atinge Moldova un cavaler burgund, care din Polonia voia să meargă la Locurile Sfinte ale Patimeĭ luĭ Hristos și vede astfel pe Alexandru-cel-Bun în Basarabia, la satul săŭ Cozia. Un alt cavaler din aceiașĭ țară plutește pe Dunăre pe corăbiile creștine ale cruciateĭ din 1445 și vede astfel până la Olt amîndouă malurile Dunăriĭ și pe Vlad Dracul luptînd cu păgîniĭ. Un Ienicer, Polon de neam, se luptă în oastea Sultanuluĭ Mohammed al II-lea, cu agerul și vicleanul Vlad Țepeș. Un secretariŭ venețian, un medic din Veneția sînt trimeșĭ la Ștefan-cel-Mare. Atîta numaĭ, până la anul 1500.

Pentru veacul următor, avem solĭ sașĭ și polonĭ, mergînd la Petru Rareș saŭ aflîndu-se în calea spre Constantinopol. Apar însă pe acest timp două alte felurĭ de călătorĭ decît rătăcițiĭ și ambasadoriĭ. Pe de o parte, sînt agențiĭ propagandeĭ catolice, care se întețește după ivirea protestantismuluĭ și e maĭ ales foarte vioaie și

încrezută între aniĭ 1550 și 1600. Astfel vine pe la noĭ vestitul Iesuit Mancinelli și călătoresc alțĭ frațĭ aĭ Ordinuluĭ, veniți din Polonia. Apoĭ trec prin țerile noastre ceĭ d'intăiŭ oamenĭ carĭ aŭ numaĭ dorința de a cunoaște țerĭ neobișnuite. Sînt doĭ Francesĭ: unul, Bongars, un vestit învățat, care a tipărit culegerea cronicilor ce vorbesc despre cruciată, venise după inscripțiĭ în Ungaria și Ardeal și luă calea pe la Tîrgoviște și Bucureștĭ ca să găsească alte inscripțiĭ la Constantinopol, unde se duse împreună cu «carele domneștĭ» ale biruluĭ. Cellalt, François Pavie, baron de Fourquevaux, se întorcea din Răsărit și el ajunse în Polonia, străbătînd Moldova de la Cetatea-Albă a Nistruluĭ până la cealaltă cetate de la Nistru, Hotinul, și anume abătîndu-se pe la Iașĭ, unde văzu buna judecată a luĭ Petru Șchiopul.

Încurcăturile războiuluĭ de treĭzecĭ de anĭ, în care fură cuprinșĭ și Domniĭ noștri, aduseră, după 1600, în aceleașĭ țerĭ romîne pe Welling și pe Strassburgh, amîndoĭ agențĭ suedesĭ, dintre carĭ cel din urmă a lăsat o minunată descriere a Țeriĭ-Româneștĭ pe la anul 1630. Maĭ mulțĭ și maĭ bogațĭ în știrĭ sînt misionariĭ catolicĭ și unul din eĭ, Bandini, pe rînd oaspete al luĭ Mateĭ Basarab și al luĭ Vasile Lupu, a dat o expunere de călătorie de o însemnătate neprețuită.

V.

De pe la 1680 la 1750 am trăit viața cea maĭ *închisă* din tot trecutul nostru. Străiniĭ nu maĭ vin să se așeze la noĭ și noĭ am întrerupt drumurile noastre în străinătate.

Vechile elemente străine s'aŭ prefăcut cu timpul în Romînĭ. Noĭ Sașĭ, Armenĭ, Nemțĭ, Ungurĭ nu maĭ vin în țară. Strămutările de sătenĭ din Bulgaria pe malul cestălalt al Dunăriĭ nu se maĭ petrec. Negoțul săsesc îl fac Romîniĭ din suburbia românească a Brașovuluĭ, din Șcheĭ, cari vînd marfa lor de brașovenie în Bucureștĭ, Iașĭ și în alte orașe ale amînduror țerilor.

În schimb, Împărăția turcească ni trimete tot maĭ mulțĭ meșteșugarĭ și negustorĭ. Alăturĭ de Brașovenĭ țin prăvăliĭ în Bucureștĭ Chiproviceniĭ: aceștia sînt Bulgarĭ din Chiprovaț, cari se bucură în Țara-Românească de înlesnirĭ foarte marĭ și sînt destul de mulțĭ la număr. Nu lipsesc Armenĭ, Evreĭ din Turcia: aceștia intemeiază pe acele timpurĭ colonia de Armenĭ din părțile asiatice și aceia de Evreĭ Spaniolĭ, care se întîlnesc de acum înnainte în Capitala muntenă. Turciĭ se îndeasă tot maĭ mult la noĭ, eĭ sînt împrumutătorĭ de banĭ cu dobînzĭ grele, cumpărătorĭ de vite, șĭ maĭ ales de oĭ, pentru hrana Constantinopoleĭ, cumpărătorĭ de săŭ, de miere, de ceară. Vin din cetatea împărătească

saŭ din Asia Mică faimoșiĭ Lazĭ, negustorĭ cu de-a sila; nu arare orĭ eĭ țin moșiĭ în țară și îngrașă acolo, ca în raiaua lor, marĭ turme și cirezĭ pe care le exportă apoĭ în primăvară. Așezările Turcilor se chiamă *cîșle* saŭ *casabe;* eĭ înșiĭ aŭ deosebite nume, după felul lor de îndeletnicire: *saigiĭ* saŭ păstorĭ, *gealepĭ* saŭ măcelarĭ, *zaheregiĭ* cari strîng grînele ce se datoresc Sultanuluĭ saŭ le cumpără tot pentru nevoile Capitaleĭ turceștĭ, *mumbaiegiĭ*, «cumpărătorĭ», ș. a. Prin bîlciurĭ eĭ se întîlnesc totdeauna, cotind, stropșind, strigînd. Prin orașe eĭ aŭ prăvăliile lor, ca la Roman, la Focșanĭ. Fiind oamenĭ neascultătorĭ și tarĭ de cerbice, Domnul trebuie să ceară pentru a-ĭ stăpîni un judecător turc, Divan-Efendi, și ostașĭ turcĭ, al căror număr se tot înmulțește, *beșliĭ*, cu căpeteniile lor, *beșlegiĭ* și șeful lor cel mare, *bașbeșleaga*.

Această stare de lucrurĭ a ținut până foarte tărziŭ, și de multe orĭ aŭ trebuit măsurĭ energice pentru a o îmbunătăți întru cîtva. Astfel odată se dărîmă de ostașĭ turcĭ așezările turceștĭ din Moldova, iar peste douăzecĭ de anĭ, după 1760, se smulg de la arendașiĭ turcĭ toate moșiile ce țineaŭ, maĭ ales în șesul muntean și în Oltenia, oprindu-ĭ, în acelașĭ timp, cu asprime de a maĭ lua altele.

Romîniĭ nu maĭ călătoresc și pribegiile se împuținează, făcîndu-se acum doar după vre-un

războiŭ, cînd fug trădătoriĭ, saŭ în mijlocul războiuluĭ chiar, cînd doseşte oricine poate. Vremea bună în ţară aduce maĭ pe toată lumea înnapoĭ. Oamenĭ cari în alte împrejurărĭ n'ar maĭ fi călcat prin patrie, se odihnesc, cu toată năcazurile, în cuprinsul eĭ. În 1714 a fost tăiat la Constantinopol Constantin Brîncoveanu, după ce supt ochiĭ săĭ căzuseră capetele tuturor feciorilor domneştĭ, în 1716 era gîtuit Ştefan-Vodă Cantacuzino, urmaşul Brîncoveanuluĭ. Doamna luĭ Ştefan, Păuna, rătăci, nebună de durere, ţinîndu-şĭ de mînă copiiĭ nenorocіţĭ, prin Neapole, prin Roma, Veneţia şi Viena; apoĭ ea se aşeză pe mulţĭ anĭ de zile în Braşov. Copiiĭ eĭ Radu şi Constantin intrară unul în oastea germană, celalt în cea rusească. Radu fu un trădător, scăpă prin fugă şi peri în miserie; Constantin, pe care-l amestecase în afacerile luĭ necurate, ieşi ca bătrîn pe moarte din temniţa de la Graz, unde intrase ca tînăr nesocotit. Nepoatele Păuneĭ se măritară în familiĭ irlandese, italiene, francese din Austria. Dar Mărica Doamna, văduva Brîncoveanuluĭ, scăpînd din surgunul săŭ de la Chiutaia, în Asia-Mică, îşĭ petrecu aniĭ din urmă în ţara unde răposatul eĭ soţ domnise cu strălucire peste douăzecĭ de anĭ de zile.

Domnia se dă de la Turcĭ, şi orice uneltire n alte părţĭ e zădarnică. Domnul, care plăteşte bine la Poartă şi în jurul Porţiĭ, a închis orĭşi-

cuĭ drumul pîrilor. Toată lumea stă acasă, şi pe încetul piere neatîrnarea sufletelor, piere neastîmpărul, vitejia, credinţa în viitor. O linişte grea apasă asupra tuturora. Ca datinĭ, îmbrăcăminte, petrecerĭ simţim cum ne prinde amorţeala Turcimiĭ decăzute.

Spiritul apusean ne scapă. El vine la noĭ, şi noĭ mergem de la o bucată de vreme să-l căutăm.

VI.

Maĭ ales după anul de prefacere 1774, e o nouă mare năvălire de străinĭ în ţară. Iată anume din ce locurĭ şi în ce împrejurărĭ eĭ ni sosesc, avînd, fireşte, cu toţiĭ, un singur scop, cîştigul.

Ardealul nu maĭ trimete Saşĭ decît în număr foarte mic; vin însă meşterĭ *germanĭ*, cari lucrează mobile, articole de încălţăminte, ghete, lucrurĭ de metal, ceasornice, după moda cea nouă, «europeană». Sînt lucrătorĭ bunĭ, dar stricaţĭ, şi maĭ ales foarte beţivĭ şi totdeauna fără banĭ. Negustorĭ vin maĭ puţinĭ, ca uniĭ ce-şĭ tem capitalurile; dar acum fabricatele europene sosesc lesne prin drumurile împărăteştĭ ale Ardealuluĭ şi Bucovineĭ, chiar pe Dunăre.

Din Polonia vin Evreiĭ, goniţĭ de necontenitele zguduirĭ ale regatuluĭ, care se prăpădeşte. Odinioară, eĭ alergaŭ la bîlciurile de la hotar saŭ dinnăuntru şi făceaŭ contrabandă de rachiŭ, de

holircă saŭ *holercă*. Acum eĭ se aşează prin sate, vînzînd tot rachiŭ: *orîndariĭ* daŭ pe datorie şi împlinesc aspru, pentru care uniĭ Domnĭ fanarioţĭ sînt siliţĭ a lua măsurĭ împotriva datoriilor pe băutură. În acelaşĭ timp, eĭ smulg pe încetul din mîna Nemţilor întreaga desfacere de articole nouă şi întemeiază lîngă cîrciumă «magasinul de galanterie», în locul *aftălăcărieĭ* turceştĭ.

Aristocraţia acesteĭ emigraţiĭ o formează preceptoriĭ, învăţătoriĭ de limbĭ. Odată eĭ fuseseră Italienĭ maĭ ales: Antoniu Epis, care învaţă copiiĭ luĭ Nicolae Mavrocordat, Raicevich, abatele Bancini, profesoriĭ de casă aĭ beizadelelor luĭ Alexandru Ipsilanti. Ledoulx şi Carra sînt însă preceptorĭ în Moldova pe acelaşĭ timp, şi, în curînd, pe lîngă mulţĭ Francesĭ, abia se vede din cînd în cînd cîte un Sîrb cu cultură europeană, ca Obradovicĭ fabulistul, cîte un Saxon, ca viitorul consul frances König, cîte un Silesian, ca baronul de Kreuchely-Schwerdtberg. Tulburările Revoluţieĭ împuternicină numaĭ un curent, care e simţitor maĭ vechiŭ.

Lîngă aceştĭ dascălĭ după moda Apusuluĭ, sînt secretariĭ domneştĭ, de la Del Chiaro, autorul uneĭ îmbielşugate expunerĭ a împrejurărilor muntene pe la 1700, pănă la vicontele de Grammont, adiutantul luĭ Alexandru-Vodă Ghica de la 1832 şi acela pe proprietatea căruia s'a clădit un în-

treg cartier bucureştean. Ba rasa aceasta, de o încredere problematică, a secretarilor străinĭ la Bucureştĭ şi Iaşĭ a mers maĭ departe prin Keun, al luĭ Vodă Ştirbeĭ, prin vestitul Liebrecht al luĭ Cuza, etc.

În sfîrşit, această emigraţie de la 1774-1850 are şefiĭ eĭ politicĭ în consulĭ, pe cari Turciĭ trebuie să-ĭ primească pe rînd: al Rusieĭ, al Austrieĭ, al Prusieĭ şi apoĭ, maĭ tărziŭ, aĭ celorlalte ţerĭ.

* * *

Călătorii europenĭ sînt acum ceva maĭ deşĭ. Pe unul îl aduce nădejdea de a fi profesor la viitoarea şcoală de drept din Bucureştĭ — sarcasticul, dar pătrunzătorul Sulzer —, pe altul călătoria vre-unuĭ ambasador la alaiul căruia s'a alipit: un Sestini, numismatul, un Boscovich, matematicul. Cîte unul e un negustor, care ne vede prin portul ce atinge, Kleemann. Saŭ un Engles, Hope, care a scris despre Vodă Mavrogheni, Ker Porter, dr. Neale, Mac Michael, un Ungur, Karaczay, un Oriental germanisat Kosmeli, simt dorinţa de a şti cum se petrec lucrurile prin aceste locurĭ puţin cercetate. Până şi spirituala doamnă Craven, din aristocraţia înnaltă a Anglieĭ, vine pe la noĭ supt acelaşĭ Mavrogheni şi face mare haz de musica turcească, ba chiar de musica Ţiganilor, care i se pare

potrivită «pentru a face să danţeze trunchiurile». Francesiĭ sînt deocamdată puţinĭ. Cel d'intăiŭ care ne visitează fără scop, e vicontele de Lagarde, un *lion* al timpuluĭ săŭ, care adauge la volum chipul săŭ gătit şi înfăşurat într'o scumpă blană. Apoĭ un limbut fără păreche, Stanislas Bellanger, care a scos din obiceiurile şi păcatele noastre material pentru două volume întregĭ, cărora li-a dat un titlu, barbar şi în franţuzeşte şi în româneşte: *Le Kéroutza.*

De cînd tineriĭ din Bucureştĭ şi din Iaşĭ se aprinseseră pentru idealul liberalilor francesĭ şi eraŭ la noĭ protesturĭ, ziare, pamflete, frămîntărĭ în *Adunările Obşteştĭ*, şi de la un timp şi revoluţie de stradă, simpatia călătorilor francesĭ faţă de noĭ crescu simţitor. Un ziarist de însemnătatea luĭ St. Marc Girardin se abătu pe la noĭ. Vaillant rămase în ţară ca profesor şi apostol al nouluĭ crez politic. Ubicini intrâ în Muntenia la 1848 şi, urmărindu-ne pănă la sfîrşit cu atenţia luĭ, ajunse cel maĭ bun şi maĭ serios cunoscător în lucrurile româneştĭ pe care l-aŭ avut Francesiĭ.

Călătoriĭ maĭ noĭ, de la 1830 înnainte, aŭ căutat să cunoască şi lumea în mijlocul căreia veniseră şi aŭ spus ceia ce aŭ înţeles din vorbele lor. Afară de Ubicini, eĭ n'aŭ putut să se înnalţe totuşĭ pănă la o privire pe deplin cuprinzătoare a oamenilor şi lucrurilor. Cît pri-

veşte pe ceĭ maĭ vechĭ, eĭ nu fac altceva decît să înşire *aparenţele* pe care le-aŭ văzut, decorul ţeriĭ, de la *mehmendarul*, trimesul domnesc, cunoscător de franţuzeşte, care-ĭ primia la hotar, şi de la căruţa de poştă, pe care astfel de călătorĭ aŭ făcut-o vestită, pănă la audienţa la Voevodul fanariot şi plecarea, în aceiaşĭ căruţă de poştă şi cu acelaşĭ *mehmendar*, spre Dunăre. Oamenĭ crescuţĭ în felul deosebit al veaculuĭ al XVIII-lea, încrezut şi uşuratec, eĭ nu căutaŭ la noĭ decît obiceiurĭ ciudate care să se poată lua în batjocură, fără a fi cîtuşĭ de puţin cercetate şi pricepute.

* * *

Acum încep şi aĭ noştri a călători.

Maĭ întăiŭ se duc tinerĭ pentru a face studiĭ, la început în Germania (un Constantin Cantacuzino Stolnicul învăţase însă la Padova). Vasile Balş şi Scarlat Sturdza merseră pentru a se lumina, la Viena şi Lipsca. Un nepot al Mitropolituluĭ moldovean Leon Gheuca şi un diacon al Mitropolieĭ, Gherasim, eraŭ prin 1780 studenţĭ în Saxonia. Din boierimea munteană, Costachi şi Grigore Cantacuzino merg la Viena încă de la 1809 şi un Nenciulescu fusese pe aicĭ înnaintea lor.

Un Gheorghe Bogdan învaţă dreptul la Paris încă din 1803, şi în 1804 plecaŭ tot acolo Iancu

Văcărescu, cel de-al patrulea poet din această familie, «cu Zaharia dascălul săŭ și Costache fiiul dumisale Păharniculuĭ Ioniță Fălcoianu». Aceștia sînt ceĭ d'intăiŭ studențĭ romînĭ la Paris, și eĭ vor fi fost tot așa de isolațĭ acolo, cum fuseseră innaintașiĭ lor în Germania.

Această intăie generație de tinerĭ romînĭ în străinătate s'a întors numaĭ cu folos în țară. Eĭ aduseră din civilisația apuseană ceia ce putea fi maĭ folositor pentru noĭ, în starea în care eram atuncĭ. Apărură astfel în principate case deschise, în care se vorbia de lucrurĭ maĭ innalte, oamenĭ în curent cu lucrurile și curentele Apusuluĭ, un avînt către întemeiarea de școlĭ și răspîndirea celeĭ maĭ bune părțĭ din literatura francesă prin traducerĭ. Dar dintre studențiĭ romînĭ cari veniră pe urma acestora, frațiĭ Barbu Știrbeĭ și Gheorghe Bibescu, fiiĭ luĭ Dumitrachi Bibescu, cîștigară la Paris cunoștințĭ temeinice de drept, de administrație, gust pentru lucrul metodic și o innaltă conștiință de datorie.

Ceĭ d'intăiŭ studențĭ pentru științe plecară și eĭ innainte de 1821. Între dînșiĭ era Marcovicĭ și preotul Eufrosin Poteca. Urmaŭ la profesorĭ de valoarea unuĭ Arago, dar folosiră maĭ puțin. O scrisoare foarte naivă a unuia din eĭ arată cît de slab eraŭ eĭ pregătițĭ pentru a primi un astfel de învățămînt.

Cea de-a treia generație de studențĭ romînĭ căzu



ALEXANDRU GHICA
Domn al Țeriĭ-Româneștĭ (1834—42).

După o stampă contemporană.

Reproducere făcută cu cheltuiala d-neĭ Adina Olănescu, născută Ghica.

în mijlocul pregătirilor revoluțieĭ de la 1848. Uniĭ din eĭ, precum a fost Kogălniceanu, care plecase din Moldova cu o largă cultură și o desăvîrșise la Berlin, și care, pe lîngă aceasta, n'a mers în Paris chiar, nu se lăsară furațĭ cu totul de sirena reformelor apusene. Toțĭ ceĭlalțĭ tinerĭ, Bălcescu, Goleștiĭ, Brătieniĭ, se prefăcură cu totul în sensul tineretuluĭ revoluționar frances de pe această vreme și încercară a face la Bucureștĭ ceia ce fusese cu putință la Paris. După înnăbușirea Revoluțieĭ muntene, eĭ se întoarseră în acest oraș și atuncĭ se puse cea d'intăiŭ temelie a colonieĭ româneștĭ din Capitala Francieĭ. Ea deveni pe încetul, dintr'o societate de pribegĭ patrioțĭ, de și îndepărtațĭ de tradițiile lor, un cuib de înstrăinare permanentă și nepatriotică.

* * *

Ceĭ d'intăiŭ călătorĭ pentru plăcere aŭ fost în 1781 fiiĭ luĭ Alexandru-Vodă Ipsilanti, cari fugiră de acasă, dar se opriră la Viena. Prin 1812, boierul Dudescu, cel din urmă din neamul săŭ, uimi Apusul prin șalurile și stîngăcia sa. Tot pe atuncĭ însă, înțeleptul Dinicu Golescu, care-șĭ crescu copiiĭ în Elveția, se pricepu a scoate folos de înțelepciune din ceia ce văzuse, și el scrise, întors acasă, acea minunată carte de căldură bătrînească pentru marile idealurĭ naționale și culturale, care e «Însemnarea călătorieĭ» sale.

Cu Golescu arta de a călători a Romînilor atinsese culmea sa. De atuncĭ până dăunăzĭ călătoriile n'aŭ provocat decît descrierĭ cu totul sarbede, fără originalitate și fără legătură cu împrejurările și nevoile noastre. Ele se opresc de alminterea la Paris, și nu ating măcar acea țară clasică a arteĭ, care e Italia, saŭ, dacă o ating, nu culeg nicĭ a mia parte din folosul pe care îl poate da.

O prefacere cuminte a obiceiurilor noastre, e de așteptat și aice. Ea trebuie să derive din conștiința că nicĭ-o individualitate n'are dreptul de a lucra împotriva intereselor înnalte ale țeriĭ și poporuluĭ săŭ, ci trebuie să aducă acestora o jertfă de fiecare clipă. Iar Statul are datoria de a înfrîna, prin ce mijloace-ĭ staŭ la îndămînă, pe cine nu vrea să înțeleagă aceasta.

Notă. — Pentru amănunte cu privire la mormintele Domnilor romînĭ se poate vedea publicația mea «Inscripțiĭ din bisericile Romănieĭ», unde se dă textul original al inscripțiilor.

Pentru cele maĭ multe din capitolele celelalte v. cărțile mele «Istoria literaturiĭ religioase a Romînilor până la 1688» (Bucureștĭ, 1904) și «Istoria literaturiĭ romîne în secolul al XVIII-lea» (Bucureștĭ, 1901).

TABLA CUPRINSULUI

TABLA ILUSTRAŢIILOR

Prețul Leĭ 2,50